

ҲАКИМ КАРИМ

**ОДАМ
ДАР ХАЛТА**

**Китоб ба 100-солагии зодрузи
адиби зинданом ва 60-солагии
ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ва-
танӣ бахшида шудааст.**

**ДУШАНБЕ
«АДИБ»
2005**

ББК 84 тоҷик 7-4
К-32

*Ин китоб бо дастгирии Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам
Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов
ба таърифи расидааст.*

Муҳаррир *М. Ҳоҷаев*

К-32 *Ҳақим Карим. Одам дар халта.* Ҳикояҳо — Душанбе:
«Адиб», 2005. 96 саҳ.

Дар таълифот осоре гирд омадааст, ки мӯҳтавои онро
воқеияти зиндагӣ дарбар мегирад. Ҳикояҳои маҷмӯа баёнгари
рӯзгори пурошӯби мардуми тоҷик мебошанд, ки аз назари дунё-
шиносии муаллиф ба қалам омадаанд. Умедворем, ки писанди хо-
тири хонандаҳои гиромӣ мегарданд.

К $\frac{4702540203-1}{М-503}$ - 2005

© Нашриёти "Адиб", 2005.

ОҚШУДА

I

— Не, намехоҳам!

— Моро шармандаи ҳар ду олам мекунӣ!

— Чӣ шармандагӣ? Намехоҳам гуфтам, намехоҳам, вассалом, — гӯён Захро ба чашмони модараш — Ҳамроҳхола синча кард. Гӯё ин гапҳояш на танҳо ба муқобили падару модараш, балки ба тамоми дунёи кӯҳна эътирози қалби озоди ӯ буд. Дигар гап назаду аз дари хона баромада рафт.

Чашмонаш пур аз ашк, нафас кашида натавониста, Ҳамроҳхола дар ҷояш монд. Пеши чашмонашро тирагӣ пахш кард. Ба назараш ҳеҷ чӣ наменамад. Чӣ қор карданашро намедонист. Сари калобаашро гум карда буд. Дар ин дам ба тамоми ҳастӣ лаънат мехонд. Аз ҳама зиёдтар вай дар ҳаққи ҳукумат, ки «нӯхтаи» занон ва хусусан Захро барин духтаракони «телба»-ро сар дода, ба онон озодӣ бахшидааст, «дуои бад» мекард.

Вай тасаввур карда наметавонист, ки ин «намехоҳам»-и духтаракаш Заҳро ба падараш ва хусусан ба тарафи домод чи навъ баён хоҳад кард. «Яктову якто духтарро дуруст калон карда натавонистед, ин мӯятонро дар кучо сафед кардед?» Вай чизҳои додашударо як ба як ба ёдаш оварданӣ шуд, вале ғайр аз ҳамон ним тӯб тики рах-рах, ки як либосвории онро аз шавхараш пинҳонӣ фурухта, ба эҳтиёҷи ҳудаш сарф карда буд, дигар ҳеҷ чиз ба ёдаш наомад. Ва ногаҳон:

— Захро! Ҳо... Захрою-у-у! — гӯён тамоми овозашро сар дода, духтарашро ҷеғ зад.

— Ҳа, боз чӣ гап? — овози духтараш аз он сари ҳавлӣ шунида шуд.

Захро оҳиста-оҳиста қадам монда ба дари хона наздик шуд. Аз қиёфаи ӯ таассуф, дилгирӣ, ким-чӣ хел парешонҳолие, ки ба ин гуна духтарони наврас ҳеч намезебад, намоён буд. Чашмони калон-калони сиёҳаш ба чашмони модараш афтоданд. Миҷғони дарозаш беором мепариданд. Дақиқае, монанди он ки таноби гап канда шуда бошад, вай хомӯш монд. Дар ҳақиқат ҳам вай дар азоб, дар байни обу оташ монда буд. Дар ҳамин дам яктарафа шудани толеи сиёҳашро ҳис намуд. Намуди маъюсона ва ноумедонаи модараш, гӯё ҳамин кулбаи вайрона, ҳамин ягона чинори калоне ки синни ӯ бо синни бобоҳояш баробар буд, ҳамин кӯҳҳои осмонрасе, ки аз паси девор менамуданд ва тамоми ҳастӣ муқобили ӯ, гӯё ҳамаи инҳо орзӯманди сиёҳбахтии ояндаи ӯ буданд. Гӯё ҳастӣ — девони олӣ, модараш садри он ва тамоми коинот ҳамнишинони вай буданд ва ҳамаи инҳо як шуда ҳукми: ё ба оташи калон, ё ба қаъри бетаг ҳаво додани ӯро мебароварданд. Гӯё ҳамин наҳрчаи кӯҳӣ, ки аз поёни кишлок равон буд, бо шаввоси худ ба ғалабаи ин девон, ба тантанаи инҳо шайпури зафарро менавохт.

Захро тасаввур карда наметавонист, ки чӣ тавр бо Алӣ писари кӯри Ҷалил дар як хона зиндагӣ хоҳад кард ва дар як болин сар хоҳад монд. Дарҳол ҷои сурати зишти Алиро чехраи хандони Бобӣ ишғол намуд. Ҳоло вай дар кучо бошад? Фикр кард. Майнаашро хаёлҳои гуногуни пур аз даҳшат: «балки вай бо ягон тири ногаҳонии босмачиён, дар ягон ҷарие ба хуну хокаш оғушта шуда, ҷон канда истодагист» — фаро гирифтанд. Ва аз ин фикрҳо вучудаш ба ларза, дилаш ба тапидан даромад. Чашмонаш пур аз ашк шуданд ва бо лабҳои ларзонаш, бо ним овоз худ ба худ: «не, навод ки ҳамин тавр бошад?» гуфт.

Кампир, ки аз вай чашм намеканд, бо остини куртааш чашмонашро пок кард ва бари доманашро боло карду биниашро афшонд. Баъд бо садои хузновар ва навозишкоронае ба ӯ:

— Духтаракам, — гӯён муроҷиат намуд.

Ин садои ногаҳонии кампир риштаи хаёлҳои Захроро пора намуд ва ӯ як қад парид:

— Ҳа! — гуфт ва як охи пурдарде кашид ва гӯё бо ҳамин бечо будани хаёлоташ тасдиқ гардид.

— Духтаракам, нури чашмам! — гуфт кампир. — Ман туро бо орзу ва ҳавас калон кардам. «Алло балам» — гӯён дар сари гаҳвораат шабҳои дарози зимистонро рӯз кардаам, — гуфт ва баъд аз ин боз ба пок кардани ашки чашмонаш шурӯъ кард. Ашк рухсори пур аз очингашро шуста, ба монанди донаҳои марворид ба рӯи синааш шорида мерафтанд. — Балам, — гӯён кампир боз гапашро давом додани буд, Захро сухани ӯро бурида бо нармӣ:

— Оча, — гуфт ва бо ҳамин овози нармаш ба кампир хеле умедҳо бахшид. — Ман туро дӯст дорам. Ту модарам ҳастӣ. Аз ту хоҳиш мекунам, ки на худатро дар азоб монон ва на маро. Бовар кун, ки Алии шилпуқро дилам намехоҳад. Бо вай зиндагӣ карда наметавонам, хонавайрон мешавам.

Ин гапҳои оромона, рӯирости Захро ба хониши Ҳамроҳхола боз роҳ кушоданд.

— Ҳаминро аз хотират набарор, ки мо падару модари ту ҳастем. Ҳеч гоҳе бадбахтии туро намехоҳем. Мо ҳаққи падарӣ ва модарӣ дорем. Фарзанд набояд аз гапи падару модар барояд.

— Дуруст мегӯӣ, — гуфт бо овози гиряолуд Захро, — Охир наметавонам, чӣ кор кунам? Вақте ки чашмони шилпуқи Алиро мебинам, дилам беҳузур мешавад, қай карданам меояд. Ғайр аз он...

Ҳамроҳхола дигар худдорӣ карда натавонист. Дандонҳои гичиррос заданд. Дигар на аз он ашкони фаровон дарак буд ва на аз он ҳазини ва нармгӯӣ. Бо саҳтӣ:

— Ғайр аз он чӣ? — Чашмони пурғазабашро аз рӯи Захро нақанда: — Бобӣ-мӣ — гуфт ва ҳамчун паррандаи гуруснае, ки ба сайди худ ҳамла мекунад, рост аз ҷояш хест. Хост, ки аз мӯи Захро бигирад ва тити ғозашро барорад.

— Хӯш! — гуфт бо қатъият Захро ба ҷавобаш. Гӯё ҳамин «хӯш!» акси ҳамла буд. Дигар аз нармдилии духтар низ дараке набуд.

— Ҳаминро нағз дон, ки ман ба гадоӣбача духтар дода наметавонам.

— Худат кистӣ? — Захро ба вай таъна зад.

— Ман гуфтам, гап тамом. Ман ба гадойбача духтар дода наметавонам!

— «Ба гадойбача» ту намерасӣ ку?!

— Азбаски ман намехоҳам, ту ба вай намерасӣ.

— Ман мехоҳам, ман мерасам.

— Бас кун! — кампир тамоми овозашро сар дод.

— Чӣ мағал мекуни? Гуфтам-ку, дигар касеро намехоҳам.

Гап тамом.

— Бобиро мехоҳӣ? Ҳамон гадойбачаро мехоҳӣ?

— Чӣ буд?

— Оқ мекунам!

— Ба ман гӯй, сиёҳ кун! — гуфт Захро ва аз ӯ дур шуд.

Кампир бо тамоми овозаш ҳаёҳуй карда гирифта монд.

II

Баъд аз ҳашт рӯзи мочарои байни Захро ва модараш, яке аз отрядҳо, ки дар он Бобӣ ҳам буд, ба қишлоқи С. даромада омад. Рӯзи тобистон, ҳаво ниҳоят гарм буд, аспҳои отряд кафк карда, харсида дам мегирифтанд.

Ҳангоме ки оқсақоли қишлоқ отрядро ба ҳавлии қалони серсоия салқини хӯҷаини пештараи Бобӣ бурда ҷой кард, Бобӣ аз командиранд иҷозат гирифта, асп ва милтиқро ба яке аз йигитҳо супурда рост ба сӯи хонааш равона шуд. Дар камараш фақат шамшер буду халос.

Захро аз омад-омади отряд хабар дошт. Бо ҳаёли ин ки шояд вай ҳам омада бошад, «элак баҳона, дидор ғанимат» гуфтагӣ барин челаки падарашро ба сар гирифту «ба ҳавлии ҳамсоия меравам» гӯён ба кӯча баромад. Дар пеши дари ҳамсоия ба ақибаш, ба тарафи ялангии қишлоқ назар андохт. Аз дур ҷавоне меомад, вай қадбаланд, хушрӯй буд, ӯро нашинохт. Бо ҳавоси парешон «гурезам-мӣ» гӯён ба дари ҳамсоия даромаданӣ шуд ва ба остона қадам гузошта буд, ки он ҷавон:

— Захро! — гӯён ӯро фарёд зад.

Захро ба чашмони худ бовар намекард. Дар чои истодааш тахт монд. Дар кӯча ба чуз хар дуи инҳо дигар ҳеч кас набуд.

Мардон ва ҳамаи бачагони кӯчаи кишлоқ ба ҳавлии бои гуреза, ба пеши отряд рафта буданд. Дар пояш мӯзаи калони аскарӣ, гурс-гурс қадам гузошта, Бобӣ ба ӯ наздик меомад. Маҳмези мӯзаҳояш чарангос зада, ба садои кадаммониааш чӯр мешуданд. Ғилофи шамшерро қапидагӣ буд. Бо табассум ба назди Захро омада, ба монанди он, ки ба шунидани фармони фармондихандааш омода бошад, ду пояшро ба ҳамдигар зада истод.

Чашмҳо ба ҳам вохӯрданд. Забонҳоро ёрои гап задан набуд. Фақат дилҳо гап мезаданд. Захро дасташро дароз карда, ба гардани ӯ печониданӣ шуд, лабони гарми Бобӣ рухсорои сурхи Захроро боз сурхтар намуд. Пас аз ин, якумин калимае, ки аз даҳани Захро баромад:

— Хуб шуд, ки омадӣ, — буд.

Захро аҳвол, зӯрии падару модар, зуд бошеди тарафи домод, мочарои байни ӯ ва модараш рӯйдодаро дар лаби захбури калон, дар таги девори хонаи Бобӣ нишаста як ба як ба вай нақл кард.

Дар вақти чудо шудан, охири гапе ки Бобӣ ба Захро гуфт, ин буд:

— Хайр, вақти бомдод, пас аз ғӯтидани моҳ, дар ҳамин чо бош!

Бобӣ, ҳамон Бобие, ки шабу рӯз фикру хаёлаш ба Захро буд ва ба қавли худаш дар фироқи висоли ӯ «дилаш реш-реш, чигараш лахта-лахта буд», фарзанди як деҳқони камбағали ҳамин кишлоқ буда, дар ҳамсоияи Захро истиқомат мекард.

Бобӣ яке аз онҳое буд, ки лаззати ҳаётро танҳо бо меҳнати бозу, бо арақи чабин мечашанд. Бобӣ аз падар ёздаҳсола, бонии ду нафар додаракони хурдсол ва як нафар кампири солхӯрда шуда монда буд. Ҳаёт, душвориҳои пай дар пай ва навозиши гоҳ-гоҳии он Бобии чавонро, Бобии бетачрибаро мисли падарони бисёрдида пурдон карда буд. Ду сол подабонӣ дар кишлоқ,

мардикории дусола дар Кӯлоб ва се сол панҷяккорӣ дар дари бое ба ӯ аз китоби зиндагӣ хуб сабақ дода буданд.

Бобӣ Заҳро ро дӯст медошт. Аввалҳо инро, чунон ки ме-боист фикр накарда буд, зеро ки он гоҳ дасти рост ва чапашро дуруст чудо карда наметавонист. Аммо дар ҳамон вақтҳо низ, дар хангоми бозӣ ва шӯҳии бачагона ӯро рафиқи азизи худ медонист. То вафоти падараш, рӯзҳои тобистонро дар даруни полизхо, дар канори наҳрча, дар майсазорҳо бо ҳамроҳии вай бо ҳар гуна давутоз мегузаронд. Зимистонро ҳар дуи инҳо фақат аз барои барфаш, фақат барои барфбозӣ дӯст медонистанд. Он вақтҳо нимбарахнагӣ ба ҳар дуи инҳо он қадар ҳам таъсир намекард.

Як ҳодисаеро, ки як сол пеш аз ба Афғонистон гурехтани хӯҷаинаш рӯй дода буд, Бобӣ ҳеҷ фаромӯш карда наметавонист. Гӯё ин ҳодиса дар ҳаёти сиёҳбахтонаи ӯ хандаи саодат ва чилваи фараҳмандӣ буд. Он гоҳ ҳар дуяшон ҳам хеле ҷавон буданд.

Рӯзе Бобӣ бо ҷӣ ҳаёле ба канори наҳр мефурӯмад. Умеде надошт, ки имрӯз дар он ҷой ба Заҳро вомерӯрад. Аз дур касе ӯро:

— Бобӣ! — гӯён фарёд зад. Дид, ки Заҳро кӯзаро ба китфаш бардошта, ба сӯи наҳр омада истодааст.

Ҳар ду ба монанди одамони калонсол оҳиста-оҳиста қадам монда, ба сӯи наҳр равон шуданд. Дар аснои роҳ Заҳро ба ӯ:

— Маро ба Алии шилпуқ доданӣ шуда истодаанд. Ман вайро намехоҳам! — гуфт.

— Чаро намехоҳӣ?! — гуфт ба ҷавобаш Бобӣ ва бо ҳамин саволаш «ба болои сӯхта намақоб» ва ба оташи фурузон равшан рехт.

Лабҳои маҳини Заҳро монанди лабҳои одаме ки вайро табу ларз гирифта истода бошад, ларзиданд. Чашмонаш пур аз ашк шуданд. Рухсораи сурхаш боз сурхтар шуд. Бо дасташ чашм ва рӯяшро пинҳон карду фикр-фикр гирикунон:

— Ғайр аз ту дигар ҳеҷ касро намехоҳам, — гуфт.

— Вай, Алии шилпуқро мон, не гӯй, сабр кун, — гуфт ба ӯ Бобӣ ва бо ҳамин гапҳои ба ӯ тасалли дод.

Ин суханҳои Бобӣ ба Захро дар ҳақиқат ҳам монанди амри қатъӣ таъсир карда буданд. Захро ҳамчун қарори маҷбурӣ ба иҷрои он мекӯшид. Вале ҳеҷ кас аз Захро ризомандиашро напурсид. Падару модараш бо хушнудӣ ба хостгорон ризомандии худро баён карданд. Доду гирифт, бозори одамфурӯшӣ ва одамхарӣ авҷ гирифт. Колоҳо зуд-зуд омадан гирифтанд.

Шабе домод ҳам бо карру фарри зиёде, бо тӯхфаву пешкашҳои бисёр ба қинғолабозӣ омад. Вале ба ҷои табассуми ширин ва нозу ишва, дучори дашномҳои беандоза шуд.

Пеш аз ҳодисаи канори нахр Захрою Бобӣ дар паноҳиҳо ба ҳамдигар зуд-зуд вомехӯрданд. Сӯҳбаташон соатҳо кашол меёфт. Ба лаззати ин ҳеҷ сер намешуданд. Вале ин ҳам тӯл накашид. Хӯчаини Бобӣ ба Афғонистон кӯчида рафт. Тамоми мулки вайро кӯри Ҷалил, ки амакбачааш буд, ба тасарруфи худ даровард. Пас аз ин «ман дар дари ин кӯрҳо хизмат намекунам» гӯён Бобӣ аз хизмати онҳо баромад ва маҷбур шуд, ки дар ҷустуҷӯи қор ба тарафҳои Кӯлоб равона шавад.

Бобӣ то баҳори соли 1925 дар Кӯлоб даравгарӣ ва дигар қорҳои рӯзбайъ карда мегашт. Рӯзе вай дар ҳавлии Шаҳидов ном ходими советӣ, ҳамроҳи ду нафар мардикори дигар лой хобонида, поҳса мезад. Дар ҳамин вақтҳо барои мубориза бо босмачигарӣ дар Кӯлоб як отряди ихтиёрӣ ташкил карда мешуд. Тандурустӣ ва боғайратии Бобиро дида Шаҳидов аз ҷӣ гуна оила, аз кадом қишлоқ будани ӯро пурсид. Ва ҳақиқати ҳолро дониста:

— Ту зуд ба қишлоқат рав, аз ҷамоат дар хусуси камбағалият як справка биёр, ман туро ба як қори нағз дароварда мемонам, — гуфт.

Ҳамин тавр Бобӣ ҳам бо ҳаракати Шаҳидов ва справкаи совети ҷамоат, дар қатори ҷавонони дигар ба ҳамон отряд даромада буд.

III

Ҳангоми ҷошт буд. Дар отрядхона ғайр аз командир ва чанд нафар навбатчиҳо ва саисҳо дигар ҳеҷ кас набуд. Командир дар

шипанге, ки дар канори ҳавз воқеъ буд, чой нӯшида менишаст. Ба пушти аспаш як занро савор карда даромада омадани Бобиро дида, вай ниҳоят хашмгин шуд ва худ ба худ:

— Боз ин чӣ қилик? — гуфт.

Бобӣ аспашро баст. Заҳроро дар он канори ҳавз, зери дарахти бед шинонд ва ба сӯи командир равон шуд ва хост, ки воқеаро як ба як ба вай нақл кунад.

— Асло тинч намегардед-дия, мақсадатон номи отрядро олонидан-мӣ? — гуфт командир бо шиддат ба вай. Ин ҳам сабаб дошт: командир медонист, ки Бобӣ на зан дорад ва на ҳамшира. Модари солхӯрда ва барҷомондаи касале дорад, ки дина аз барои ҳамон кампир шуда вай аз ӯ ба як шаб иҷозат гирифта, дар қишлоқ монда буд. Вай боварӣ дошт, ки ин занро Бобӣ дуздида омадааст.

Бобӣ оромона:

— На, рафиқ командир, — гуфт.

— Ин кист?! — бо тамоми овозаш фарёд зад командир.

— Занам.

— Чӣ тавр занат? Духтари касеро дуздида омадӣ-мӣ? Аз отряд пеш мекунам, коратро ба суд медиҳам!.. — Командир гӯё ки гап намезад, балки аз пулемёт тир мепарронд.

Бобӣ ҳайрон монд. Ин гуна анҷоми кор ба ҳаёлаш ҳеч наомада буд. Чӣ гуфтанаширо намедонист. Дар ниҳоят:

— Рафиқ командир, мо... якдигарро... нағз ме...

— Аввал босмачиҳоро тамои кардан даркор, зан бошад ҳамеша ёфт мешавад. Оё медонӣ, ки ту бо ин кирдори худ ба нест кардани босмачиён ёрӣ намедиҳӣ, баръакс, ба зиёд шудани онҳо сабаб мешавӣ.

— Вайро фурӯхта буданд, халосаш кардам...

Ҳеч гуна гап ба гӯши командир намедаромад. Дар ин дам ба вай гап задан ҳеч фоида намебахшид. Бобӣ ҳам чашмонашро аз гули дастурхон нақанда, бо чӣ андешаҳое, дигар гап назада, дар ҷояш ором монд. Командир боварӣ дошт, ки вай гапҳои ӯро бодикқат гӯш мекунад. Монанди нотики ботачриба нутқашро давом дод:

— Ҳар як коре ки ба назари халқ бад аст, агар аз тарафи мо, хусусан аз тарафи ҷавонони отряди мо, карда шавад, тарафдорони босмачиён ба муқобили мо истифода мекунад. Оё ту инро медонӣ? Ҳозир шароити Тоҷикистони мо, сиёсати мо ин гуна кирдорро намебардорад. Ман ба ту гуфтам-ку, аз ҳамин рӯз эътиборан ту аз отряд озод ҳастӣ ва корат ба суд дода мешавад, — гуфт командир ва монанди нотике ки ҳалқаш қоқ шуда ба стакан даст дароз мекунад, ба дастурхон чашм дӯхт ва пиёлаи дар пешаш истодагиро надида, ба гирду атрофаш нигоҳ карда, бегап пиёлаковӣ намуд.

Захро дигар ба ин дӯғ ва пӯписаи командир тоб оварда натавонист. Аз ҷояш хест ва оҳиста-оҳиста қадам гузошта ба пушти сари командир наздик омад. Тамоми аъзои баданаш дар ларза буд.

Вай аз торумор шудани тамоми орзуҳои деринаи худ пай бурд. Тайёр буд, ки тамоми овозашро сар дода, бо ҳаёҳуи баланде гиря кунад. Ва бо овози маҳин, аммо ларзонаш:

— Рафиқ командир! — гуфт. Ва командир ҳам беихтиёр рӯяшро ба ӯ гардонд ва бо назари хитобомез ба духтарак чашм дӯхт. — Гапи шумо нодуруст аст!

Дар айни ҳол на ин ки ҳусну ҷамоли Захро, рухсори дар изтироб боз гулгунтаршуда, чашмони шӯҳ ва абрувони камонаш, балки ҷасорати ғайримунтазираи ӯ командирро дар ҳайрат мононда ва ҳатто андак хашмгин ҳам карда буд. Барои командир ин гапи Захро ҳамчун табар ба кунда расид.

— Ту чиро медонӣ? — гуфт командир бо дағалӣ ва безътиной ва рӯяшро ба сӯи дигар тофт. Ин ҳаракати вай Захроро аз ҷодаи осудагӣ тамоман баровард.

— Чӣ? Ман чиро медонам? — гуфт ӯ, аз оҳанги ин саволхояш бӯи ҷангҷӯӣ меомад. — Ман медонам, ки озодам, ман медонам, ки дар замони Ҳукумати Шӯроӣ ҳеҷ кас маро бо зӯрӣ ба шавҳар дода наметавонад. Ман ба касе, ки худам хоҳам, мерасам! — Овозаш оҳиста-оҳиста баландтар мешуд. Гуё вай гап намезад, балки сангҳои дар дасташ бударо якто-якто чоқ карда ба нишон меғурронд. Гуё он нишон командир буд ва ҳар як санг

рост ба синаи ӯ мезад ва мешикаст. Бобӣ ҳам чим буд. Шояд аз хашмгинӣ бошад, командир ба ин гапҳои Захро писханд зада меистод. Ба командир гап надода, Захро боз ба суханаш давом намуд:

— Шумо мегӯед, ки «аз отряд пеш мекунам, коратро ба суд медиҳам», — ин гапхоро ба оҳанги суханронии худи командир тақлид намуда, ифода кард. Ва дасташро дам ба дам алвонч дода, бо қатъият ва худбоварӣ илова кард: — Суди советӣ моро намепаррондагист. Агар шумо инро аз отряд пеш кунед, ман чомаи мардумро шуста инро, — Бобиро бо дасташ нишон дода, — мепоям.

Командир дар ҳамин дам худро мағлубшуда ҳис намуд ва барои дағалии кардааш ҳам андак худ аз худаш ранҷид. Ва ба хаёлаш дарҳол зарбулмасали машҳури халқ «аввал пурсиш баъд кушиш» даррасид. Вай ба Бобӣ мурочиат намуда:

— Хӯш, ҳудаш чӣ гап? — гуфт. Бобӣ ҳоло даҳан накушода буд, ки Захро боз:

— Рафиқ командир! -гӯён диққати ӯро ба худ ҷалб намуд. — Магар шумо медонед, ки аз барои ҳамин Бобӣ маро модарам оқ кардааст! — гуфт ва дар ҷояш нишасту рӯяшро бо ду дасташ пинҳон намуда, бесадо ба гиристан шуруъ кард.

Бобӣ тафсили воқеаро беболобандӣ як ба як нақл кард.

— Бисёр нағз, — гуфт дар охир командир бо тамкинии падарона, — шумо ба ЗАГС равед, худатонро қайд кунед ва зиндагӣ кардан гиред. Касе ба шумо гап занад, ман ҷавобгарам.

Командирро муҳаббати софдилона ва ҳаёти масъуди ояндаи ин ду ҷавон — ду ошиқи печон фаро гирифт. Аз хушнудӣ дигар намедонист, ки ба инҳо чӣ гӯяд.

Ин ду ҷавон ҳам аз хурсандӣ дар пӯсти худ намеғунҷиданд. Ба ин марди ҷанговар, ки имрӯз роҳи ҳаёти ояндашонро кушоданӣ аст, аз падару модарашон ҳам бештар ғамхории худро баён менамояд, намедонианд, ки чӣ тавр изхори миннатдорӣ кунанд.

Ҳангоме ки ҳар ду аз ҳавлӣ баромада, ба сӯи идораи ЗАГС равона мешуданд, командир Бобиро ҷеғ зад:

— Ана, ин тӯёнаи ман, — гуфту аз кисааш панҷ дона червоне бароварда, ба вай дароз кард.

Бобӣ шармгинона пулро гирифта, суп-сурх шуд:

— Раҳмат! — гуфту зуд ҳамроҳи Захро аз дарвоза баромада рафт.

* * *

Пас аз қайд, дар худи ҳамон рӯз Бобӣ Захроро дар маҳаллаи Чармгарӣ ба пеши зани Қурбон ном милитсионери ҳамқишлоқаш бурда ҷойгир намуд.

Баъд аз се рӯзи дигар падари Захро — Шарифи даҳмарда, духтарашро кофтуков намуда ба Кӯлоб омад. Аҳволро дида, хоҳу нохоҳ ба тақдираш тан дода:

— Хайр, бачагонам, дари бахтатон кушод бошад, — гуфт ва ду рӯз меҳмон шуда ба қишлоқи худ баргашт.

Дар аввалҳои тирамоҳ, ба нолиш ва гирияи модараш раҳм карда, Бобӣ Захроро ба қишлоқ, пеши модараш бурда монд. Гоҳ-гоҳе Бобӣ шабона ба қишлоқ меомаду сахарӣ барвақт баромада мерафт.

Ҳамроҳҳола аз асп фарояд ҳам, аммо аз ўзангу намефаромад. Дар қишлоқ ба ҳама одамон:

— Духтарам набуд ва нест. Ман вайро оқ кардаам, — мегуфт.

Ҳатто пас аз ба қишлоқ кӯчида омадани духтараш як бор ҳам рафта вайро надид. Агар дар кӯча ба вай вохӯрад, рӯяшро мегардонд. Агар дар хонаи ягон ҳамсоя бо ӯ рӯ ба рӯ шавад, гап назада, баромада мерафт.

Ба тарафи домод ҳеҷ яке аз қолаҳои додашро пас нагардонд. Кӯри Ҷалил «ду пойро дар як мӯза қава карда, чизҳои маро дех» гӯён Шарифи даҳмардаро дар хичолат мемонд. Рӯзе кӯри Ҷалил ба ҳавли даромада, ба Шарифи даҳмарда дӯғу пӯписа мезад. Ҳамроҳҳола ба назди ӯ баромаду:

— Қолаҳоятро рафта аз ҳукумат гир. Духтарамро одами ҳукумат гирифтааст. Ман ҳеҷ чизро намедонам. Не гӯй, рав,

додатро ба кӣ гӯӣ, гуфтан гир. Дарду алами худам ба худам бас аст! — гуфт.

Баъд аз ин дигар мочарои кола ҳам тамом шуд.

IV

Зимистон буд. Аз тегаи кӯҳҳо сар карда, то сатҳи наҳрча, тамоми ҷойҳои кишлоқи С-ро сап-сафед барф пахш карда буд. Осмонро, монанди пардаи хира, абрҳои яклухт пӯшида буданд. Аз қабати ин абрҳо моҳ бемадорона ба ин барфистон рӯшноӣ меафканд.

Дам ба дам боди сард мевазид ва барфтӯдаҳои нишебӣ ва қуллаи кӯҳро монанди хасу хасрӯба парронида, бозӣ доронда ба поён, сӯи ҷарӣ, канори рӯд мебурд. Миёнҳои наҳрча яхнобаста буд ва дар ин шаби кӯрмахтоб, аз дур мисли аргамчини сиёҳи бенӯге ки бетартибона, қачу килебона бо дасти табиат дар ин пасти кишлоқ партофта шуда бошад, ба назар менамуд. Тарафи шарқии девори хонаҳои пасту баланди дар канори кӯҳ воқеъгардидаи кишлоқ, ки онҳоро барф пахш накардааст, ба чашм ҳамчун харсангҳои майда ва калони болои ҳамдигар гузошташуда ё худ ҳамчун булӯрҳои сиёҳи бетегеае ки аз паси ҳамдигар часта баромада, яке аз дигар баландтар қад кашидааст, намудор мешуданд. Якто-нимто чинор, тут барин дарахтони аз ҳад зиёд калони ин деҳа, гӯё ки посбонони азимҷуссаи доманаи ин кӯҳ буданд.

Ғайр аз ғиззоси бод, оромӣ ва сукутро дигар ҳеҷ садое вайрон намекард. Ҳатто сағони кишлоқ ҳам савганд ёд кардагӣ барин ҳеҷ намечакиданд. Шаб аз нисф гузашта буд.

Бобӣ аз хобаш бедор шуд. Ин дафъа ҳам вай аз командиранш то хангоми саҳар ҷавоб гирифта, баъд аз хуфтан ба хонааш омада даромада буд. Ба таги кӯрпа даст андохту палмосид. Ба будани милтиқаш боварӣ ҳосил намуда, оҳистекак аз ҷояш хестани шуда, ба ҷомааш даст дароз кард. Хоби Заҳро бурдагӣ буд. Фақат садои оҳиста-оҳиста нафаскашии ӯ шунида мешуд. Бо андешаи

он ки вай бедор нашавад, роҳат кунад, оҳиста чомаашро ба кифт партофту ба рӯи ҳавлӣ баромад.

Ақибаш ба хона гардонидагӣ пеш мерафт. Ногаҳон ба сараш омада задани чизеро ҳис намуд, аммо чи будани онро дарҳол нафаҳмид. Як сарашро бардошт ва бо ҳамин гӯё рӯй додани чи гуна воқеаро фаҳмидани шуд ва дарҳол рӯ ба замин афтод. Вақте ки чанд даст ва чанд тан ба вай ҳучум карда, ду дасташро сахт ба даст гирифтанд, якбора бо тамоми овозаш:

— Захро! — гуфт, ки бо ин садои ӯ гӯё тамоми ҳастӣ ба ларза даромад. Гӯё дар ин дам вайро ғайр аз Захро дигар мададгоре набуд. Дар ҳақиқат ҳам ҳамин тавр буд, чунки на танҳо кишлок, ҳатто ин кӯҳи баланд ҳам ба наъраи ӯ бо акси садо ҷавоб нагардонд.

Яке аз онҳое ки дасти Бобиро мебастанд, аз ин фарёди ӯ ҳаросида, монанди аспӣ аз ягон чизе хӯсида, якбора худро ду қадам ба ақиб партофт.

Захро тарсида зуд аз болин сарашро бардошт. Фаҳмид, ки дар паҳлуяш Бобӣ нест. Аз берун кашу фарҳаши сусте шунида мешуд. Дари хона нимкоф буд. Бо саросемагӣ ба панҷтира даст андохт. Нағз медонист, ки туфанг пур аз тир аст. Панҷтираро зуд ба даст гирифта, ба дари хона наздик шуд.

Аз тарқиши дар ҳодисаи дар берун рӯй додаистодаро мушоҳида намуд. Дар ҳамин вақт тамоми умедҳояш маҳв шуданд. Аз ҷононаш — Бобӣ умедашро канд. Мадораш хушк шуд. Тамоми аъзои баданаш ба ларза даромаданд. Фарқи гирдоби андӯх шуд. Чӣ қор карданаширо надонист. Бо тамоми овозаш дод гӯяд-мӣ? Ё бо ҳамин милтиқ рафта ба онҳо ҳамла кунад-мӣ? Ё худ рафта худро ба болои Бобии питиррос задаистода партояду ба душманони ӯ бигӯяд, ки маро ҳам ҳамроҳи ӯ бикӯшед! Гӯё ки дар ин дам даступозанӣ ва ҳаракати Бобӣ — талвосаи ҷонкании Захро буд.

Якбора бешуурона ба тарафи онҳое ки дар болои Бобӣ талош мекарданд, бо саросемагӣ як тир холӣ кард. Онҳое ки Бобиро мебастанд, аз ин садои панҷтираи ногаҳонӣ тарсида якбора Бобиро монда рост шуданд. Акнун дидан мумкин буд,

ки онҳо панҷ нафар буданд. Захро аз таваккал боз як тири дигар ҳолӣ кард. Он шахсе ки ба синаи Бобӣ пояшро монда рост истода буд, нохост «ӯх» гуфту ба замин чаппа шуда афтод. Он касе ки аз фарёди Бобӣ худро ду қадам ақиб партофта буд, бо тамоми овозаш «гурезед, аскарони ҳукумат омаданд!» — гӯён ба ҳеч чое нигоҳ накарда гурехт. Се нафари дигарашон ҳам вайро дида гурезон шуданд. Дар рӯи ҳавлӣ ду часади мурда ё зинда буданашон номаълум монданд.

Захро бо ҳавли ҷон аз паси онҳо боз се тири дигар ҳолӣ кард. Мағозаи милтиқ ҳолӣ шуд. Дарҳол аз таги болишт тирдонро гирифт ва ба туфанг панҷ тирро бо азоб чой карду аз паси гурезандагон давид. Дар аснои роҳаш боз ду тири дигар парронд ва ба паси охуре, ки дар миёнҷои ҳавлӣ буд, рафта ба шинак нишаст ва аз паси гурезандагон тир ҳолӣ кардан гирифт. Гурезандагон гоҳ-гоҳе рӯяшонро ба сӯи ҳавлӣ гардонда аз берданка ва панҷтира ҷавоб меоданд.

Қишлоқ тамоман бедор шуда буд. Сагон ба ҳар тараф давутоз мекарданд ва бо тамоми овозашон меҷакиданд. Доду фарёди кӯдакони тарсида ва илова ба садои онҳо оху фиғони модаронашон шунида мешуд. Гӯё қишлоқ дар ҳамин вақт ба мотамқадае мубаддал шуда буд. Аҳолӣ ба ҳамин фикр омада буд, ки ягон дастаи босмачиён барои паҳш кардани деҳа омадааст ва дар ин чой ба ягон отряди раҳгузари аскарони ҳукумат вохӯрда, ҷанг карда истодааст. Мардон аз паси деворҳо, аз тоқдони хонаҳо, аз тарқиши дарҳо ба кӯча ва ба атроф нигоҳ мекарданд, аммо ҷангунандагонро намедиданд.

Модари солхӯрдаи бемори Бобиро низ ин шӯру ғавғо бедор кард. Вай гечида-гечида бо азоб ба рӯи ҳавлӣ баромад ва дар он чой ду нафар танай хобидаро дида, ба ҷӣ гуна андешаҳои афтода, бо тамоми овозаш додгӯён худро ба болои яке аз танаҳо партофт. Ин танай босмачии аз тарафи Захро кушташуда буд. Тарсида, якбора аз он тана худро канор гирифт ва бо тарсу ҳарос ба танай дигар наздик шуд. Бобиро шинохта бо тамоми овозаш ба додгӯӣ, «вой балам!»-гӯӣ сар кард. Ин фарёдҳои бемаҳали кампир ва ҳавфи «ба ин кампир тир нарасад», Захроро бисёр

ба танг оварданд, вай рӯяшро ба кампир нагардонда, бо овози дағале фарёд зад:

— Оча, ба хона дароед!

Ҳар чӣ ҳам бошад, аз овозаш зан будани Захро маълум шуд. Яке аз гурезандагон дар ҷояш тахт монд ва ба шариконаш нигоҳ карда:

— Нагурезед, сабр кунед, — гуфт, — хабар доред, ин тир-парронанда занак будааст. Мо панҷ мард як нафарамонро монда, чӣ тавр ба пеши кӯрбошӣ меравем?

Нагурезед гӯянда пеш даромад. Дигаронро низ ҳочат ба ташвиқот набуд. Аз сари нав ба ҳавлӣ ҳучум карданӣ шуданд. Захро ахволро фаҳмид ва дар дилаш ба модари Бобӣ, ки боиси фош гардидани зан будани ӯ шуда буд, лаънатҳо хонд. Тамоми вучудашро изтироб фаро гирифт. Худ ба худааш «акнун мурдем!» гуфт, аммо аз ҷояш начунбид. Нӯги милтикро рост карда, ҳучумкунандагонро нишон гирифтани шуд. Аммо ларзиши дасташ ба рост шудани милтиқ имконият намедод. Бисёр асабӣ шуд, «ин дафъа ҳам ба ҳаво равад, майлаш» гӯён як тир ҳолӣ кард.

Ҳамон марде ки пешрав шуда ба ҳавлӣ меомад, синаашро қапида дар ҷояш шишта монд. Садои ӯро Захро нашунид. Боқимондагонашон дигар ба ақибӣ худ нигоҳ накарда, рост ба сӯи наҳр гурехтанд.

Ин ҳол боиси ба худ омадани Захро гардид. Фақат акнун вай пойлуч ва тани курта будани худро ҳис намуд. «Пеши Бобӣ рафта, аз ахволаш хабар гирам-мӣ?» — гӯён ба андеша афтод. Худ ба худ «не» гуфту аз паси гурезандагон пай дар пай чанд тири дигар ҳолӣ карда, аз ҷояш рост хест ва бо овози баланд:

— Ҳамаатон мурдед-мӣ, бароед! — гӯён наъра зад ва милтикро саҳт қапида аз паси гурезандагон давид.

Дар ҳамин вақт аз хонаҳо якто-нимто одамон оҳиста-оҳиста баромада, ҳаросону ларзон ба пешу пушти худ нигоҳ карда, ба ҳар тараф ба давидан ва тохтан шурӯъ карданд.

Захро давида то ба лаби наҳр омад ва ба ақибӣ харсанге, ки ба болои наҳр ҳамоил барин менамуд, дароз кашида нӯги

туфангашро рост кард. Он се нафар аз оби нахрча гузашта ба сӯи дараи танг мегурехтанд ва гоҳ-гоҳе ба ақибашон нигоҳ карда милтиқ мепаррониданд. Захро ҳам ба як тири онҳо ду тир холӣ мекард.

V

Субҳ медамид. Акнун аз дуру наздик ҳамдигарро шинохтан мумкин буд. Дар ҳамин вақт аз рӯ ба рӯи роҳи он се нафар гурезандагон, аз тарафи дара садои якчанд тир шунида шуд. Се нафар дар тарафи чапи худ рост ба тали баланд печида баромадан гирифтанд. Ин ҳолро дида Захро ҳайрон шуд ва ниҳоят аз дур асп монда омада истодани як гурӯҳ аскарони сурхро дида, хушҳол гардид ва зуд аз чояш хеста худ ба худ:

— Ҳа, акнун кор шуд! — гуфту давида ба тарафи хонааш равона шуд.

Ҳавлии Бобӣ пур аз аҳолии деҳа буд. Зану мард, хурду калон ҳалқа зада атрофи он ду танаи дар рӯи ҳавлӣ хобидаро печонида гирифта буданд. Ғалоғула ниҳоят баланд буд.

Занон нола, кӯдаконашон гирия мекарданд. Аз мардон ҳар кас ба ҳар андешае буд, дар бобати воқеае, ки рӯй додааст ва дар хусуси тариқи муолиҷа кардани Бобӣ гап мезаданд. Касе гапи дигареро намешунид, ҳар кас гапи ба даҳонаш омадаро мегуфт, овозашро баландтар мекард ва аз дигаре пас намондани мешуд. Модари Бобӣ мӯю рӯйканон назди писараш дузону нишаста, бо тамоми овозаш дод мегуфт, нола мекард. Ба хона дароварда хобонидани Бобӣ ба гӯшаи хаёли ҳеҷ кас намеомад. Яке аз пирамардони қишлоқ, ки дар даст асое дошт ва шояд ба сабаби камқувватиаш бошад, ба даруни девори одамин даромада натавониста монда буд, дар як паҳлу истода як-ду маротиба:

— Мардум, ба шумо чӣ шуд? Девона шудед-мӣ? — гуфт. Гапҳои ин мӯйсафед низ ба монанди суханҳои бесарунӯги дигарон дар ин талотуми садоҳо ғарқ шуда рафт.

Дар ниҳоят вай бетоқат шуда:

— Хонашери майдонғарибон! — гуфту ба таги девори хона рафта шишта гирифт. Як марди миёнсол ин гапи пирамардро шунида, ҳақоратдаъво шуда, ба назди ӯ омада, бо вай ба маншаву муноқиша сар кард. Ба часпачаспӣ кардани ҳар дуи онҳо саҳл монда буд.

Дар ҳамин вақт Захро расида омад.

— Ку, роҳ бидихед, роҳ бидихед! — гӯён девори аз одам сохташударо ду дарронида ба назди Бобӣ омад ва якбора ҳаёхуй намуда худро ба болои вай партофт.

Захроро дидан замон модараш — Ҳамроҳхола, ки шаш моҳ боз аз ӯ рӯй гардонида, оқаш карда буд:

— Вой балам, ту ҳастӣ-мӣ? — гӯён худро ба болои духтараш андохт.

Захро модарашро оҳиста тела доду аз ин рӯй ва аз он рӯи Бобӣ беором ба бӯса гирифтан шурӯъ кард. Аз чашмони бемадори Захро ашкҳо шорида, мӯйҳои сиёҳи дарози Бобиро тар мекарданд. «Гурезед!» гӯён Захро наъра кашид ва одамон худро андак ақиб кашиданд. Синаи Бобиро ба синааш монда, вайро аз замин бардошт ва ба сӯи хона равон шуд. Ин дафъа «девор» монанди дарвозаи автоматӣ бемалол калон кушода шуд.

Ин бӯсобӯсии Захро, ин ҷасорати ӯро дида, падари Алии шилпуқ — кӯри Ҷалил барин якчанд нафар пирамардон дар гӯшае нишаста, байни худ пичир-пичир карда, ғайбати инҳоро мекарданд:

— Магар ин занакӣ аз дин гашта девона шудааст?

— Ин Захро зан не — балост!

— Касе ки аз дин мегардад, ҷазояш ҳамин аст!

— Ҳар чӣ ҳам бошад, ба ин духтар офарин гуфтан даркор аст, ки аз ӯҳдаи ҳамин қадар кор баромад, — гуфт яке аз мӯйсафедон.

Ин сухани пирамард ба оташи афрӯхтаистодаи игво ва тӯҳмат об рехта, онро хомӯш намуд.

Баъд аз ним соат яке аз эскадронҳои полки савора ду нафар аз гурехтагонро дастгир намуда ҳамроҳи худ ба қишлоқ, ба ҷои

чамъомади одамон, ба дари хонаи Бобӣ расида омад. Командири эскадрон ба воситаи тарчимонаш аз издиҳом пурсид, ки:

— Ба муқобили босмачиҳо чанг кардагӣ кӣ буд?

Ин савол ду бори дигар такрор шуд. Ҳеҷ кас ҷавоб наод.

Командир ҳайрон шуда истода буд, ки аз паси одамон Захро баромад ва бо вазъияти ситезакорона ба вай нигоҳ карда:

— Бо онҳо одам чанг карда буд, — гуфт.

Тарчимон ин гапҳои Захроро ба командир тарчима накарда:

— Охир кӣ чанг карда буд?! — гӯён андак овозашро баланд карда, ба Захро мурочиат намуд.

Ба ҷои ҷавоб Захро ангушти ба кадом санге зада хуншор шудаашро нишон дода:

— Докторатон ҳаст-мӣ? — гуфт.

Фелдшери эскадрон аввал ангушти хуншори Захроро баст. Баъд Бобиро дид, ба синаи ӯ карнайчаашро монда гӯш андохт, як дам набзи дасти ӯро қапида истод ва пас аз он яраҳои Бобиро шуста ва баста шуд, ба Захро нигоҳ карда:

— Апа, твoй муж якшӣ буладӣ! — гуфт.

Захро хандакунон каллаашро чунбонида:

— Харашӯ! — гуфт.

1933-1935

ҲИКОЯИ ДУХТАРАКИ ЧИНГИЛАМҶӢ

Ҳангоме ки аз ин эскадрон мерафтам, ба бачагон таъин карда будам, ки: — илоҷе кунед, имсол ин духтаракро ба интернат диҳед.

Ин дар соли бисту як ё бисту ду буд. Пас аз ин чӣ шуд, чӣ монд, ин духтарак ба кучо рафт, кучост, тамоман хабар надоштам. Гоҳ-гоҳе, вақте ки бо ягон таъсири берунӣ, китоби рӯзҳои гузашта дар майнаам варақгардон мешуд, дарҳол дар пеши назарам ситораи гарми ин духтаракӣ нимбараҳна ва чингиламӯй чилвагар мегардид. Қаҳрамони ӯ, содагии кӯдакони ӯ завқамро меовард ва ба рафиқонам бо мамнуният саргузашти ин чингиламӯйро як ба як нақл менамудам. Агарчи баъзеи онҳо ин ҳикояро борҳо шунида бошанд ҳам, намедонам аз чӣ сабаб «ҳа, ҳикояи духтаракӣ чингиламӯй-мӣ?» мегуфтанду бо хушнудӣ боз гӯш меандохтанд.

Имрӯз тасодуфан ба маҷлиси тозакунии ташкилоти партиявӣ ин колхоз омада будам. Маҷлис кайҳо сар шуда будааст. Дар минбар як зани хушсурати сияҳмӯй, сафедранг, фирӯзачашм вазнинона гап мезад. Костюми бунафшаранги тира ва ботинкаи пошнабаландаш ба худаш бисёр мезебид. Дар сараш на рӯймол дошт, на каллапӯш. Мӯе ки ғуну чин карда, ба қабзаи шона дода шуда буд, аз дарозияш хабар меод.

Дидори ӯ ба чашмонам ниҳоят гарм намуд. Ӯро дар кучо дидам, ба ёд оварда натавонистам. Азбаски ба маҷлис дер омада будам, надониста мондам, ки ин зан чӣ ном дорад, чӣ кор мекунад. Аз як нафар колхозчӣ ки дар паҳлуям нишаста буд, кӣ будани он занро пурсидам. Вай ҳам бо чӣ андешае чашмак заду сафедии дандонҳояшро нишон дода, бо даҳани пур аз носаш:

— Шоферамон, — гуфт.

Гӯё гап аз даҳонаш меафтид. Гапашро фаҳмидам ва бовар накарда такроран пурсидам. Вай ҳам носашро туф карду хандакунон:

— Ҳа, маъкул шуд-мӣ, ин занак шоферамон, — гуфт. Ба ин кас чӣ гуфтанамро надонидам. Аз ҷоям хестаму пештар рафта нишастам.

Фақат бо мақсади он ки кӣ будани ҳамин занро бидонам, ба ӯ якчанд саволҳои озмоишкорона додам:

— Чанд сол боз шоферӣ мекунед?

— Ду сол боз. Яъне аз бозе ки дар Тошканд мактабро тамом кардам ва маро ба ин колхоз фиристоданд.

— Чанд бор машинаатон вайрон шуд ва чанд бор ба ремоти асосӣ дода шуд?

— Ягон бор ҳам вайрон нашудааст, вақте ки вайрон намешавад, ба ремонт ҳам намедиханд.

Ман аз ӯ чашмонамро намекандам. Бо ин саволҳо кӣ будани ӯро муайян карда натавонидам. Раиси комиссия «боз савол доред-мӣ»? гӯён рамзи «зуд бошед»-ро ифода намуд. Саросема шудам ва чӣ гуфтанамро надониста, қасдан саволи зеринро додам:

— Падаратонро кай кулак карданд ва ҳозир ӯ дар кучост?

Ин саволи дурушти ногаҳонӣ садоҳои аҳли маҷлисро паст намуда, боиси пичир-пичирҳо гардид. Ҳар дуямон ҳам ҳадафи чашмон гардидем. Аз сафҳои ақиб аксарияти мардум аз ҷояшон хестанд. Бисёри одамон гӯё ки ин занро акнун медиданд. Яке аз аъзоёни комиссия аз ҷояш нимхез шуда, ба ҳар дуямон синча кард ва баъд ба гӯши раис чӣ гапе гуфт. Чехраи шоди ин аъзои комиссияро абри маҳзунӣ пахш намуд. Ҳама мунтазири ҷавоби ҷавобдиханда буданд. Вале аҷобати қор дар ин ҷо буд, ки ҳолати ӯ ҳеҷ тағйир намеёфт ва бо нармӣ:

— Падарам ва модарамро намедонам, дар соли бисту як ё бисту ду буд, дар кишлоқамон, дар Сангрёза онҳоро босмаҷиён кушта буданд, — гуфт.

Ҳоло вай гапашро тамом накарда буд, ки ба аъзои баданам ларза даромад. Худам ҳам надониста мондам, бо садои баланд:

— Чӣ?! — гуфтам.

Он гоҳ дар хаёлам ман ба назари мардум одами девона намудам. Вай боз суханашро давом дод. Намондам, ки ӯ гапашро тамом кунад.

— Ту Озода, духтари Ширини даҳмарда нестӣ?! — гуфтам.

Дигар ӯ ҷавоб надод. Ба ин ҳоли ман аз байни қаторҳо фикр-фикр ханда шунида шуд. Аз ин рафторам худам ҳам изо кашидам. Раиси комиссия ҳам ба ман чӣ гуфтаниро намедонист. Вале он зан манаҳашро болои кафаш монда, оринчашро ба болои минбар гузошта, ба ман синча карда монд. Дигар аз он малоҳат дараке набуд. Ман аз бечавобии ӯ ва хандаи мардум дурусттар ба худ омадам. Худ ба худ «хато кардаам-дия» гуфтаму бо сари ҳам ба ҷоям рафта нишастам. Вале ӯ ҳамоно аз ман чашм намеканд. Гӯё дар ҳамин дам тамоми пешонаи ӯро чин пахш кард. Гӯё ин зани ҷавон ба пиразане мубаддал гардид ва маҷоли даҳанкушоӣ надошт. Ҳеҷ кас гап намезад.

Баъд аз чанд сония боз бо ҳамон нармӣ:

— Рафиқ Илёсов?! — гуфт он зан. Чашмонам ҷароғ барин равшан шуданд. Парранда барин парида, ду дасташро дароз карда ба пешам омад. Аз хурсандӣ намедонистам, ки чӣ кор кунам, чӣ гӯям. Фақат сарашро беором мемонидам ва:

— Духтарам, азизам, Озодаам, — мегуфтам.

Ин кирдори мо ҳамаро дар ҳайрат гузошт. Аҳли маҷлис маро намешинохтанд, зеро ки ман ба ин район фақат ду рӯз аз ин пеш омада будам. Аз ин саволу ҷавоб ва кирдори ману он зан ҳар кас ба ҳар андешае афтода буд. Вале риши сафеди ман ба гумонҳои бечора намедод. Баъд аз ин равиши саволҳо ва ҳатто музокираҳо низ монанди воҳӯрии ман ва он зан галатӣ гардид.

Раиси комиссия ду-се бор таклиф намуд, то ки ман баромада дар бораи ин зан гап занам. Вале, ман аввал розӣ нашудам. Чӣ гӯям? Баромада таърифи ӯро кунам? Кӯдак буд, қаҳрамон буд, гӯям? Чӣ ҳоҷат? Вале равиши музокираҳо, хусусан суханҳои як нафар колхозчизане, ки назар ба мардон бисёртар қоидаи забонро риоя карда гап мезад ва мегуфт, ки:

— Агар ҳар як колхозчизан ва духтар монанди Озода кор кунад, хонад, хононад, ин колхози пешқадами мо дар Тоҷикистон ҷои якумро мегирифт ва кайҳо мо плани ба давлат пахтасупориро иҷро мекардем, — маро боз далертар намуд. Симои Озодаи имрӯзаро андак ҳам бошад ба ман шиносонд.

* * *

Дар минбар боз ҳастиам ба ҳаяҷон омад. Сари калобаи гапро гум кардам. Дар ниҳоят:

— Ин чингиламӯи ман буд, — гуфтам. Як гурӯҳ колхозчиён завқ карданд ва ҳақ ҳам доштанд, ки завқ кунанд. Онон чӣ донанд? Ҳамон аъзои комиссия, ки аз рафтори мо бисёр ба шубҳа афтада буд, низ хандид. — Ман ҳам фаромӯш кардам, дар соли бисту як ё бисту ду буд... Падару модари инро босмачиён кушта рафтанд. Падараш роҳбалади аскарони сурх буд. Ҳамин духтарак гӯё ҳаштсола монда буд. Ҳеч кас надошт. Мо инро ба гарнизон овардем. Ман ӯро бисёр дӯст медоштам. Дар ҳамон вақт ман ба ӯ дар вақтҳои бекориам алифбо ёд дода, хатшинос карда будам. Бисёр қобил буд.

Рӯзе аз рӯзҳои тобистони ҳамон сол ӯ гум шуд. Қариб тамоми аскарони гарнизон кофтуков намуданд. Наёфтем. Баъзе аскарон монанди он ки хеши наздиқашон мурда бошад, ғияр мекарданд.

Нисфи шаб буд. Ман дар хона хоб карда будам. Дар берун ғалоғулии калон, садоҳои хушнудии аскарон шунида шуд. Баъд аз чанд дақиқа чингиламӯям ба пешам даромада:

— «Амак, хезед, ба қишлоқи Боло босмачиҳо омаданд», — гуфт. Аз мо тахминан дар масофаи 4-5 километр қишлоке буд, ки ҳоло номашро фаромӯш кардам. Ҳамон шаб бо мақсади гарнизонро пахш кардан чандсадто босмачиён омада будаанд. Номи кӯрбошиашро ҳам фаромӯш кардам. Духтар, ки мо вайро гум карда будем, бо чӣ ҳаёле ҳамон рӯз ба он қишлоқ, ба ҳавлии тағоиаш рафта будааст. Дар нисфи шаб, хангоме ки босмачиён меоянд, ба тағояш хабар наодода, пинҳонӣ ба қишлоқи

мо баргашта меояд ва моро хабардор мекунад. Ба ҷои ин ки босмачиён моро пахш кунанд, дар худи ҳамон шаб мо онҳоро пахш кардем ва дар натиҷа як дастаи босмачиён нест карда шуд.

Баъд аз ин мо ӯро ба қори босмачиёбӣ борҳо истифода намудем. «Ба ҳавлии холаам ё ки амакам меравам» — гӯён бо роҳҳои мо нишондода, ба ҷойҳои мо фиристода мерафт ва дараки босмачиёнро ёфта меомад. Бо ин духтарак ҳар гуна воқеаҳои ғалатӣ рӯй дода буд, ки ман ҳамаи онҳоро ба шумо нақл карда намешинам. Фақат ҳамин қадарашро мегӯям, ки дар яке аз ин гуна сафарҳои ин дар қабати барф монда ҳар ду пояшро хунук зада буд. Вақте ки мо инро ба гарнизон овардем, майда буд, дар танаш куртаи сурхи бисёр чиркин дошт. Телпаксар буд. Мӯйҳои кӯтоҳи чанголуд ва чингилае дошт. Ман дар ҳамон вақт инро «Чингиламӯй, чингиламӯям» гуфта эрка мекардам. Аскарон «духтари гарнизон» меномиданд. Сидоров — начальники гарнизонамон, инро «гурбачаи ошолудам» — гӯён навозиш мекард.

Ман инро монанди фарзанди азизам дӯст медоштам. Дувоздаҳ сол боз гум карда будам ва имрӯз ёфтам.

* * *

Баъд аз ман парторги колхоз баромада, дар бораи ӯ суҳан ронд. Ҳар як суҳани ӯ дар бораи чингиламӯям ба мани пирсол як қабат гӯшт меафзуд.

1934

ОДАМ ДАР ХАЛТА

Ўро чанд кас ба машинаи «ёрдами таъцилӣ» бор карданд. Ханӯз ҳам вай дар халта буд. Дар машина аз халта фақат каллаашро бароварда монданд. Рӯи занбар хобида буд. Чашмонаш пӯшида буданд. Ҳуш дошт, ё не, ҳеч кас муқаррар карда наметавонист. Машина рост ба касалхонаи шаҳр равон шуд.

Бадбахтона имрӯз дар машина доктори навбатчӣ набуд. Ҳеч яке аз санитарҳо ба зинда мондани ӯ бовар намекард. Ҳар кас ба ҳаёлаш «албатта мемирад» мегуфт.

Хангоме ки дар чарроҳхона ўро аз халта кашида гирифтанд ва ба рӯи столи чарроҳӣ гузоштанд, одам ё лаҳми гӯшт будани ўро фарқ кардан душвор гардид. Куртаву эзораш ақаллан доғи сафеде надошт. Гӯё пӯшоки ўро ба хуми қирмизии рангрез гӯтонида гирифта буданд. Дар баъзе ҷойҳои куртааш хуни сиёҳтоб шах шуда монда, ба назар ҳамчун гӯштпорае менамуд.

Дар чарроҳхона оромӣ ҳукмфармо буд. Доктори калон — марди солхӯрда бо диққати том бо пахтаи тар хунҳои ўро мешуст. Яке аз ҳамширагони шафқат, зани қадбаланд, хушсимо ба ӯ ёрӣ меод. Дар ниҳоят он зан тоб оварда натавонист:

— Ҳайвонҳо! — гуфту беихтиёр бо остини пешбандакаш ашкконашро пок кард ва бо ҳамин хомӯширо вайрон намуд. Доктори калон гап назаду аз паси айнакаш ба вай як нигоҳ карда гирифт.

Доктор корашро тамом кард ва ба ҳамон ҳамшира:

— Осуда бошед, баъд аз ду ҳафта тамоман саҳат шуда меравад, — гуфт ва ба дигарон фармуд, ки ўро ба хонаи алоҳида бурда хобонанд.

Рӯзҳо паи ҳамдигар мегузаштанд. Ҳамон ҳамшира аз ӯ ҳеч дур намешуд. Бемор рӯз ба рӯз беҳтар мешуд. То мӯҳлати доктор таъинкарда вай хеле дуруст шуда монд. Ҳатто бо ёрии як кас оҳишта-оҳишта роҳ мегаштагӣ шуд. Ҳамшира чӣ навъ рӯй додани воқеаро аз ӯ ҳеч намеурсид ва ҳаёл мекард, ки бо ҳамин азобҳои кашидаашро ба ёдаш меорад ва ӯро аз сари нав азоб медиҳад.

Имрӯз вай дар болои каравот пахлу зада нишаста буд. Ба ҷои чилим папиросеро, ки ҳамшира аз доктори калон илтимос намуда оварда буд, мекашид. Рӯзҳои гузашта ва азобҳои кашидаашро як ба як ба ёдаш меовард. Вале чи тавр ва аз кучо ба ин ҷой омада мондани худро тасаввур карда наметавонист. «Ҳар чи ҳам бошад, аз як мурдан мондаам» гӯён худ ба худ табассум намуд ва дуди папиросашро фағона занонд. Ҳангоме ки ҳамшира ба хона даромад ва аз ӯ ҳолпурсӣ намуд, вай бо садои паст:

— Маро ба ин ҷо кӣ овард? — гуфт.

— Мо овардем! — гуфт ба ҷавобаш ҳамшира ва гапро ба сӯи дигар бурд, аз аҳволи касалхона гап сар кард. Ниҳоят тоқат карда натавониста, дар охири гапаш: — Шуморо кӣ зад? — гуфт.

— Одамон! — гуфт ба ҷавобаш вай ба ҷашмони сиёҳ ва миҷгонҳои дарози ҳамшира синча кард ва хеле вақт ором монд. — Ман дар меҳмонхонаи шахсе будам, — гӯён оҳишта-оҳишта ба ҳикоят сар кард. — Палавро дам карданд. Ҳамагӣ ба дастшӯӣ шуруъ кардем. Ёд дорам, ба лаби обреза наздик шудам ва соҳиби хона аз офтоба ба дастам об мерехт. Як чизе ба тахтапуштам саҳт расид. Сарнагун шуда ба рӯи тахтаи обреза афтадам. Ҳамон зарб чанд бори дигар такрор шуд. Дигар аз дунё хабар надорам. Вақте ки ба худ омадам, худро дар ҳамин хона дидам.

— Вайҳо ба шумо қасддор буданд? — ҳамшира бо саросемагии бачагона ба ӯ савол дод.

Вай табассум намуду аз симои гулгуни ҳамшира ҷашм на-канда:

— Ҳа, — гуфт.

Дигар ҳамшира ӯро ба ҳолаш намонд. Вай ҳам маҷбур буд, ки воқеаро як ба як нақл намояд:

...Се моҳ боз ман котиби ячейкаи партиявии колхоз будам. То он дам дар МТС тракторронӣ мекардам.

Ин колхоз хеле калон бошад ҳам, ниҳоят ақиб монда буд. Ягон бор ягон планашро иҷро накарда буд. Политотдел барои қувватнок кардани кор, маро ва якчанд рафиқони дигарро аз колхозҳои бақувват гирифта, ба ин колхоз фиристод. Чанд рӯзи аввалро мо бо ошношавӣ бо пастию баландиҳои колхоз гузаронидем. Баъд корро сар кардем. Дар тамоми соҳаҳо кор ба ҷӯш даромад. Вале дар ҳар қадам ба зиддият дучор шудем. Ҳатто шабе ба 20 қанор пахтаи чинаки якуми мо оташ заданд...

Симои колхоз ба мо равшан шуд. Дар колхоз 7—8 нафар касоне буданд, ки ҷои онҳо колхоз набуд. Чаро онҳо дар кишлок мондаанд, чаро кулак шуда нарафтаанд, номаълум. Онҳо ҳатто ба колхоз ҳам даромада гирифтаанд...

— Чаро онҳоро аз колхоз ҳай накардед? — гуфт ҳамшира сухани ӯро бурида.

— Сабр кунед, — гуфт ба ҷавобаш ӯ ва як дона папирози боқимондари кашид. Пас «ҳама кор ба навбаташ мешуд» гӯён боз ҳикояташро давом намуд: — Мо онҳоро аз колхоз баровардем. Тамоми қорҳои колхозро аз нав дуруст кардем. Натиҷа ҳамин шуд, ки то ҳамоно рӯзе, ки вайҳо маро ба ин ҳол оварданд, колхозамон плани солонаи пахтасупориро 95 протсент иҷро карда буд. Баъд аз ду рӯзи дигар мебоист план пурра иҷро шавад... Намедонам, ҳозир аҳвол чӣ тавр бошад? Маро ҳеҷ кас пурсида наёмад?

— Ҳар рӯз гурӯҳ-гурӯҳ деҳқонон меоянд, аммо доктори калон барои даромадан ба пеши шумо иҷозат намедиҳад. Ҳар рӯз «андак, фақат чанд рӯзи дигар сабр кунед, дуруст шуда меравад» мегӯяд. Ин кулчаҳо, харбузаҳо ва ангурҳоро ҳамонҳо меёранд, — гуфт ҳамшира.

Вай ҳам дигар гап назад. Ҳар ду хомӯш шуданд. Аз пешонаи ӯ арақи хунук ба шоридан сар кард. Ҳамшира оҳишта-оҳишта онро пок карду:

— Шуморо монда кардам, хоб кунед, — гуфт.

— Не, баръакс, маро дилшод кардед, — гуфт ū ва боз ба сухан даромад:

...Онон аз ин пеш ҳам як бор ба ман хучум карда буданд. Вале он дафъа ҳам ба муродашон нарасида буданд...

Дар сари роҳи ман, аз идораи колхоз то хонаам, дар лаби чӯй ғайр аз дарахтони дигар, як бех дарахти сада ҳам ҳаст. Ин дарахт бисёр калон ва босалобат аст. Дар тобистон аз қабатҳои он заррае нури офтоб намегузарад. Дар шабҳои маҳтоб зери он гӯр барин торик аст.

Шабе, баъд аз маҷлиси партиявӣ, дар идора нишаста хеле кор кардам. Шаб аз нисф гузашта буд. Қишлоқ дар хоб буд. Гоҳ аз дур, гоҳ аз наздик сагон аккас мекарданд. Дигар ҳеч садое хомӯшии шабро вайрон намекард. Дар идора маро хоб пахш кард. Ҳамёзакашон чомаамро ба кифтам гирифтаму ба кӯча баромадам ва рост ба тарафи хонаам роҳ сар кардам.

Торикшаб буд. Ман аз торикӣ наметарсидам. Ба ҳамон садаи калон қариб дусад қадам монда буд, ки сағ барин як чизи чорпо аз таги сада баромада ба тангкӯчае, ки дар рӯ ба рӯи он буд, даромада пинҳон шуд. Дилам ҳаросид. Бо вучуди он «сағ будагист-дия» гуфтаму ба худ тасалло додам. Ба ҳар ҳол аз кисаам «наган»-ро бароварда тайёр шудам ва ба роҳам рафтан гирифтам. Чанде ки ба сада наздиктар мешудам, ҳамон қадар зиёдтар дилам метапид. Ба сада наздики понздаҳ-бист қадам монда буд, ки дар зери он шабаҳи ду касе ба назарам намуд. Ва аз тангкӯча ҳам ғибир-ғибери садоҳо шунида шуд. Бо садои баланд:

— Кист он? — гуфтам ва аз «наган» як тир холи кардам. Ба ҷои ҷавоб садои баланди дашном баромад. Ва аз ҳар ду тараф чор кас баромада пеши роҳамро гирифтанд.

Дигар фурсатро аз даст додан мумкин набуд. Ба ақиб-нишинӣ сар кардам. Ман дам ба дам тирхоликунон давида то ба идораи колхоз расидам. Онҳо маро пеш карданд. Вайҳо низ гоҳ-гоҳе тир холи мекарданд...

— Ин гапҳоро дигар нагӯед, дилам ба бозӣ кардан сар кард, — гуфт ҳамшира. — Шумо дар мехмонхона даст мешустам гуфтеду?

— Не, ман ба шумо гуфтам-ку, ин воқеа аз ин тахминан ду хафта пеш рӯй дода буд.

— Ҳа, ин тавр гӯед. Хаёлам ба кучоҳо рафт. Чаро ба мехмонхонаи душманон рафтед?

— Душманро шинохтан бисёр душвор будааст. Ҳар қадар тоза кунед ва чинед ҳам, ин лаънатӣ курмаки биринҷ барин якто-нимто мемондааст... Набошад, ҳамон одаме ки ман ба мехмонхонааш рафтам, ба назарам, хеле одами дуруст буд. Дар колхозамон чанд сол боз завхозӣ мекард. Дар ҳар кор ба ман ёрӣ меод. Ҳатто сирри баъзе кулакҳоро худи ӯ фош карда буд. Ман чӣ донам? Кани, шумо гап занед, маро аз кучо ёфта оварданд?

— Субҳи барвақт як деҳқон омада хабар дод. Доктор набуд. Мо зуд равона шудем. Шуморо дар як боғ, дар даруни ҳалтае ёфтем. Мо равам, ки деҳқонон даҳани ҳалтаро кушодаанд. Мо ҳам бо ҳамон ҳалта шуморо ба ин ҷо овардем. Аз ҳамон вақт шуморо дар ин ҷо ҳам «одами ҳалтагӣ» меноманд, — гуфт ҳамшира.

Ҳар ду хандиданд, завқ карданд.

1935

РАШК

Занро Саодат ном буд, шавҳарро Солех. Хар ду дар як чо, дар мактаби миёна муаллимӣ мекарданд. Зан дарси табиат-шиносӣ медод, шавҳар — география. Зан — фараҳманд, хушҳол, хушчакчак, — гули ҳамешабахор буд, баҳори умрашро хушу хурсанд мегузaronд. Ба комёбиҳояш завқ мекард, нокомиҳояшро писанд намекард.

Мард акси ӯ буд. Ғами ниҳонӣ меҳӯрд. Мудом рӯҳаш пажмурда буд. Азоби вичдонӣ мекашид. Розӣ дилашро ба касе намегуфт. Ҳамаи ин бесабаб набуд. Вай ғами шарикаш Саодатро меҳӯрд. Гӯё занаш ба дигаре дил дода буд. Гуё Саодат дар ҳар қадами худ ба ӯ хиёнат мекард.

Зан ҳам инро ҳис мекард. Ба ин ҳоли шавҳараш аз таҳи дил механдид. Лекин аз ин хусус даҳан намекушод. Бе гап сабаби инро ҷустуҷӯ менамуд. Барои ин ки розӣ ниҳонии шавҳарашро ошкор намояд, қасдан вай бештар ва бештар озодона рафтор менамуд. Дар ҳар маврид ғашӣ шавҳарашро меовард.

Дирӯз гирех қариб кушода шуда буд. Дар вақти танаффус зану шӯй ҳамроҳи чанд нафар муаллимони дигар дар муаллимхонаи мактаб чойнӯшӣ мекарданд. Муаллими физика, ҷавони хушрӯе, дар хусуси кадом масъалае бо Саодат баҳс менамуд, дид, ки стакани Саодат холӣ аст, дарҳол бо иҷозаташ аз буфет як стакани дигар чой оварда, ба пеши ӯ гузошт. Шакари коғазпечашро ба рӯи стол нагузошта, ризомандии ӯро пурсид, то ки ба чояш резад.

Солех ин кирдори муаллими физика ва рафтори занашро бо қирраи чашмаш таъқиб менамуд. Лекин даҳан боз накард. Ранги рӯяш андаке парид. Тамоми аъзои баданаш ба ларза даромад. Ҳанӯз зангӯларо назада, аз муаллимхона баромада рафт. Ин

хам гузашт. Шавҳар ин дафъа ҳам дандон ба дандон монда, гап назад. Лекин воқеае ки дишаб рӯй дод, як алами шавҳарро сад намуд ва муносибати ҳар дуяшонро хеле тунду тез кард.

Дар театр «Маликаи Турандот» монда мешуд. Зану шӯй ба мукофоти меҳнати чандҳафтагии худ даст аз зери дасти ҳамдигар гузаронида, роҳравон қадам шумурда, ба тамошо омаданд. Бадбахтона ҳамон муаллими физика ҳам ба театр омада буд. Дар вақти танаффус онҳо ба ҳамон муаллими хушрӯй ва боз як нафар муаллими айнакдор вохӯрданд.

Дар буфет, дар сари шишаҳои лимонад ва қатори стаканҳои чой бозори гап авҷ гирифт. Сухан дар бораи дарс ва корҳои мактаб мерафт. Муаллими айнакдор аз методи баъзе ҳамкасбҳои ғоибаш, аз «рафторҳои номуносиб»-и мудирӣ илмӣ бадгӯӣ мекард. Дар ин асно вай бемалол «пашшаро шутур карда» нишон медод.

Ин ғайбату иғвогарӣ дар ҳаққи муаллимони ғоиб ба дили Саодат зад. Як-ду бор ба шавҳараш имову ишора кард, ки аз ҷояш хезад. Вале вай ҳар боре каллаашро ҷунбонида, ишораи «хуб»-ро мефаҳмонаду аммо аз ҷояш намечунбид. Ниҳоят, Саодат ба ҳамон муаллими физика рӯ оварда, хоҳиш намуд, ки ҳамроҳаш дар фойе давр занад. Ӯ ҳам дарҳол розӣ шуд. Саодат аз шавҳараш иҷозат гирифт. Солеҳ низ дилу бедилон «хайр» гуфту рӯяшро турш намуда дар ҷояш нишастан гирифт. Аз паси чуфт-чуфт занон ва мардоне ки бо саргармии сӯҳбат қадампартоӣ карда дам мегирифтанд, инҳо ҳам ба гардиш ва ҷақ-ҷақ сар карданд.

Хангоме ки баъд аз сигнали дуҷум Саодат аз паси одамон ба зал даромад, Солеҳро дар ҷояш надид. Ин гуна кирдори ӯ Саодатро хеле ошуфта карда бошад ҳам, лекин «каллаи кафида бояд дар зери каллапӯш бимонад» гуфтагӣ барин вай сиррашро бой надод, ба назар вазъияташ тағир наёфт. Пас аз тамом шудани тамошо аз ҳамон муаллими физика хоҳиш намуд, ки ӯро ба хонааш гусел кунад.

Солеҳ ӯро аз остонаи дар бо суҳанҳои:

— Набиё, ба пеши хушдорат рав! — истикбол намуд.

Ин пӯписаи ўро Саодат бо қаҳ-қаҳи баланд пешвоз гирифт. Ин хандаи болохонадор Солехро боз оташинтар кард. Гўё Солеҳ дар ҳаёти худ акнун забон бароварда бошад, ба гап даромад. Суханҳои қабехтарини кўчагӣ бе ҳеҷ гуна андешае ба унвони Саодат гуфта мешуданд. Вай бо ҳамаи ин ҳам қаноат накарда, дам ба дам Саодатро заданӣ шуда, ба сараш метохт.

Саодат гап намезад. Беором механдид ва бо ҳамин ўро мағлуб мекард. Инро худи Солеҳ ҳам ҳис менамуд. Дар ниҳоят:

— Хайр, як рӯз зистан, як рӯз мурдан будааст. Агар як чумча хуни туро нахўрам, ман аз камари падарам нашудаам, — гуфта, Солеҳ давида рафта аз тоқчаи хона корди ошро гирифт ва ба сари Саодат омад.

Саодат ин ҳолро дида, якбора хомўш шуд. Хандаи ў ба монанди риштаи марҷон канда шуд. Акнун фақат тоқчаҳои хонаи шифтбаланди нақшин акси садои онро медоданд. Рухсораи гулгуни ў боз гулгунтар шуд. Бошиддат:

— Бишин, аҳмақ! — гуфт Саодат. Овозаш меларзид, чашмони сиёҳаш монанди оташ медурахшиданд. Худи ҳамин вазъияти ў шасти Солехро гардонд. Чанд сонияе нагузашта, Солехро маҷоле намонд, ки ба ў наздик биёяд. Саодат боз: — аҳмақ ту! — гуфт.

Солеҳ карахт шуда монд. Ниҳоят мисли шахси аз шароб сархушгашта калавила-калавида ба сари стол омад ва нишаста, сарашро ба кафи дастонаш ниҳода ба ҳаёли дуру дарозе ғўтавар шуд. Саодат оҳиста-оҳиста ба болои сари ў омад ва ба гап сар кард:

— Маро ҳеҷ кас бо зўрӣ ба ту надода буд-ку! Магар фаромўш кардӣ, ки ман ба гапи падару модарам гўш накарда, фақат туро гуфта будам?..

Солеҳ хомўш буд. Ҳар як калимаи Саодат гўё тире буд, ки ҳеҷ хок нахўрда рост ба ҳадаф расида меистод.

— Магар маро намешиносӣ? Ман канизи ту нестам! Ман шарики туям... «Бирав, бирав!» мегўй! Оё ман рафта наметавонам? Албатта метавонам... Аммо ҳаминро ҳам аз хотир наба-

рор, ки ман каллапӯш нестам, ки имрӯз дар сари ин мард бошаму пагоҳ дар сари марди дигар!

Солех монанди бачаи озордидаи гириялуд базӯр дамашро гирифта:

— Пас хамин тавр ки бошад, чаро бо вай, физик, кикир-кикир мекуни? — гуфт.

— Ба худо ки ту кӯдак будай, — гуфт Саодат боз асабитар шуда ва суханаширо давом дод: — Ман духтарчаи майда нестам. Ман муаллимаи мактаби миёнаам. Маълумоти олий дорам.

— Ҳар чӣ ҳам бошад, ту зани ман ҳастӣ!

— Хӯш?!

— Ту чӣ ҳақ дорӣ, ки... — Ҳанӯз Солех гапашро тамом накарда, Саодат:

— Ту ҳанӯз «алиф»-ро аз «бе» чудо карда наметавонистай! Ту хаминро нағз дон ва аз хотират набарор, ки хандидан, завқидан — ин хиёнат кардан нест. Хӯш, чаро ман нахандам, чаро ман назавқам? Не, Солех, ман дигар ғаму андӯхро ҳамроҳи фаранҷӣ ва шариат, ҳамроҳи чордевор ва канизӣ, ҳамроҳи пайравони инҳо ба гӯр равона кардаам. Дигар хаминро фаромӯш накун, ки ман духтари озоди сарзамини озодам!

Солех дигар ба гапҳои Саодат гӯш накарду аз хона баромада рафт.

Вақте ки мисли ҳамешагӣ Саодат пагоҳирӯз барвақт аз чояш хест, дар паҳлуяш Солехро надид ва аз рӯи стол чунин хатчаеро пайдо намуд:

«Саодат!

Ман рафтам. Дигар бо ту зиндагӣ карда наметавонам. Хайр. Солех».

Баъд аз ду ҳафтаи ин воқеа, масъалаи Солех дар бюрои ячейкаи комсомолон гузошта шуд. Ба ин худи Солех сабаб шуда буд. Вай пас аз чудо шудан аз Саодат, чанд рӯз пай дар пай ба дарс наомада, майхӯрӣ карда гашт. Ташкилотҳои мактаб сабаби инро ҷустуҷӯ намуданд ва масъалаи ӯро дар бюро монданд.

Ба саволҳои паси ҳамдигари аъзоҳои бюро Солех:

— Ин қадар ба болои сӯхта намақоб нашоед, — гуфт.
— Ман аз ташкилотам ҳеч сиррамро пинҳон намедорам. Ростӣ гапро гӯям, ман рашк карда будам. Аммо хато кардаам. Ман ҳеч гуна хиёрати Саодатро надида, ўро дуруст насанчида, рашк бурдаам ва тезӣ ҳам кардаам. Ҳаёти духафтагии бесаодатам, кӣ будани ўро ба ман шиносонд. Тайёрам, ки аз ў узрхоҳӣ кунам.

Маҷлис дигар кашол нашуд.

Пас аз маҷлис Солеҳ ва Саодат монанди пештара хушу хурсанд қаҳ-қаҳзанон хандида рост ба хонашон равона шуданд. Гӯё миёни ҳар дуи инҳо ҳеч воқеае рӯй надода буд.

1935

МАРҲАБО, БАҲОР!

Баҳор, боз омадӣ?

Биё!

Марҳабо!

Биё, ман акнун душмани ту наям. Биё, ман ошиқи туям, ту нозанини ман ҳастӣ!

Баҳор, маро бубахш!

Магар ёдат намеояд? Замоне буд, ки ману ту чангӣ шудем. Туро на тоб доштаму на тоқат.

Солҳои сол шуоъҳои хуршеди мунавварат монанди ханчари тез синаамро чок карданд. Сабзаҳои навхезат ба рӯҳи пажмурдаи ман озуқа надоданд. Паррандаҳои хушхонат суруди мотами маро сурудаанд.

Инсоф кун! Магар ман гунаҳкор будам? — Ҳеч! Ту ҳам не! Ҳазорон бор не. Гунаҳкор дигарон буданд, дигарон!

Ёд дорӣ? Ман кӯдак будам. Фақат ҳафт сол доштам. Ана дар ҳамон айёми фараҳмандӣ нагузоштӣ, ки ман озодона, пурра нафас кашида, монанди дигарон болу пар занам. Завқ кунам. Бо овози баланд, бо тамоми овоз қоҳ-қоҳ занам. Аз нашъаи кӯдакӣ баҳраманд шавам.

Навозишам накардӣ, ба сарам кӯфтӣ.

Ҳеч ёдат меояд? Рӯзе ҳамроҳи падарам ба саҳро баромада будам. Парвои оламро надоштам. Рӯи майсаҳои махмалинат гел мезадам, медавидам, метохтам. Бунафшаҳои муаттаратро бӯй мекардам, аз бӯяшон сер намешудам.

Ман чӣ донам? Худат бигӯй, мани кӯдак аз чӣ хабар доштам? Ҳаёт? Ҳамин ҳастӣ аз они ман, падару модар ғуломи мананд, мегуфтам ва худро яқтои аз гулҳои гулистонат мешумурдам.

Падарам чуфт меронд. Дам ба дам «хӯш-хӯш» мегуфт ва садои говрониаш шунида мешуд.

Вале даре нагузашт. Офтоби чахонтобат ҳанӯз рост наомада буд, ки олам дар пеши ҳамин чашмони ман тира гардид. Овози падарҷонамро дигар нашунидам. Говхо дар миёнҷои замин ҳайрон ва маънос истода буданд... Вай, падарам, дар паси онҳо дароз кашида хобида буд.

Давидам, фарёд задам:

— Падарҷон!

Фақат як бор чашмонашро кушод:

— Писаракам, ман мемирам!.. — гуфт. Дигар садояш набаромад...

Фақат ҳаминро медонистам, ки падарам ду рӯз боз нон нахӯрда буд. Модарам ҳам гушна буд. Нон!

Дод гуфтам, фарёд задам, касе маро нашунид. Мардум падарамро ба гӯристони дури кишлоқамон бурданд. Гуё ачал ва тамоми ҳастӣ ба ҳоли ман тамасхур карданд.

Дере нагузашт, ман дар дари хӯҷаини падарам ғулумбача шудам. Ба як мушт — як бурда нон хӯрдам!

Ана, баҳор, барои чӣ ман туро дӯст надоштам. Ҳар сол, ки ту чилвақунон меомадӣ, додгӯён то ба гӯри падарам рафтаним ба ёдам мерасид. Туро кушандаи падарам мепиндоштам.

Не, ман хато кардам.

Маро бубахш, баҳор!

Ту гунаҳкор набудӣ. Донистам, гунаҳкор ҳамон мӯйсафеди одамсирати ҳайвонтабиат будааст, донистам.

Биё баҳор!

Марҳабо!

Биё, то ки ман акнун ба ту таронаи одами озод, таронаи саодатро суруда, заминҳои зарбахши колхозамонро биронам.

Биё, ки офтоби тиллогунат роҳи тракторамро равшан кунад!

Баҳор!

Рафикам баҳор! Биё ба гӯшакат як гап мегӯям. Лекин ба ҳеч кас нагӯй, ман шарм медорам, чунки ман-манӣ ба одам намезебад.

Баҳор, медонӣ-мӣ?

Ман дигар кӯдаки гирёнчак, гуломи зархариди бой нестам.

Ман яктои миллионҳо муборизони далер, яктои армияи бузурги бинокоронам, ки имрӯз мо зимистони қаҳратунро ба баҳори абадӣ мубаддал карда истодаем.

Баҳор,

Марҳамат, баҳористон!

1936

МУҲАББАТ¹

Муҳаббат бесавод буд. Ҳатто фамилияашро ҳам навишта наметавонист.

Шавҳари Муҳаббат коркуни масъули советӣ буд. Панҷ сол боз аз кишлоқ омада, дар шаҳр кор мекард. Аввалҳо бисёр содда ва гӯл буд ва аз олам хабар надошт. Дар муддати ин панҷ сол вай хеле доно шуда буд. Акнун аз ҳама чиз хабар дошт. Акнун на танҳо фамилияашро навишта метавонист, балки бисёр кордон шуда ва бемалол як муассисаи калонро идора мекард.

Аз бесавод будани занаш вай бисёр шарм медошт. Ҳар боре ӯ:

— Муҳаббатҷон, ақаллан ту навиштани фамилиямонро ёд гир — мегуфт, — фамилияи мо бисёр осон, фақат аз се ҳиҷо иборат аст — Ёр-зо-да. Охир ту ҳаминро ҳам навишта наметавонӣ!

Муҳаббат парво намекард ва ҳамеша бо табассум ҷавоб медод:

— Шумо ҳам қизиқ-а, акнун ман мулло шуда ҳам ба кучо меравам? Ё ба ягон идора калон мешавам-мӣ? Сол ба сол пир шуда истодаам. Ба майнаам ҳеҷ чиз намедарояд. Монед, чигаратона хун накунед, маро ҳам беҳуда дар азоб намононед. Ҳар чи қадар заҳмат кашед ҳам, ман боз алифро калтак гуфтан мегирам. Намешавад. «Дех кучою дарахтон кучо» гуфтагӣ барин ман кучою савод кучо? Монед, акнун пионерони ҷавон хату саводашонро бароранд. Ман бошам ҳамин тавр умрамро мегузаронам.

Ёрзода бисёр серкор буд. Барои тарбияи занаш вақти зиёд сарф карда наметавонист. Ҳамеша таассуф намуда, каллаашро

1. Сюжет аз М. Зоценко.

мечунбонду «баъд пушаймон мехӯрӣ, аммо суд намекунад» мегуфт ва дигар гап намезад. Муҳаббат ба ин гапҳои шавҳараш дар дилаш механдид.

Бо вучуди он, рӯзе Ёрзода як китобча овард:

— Мана, — гуфт ӯ, — Муҳаббатҷон, ин алифбои худомӯзист, ки бо методи охирина тартиб дода шудааст, ман ба ту худам ёд медиҳам.

Муҳаббат рустӣ писханд зад, алифборо ба дасташ гирифт. Варақ зад. Суратҳояшро бедикқатона аз назар гузаронд. Пас аз рафтани шавҳараш онро ба тоқчаи баланди хона ҳаво дод ва худ ба худ:

— Ягон рӯз ба фарзандонамон ё ки ба фарзандони онон даркор мешудагист, — гуфт.

Рӯзе ӯ ба сари кор нишаст. Шалвори даридаи шавҳарашро ямоқ карданӣ буд.

Муҳаббат чокро ба даст гирифт. Ба сӯзан ришта гузаронд. Дасташро ба даруни эзорпочаи шалвор андохт. Дар кисаи шалвор чизе шақар-шукур кард.

— Оҳ, худо дод, албатта ин пул аст, — гӯён хурсанд шуд.

Дид ки мактуб аст. Мактубчаи топ-тоза ва пакеташ ҳам бисёр силиқ аст ва ба рӯи он ҳарфҳои майдаи хушрӯй навишта шудааст ва аз коғаз ҳам андак бӯи атр меояд. «Чаро аз ин бӯи атр меояд? Албатта ин мактуби ягон духтар ё зани фасони инзамона бошад даркор» — гуфт ӯ худ ба худ. Дилаш ба тапиш даромад. Ранги рӯяш парид.

«Наход, ки, — ҳаёл кард ӯ, — шавҳарам маро фиреб диҳад? Наход, ки ӯ ба духтарон ё занони хушрӯи саводнок ва пешқадам хат нависад ва аз онон хат гирад?»

Муҳаббат ба пакет синча карда, мактубро бароварда гирифт ва коғазро яла кард.

Муҳаббат дар умри худ якум маротиба пушаймон хӯрд, ки хату савод надорад. Ӯ фикр кард, ки: «агарчӣ ин мактуб ба номи шахси дигар навишта шуда бошад ҳам, аммо ман бояд бидонам, ки нависандааш чиҳо навиштааст? Балки ба сабаби ҳамин хат дар оянда ҳаёти ман тамоман дигаргун мешавад ва маро лозим

меояд, ки хонаву чоямро партофта ба қишлоқ равам ва ҳамроҳи падарам дар колхоз кор кунам».

Муҳаббат гирия кард ва ба хотираш расид, ки дар вақтҳои охир тамоман дигаргун шудани шавҳараш ҳам бегап набудааст. Набошад, чаро ӯ чанд ҳафта боз риши худро тез-тез тарошида мегардад ва умуман худаширо бисёр ҳам зебу зинат медиҳад?

Муҳаббат дар чояш нишаста монд. Аз мактуб чашмонашро намеканд. Монанди бачаи хурдсол хунгас зада мегирист. Мактубро хонда натавонист. Онро ба ягон дугонааш хонониданӣ шуд, аммо изо кашид. Бачаи ҳамсояро ҷеғ зада хононам-мӣ гуфта хаёл кард.

«Вале, бача-дия, мумкин аст, ки ба ҳар кас гӯяд» гуфт худ ба худ. Ҳар чӣ бошад, «сар равад ҳам, сир наравад» — гӯён аз ин фикр ҳам гашт ва зӯраш боз ба гирия расид.

Баъд мактубро ба сандукҷае, ки дар он ду кулча собуни ироқӣ, шона ва дигар чизҳои майда-чуйдашро ҷой карда монда буд, андохт ва онро руст карда ва калидашро ба яке аз токҷаҳои баланди хона ҷогаҳ намуд. Вақте ки шавҳараш аз кор омад, дар ин хусус ба ӯ ҳеҷ гап нагуфт, баръакс, бо садои ором, ба шавҳараш рамз намуд, ки камтар хондан ва саводнок шуданро меҳоҳад ва зани бесавод ва ақибмонда будан ба дилаш бисёр задааст. Ёрзода аз ин гапҳои занаш шод шуд.

— Бисёр хуб, — гуфт ӯ, — ба ту худам ёд медиҳам.

— Хайр, ёд диҳед, — гуфт Муҳаббат.

Вай дар назди шавҳараш нашта, ба хондан сар кард.

Муҳаббат ду моҳи расо зӯр зада, хонданро омӯхт. Вай калимаҳоро бо сабру тоқат ҳиҷо ба ҳиҷо менавишт, ҳарфҳоро қатор ба қатор ба рӯи қоғаз мекашид ва ҷумлаҳоро мехонд. Ҳар рӯз дар вақти набудани шавҳараш ҳамон мактубро аз сандукҷааш мегирифт ва кӯшиш мекард, ки маънои ниҳонии онро бифаҳмад.

Аммо ин кор осон набуд. Фақат дар моҳи сеюм Муҳаббат хату саводашро баровард.

Пагоҳирӯзӣ, ҳангоме ки шавҳараш ба кор равона шуд, Муҳаббат бо хаёли он ки ногаҳои касе даромада наояд, дари

хонаро занчир карду мактубро гирифта аз таҳи дил диққат карда ба хондан шурӯъ намуд.

Ӯ мактуби майда навишташударо бо азоб хонда тавонист. Мактуб ба унвони Ёрзода навишта шуда буд.

Муҳаббат хонд: «Рафиқи мӯхтарам Ёрзода.

Алифбоеро, ки ба шумо ваъда карда будам, фиристодам. Ман фикр мекунам, ки зани шумо дар муддати ду-се моҳ саводашро бароварда метавонад. Рафиқчон, ваъда диҳед, ки ўро саводнок хоҳед кард. Ба ў талқин кунед, фаҳмонед, ки зани бесавод будан чӣ гуна бад ва шармовар аст.

Мо имсол дар Тоҷикистон бесаводиро барҳам медиҳем. Чаро одамони ба худамон наздикро фаромӯш мекунем?

Албатта ўро саводнок кунед!

Бо саломии коммунистӣ: Азиза Шодиева».

Муҳаббат мактубро ду бор хонда баромад. Андӯҳгинона лабҳояшро газида, дар дилаш озори номаълуми ниҳоние ҳис намуда, нохост гиря карда фиристод.

1036

«ДАСТАМРО ФАРОМУШ КАРДААМ»

Шокирчон чавони хушрӯй ва хушқадду баст буд, касе ки ўро медид, «боз як бори дигар бинам» мегуфт.

Вай чанд сол боз аъзои колхозии ба номи Куйбышев буд. Деҳқониро нағз медонист. Дар қорҳои деҳқонӣ аз ҳар гуна сарқорҳои қалон монданӣ надошт. Ҳар қореро, ки сардори звенояш месупурд, дар вақташ ва нағз ба ҷо меовард. Бинобар ин ҳам ўро ҳамма дӯст медоштанд.

Лекин Шокирчон як камбудии қалон дошт: вай то ҳанӯз беҳату савод буд. Дар ин хусус ҳар хел гапу насихати хурду қалон ба гӯши ӯ намендаромад. Ҳатто дар тирамоҳи соли гузашта рӯзе дар ин бора бо ақои қалонаш, ки ӯ яке аз бригадирҳои колхоз буд, гапашон гурехт. Ақою ука сурху сафед шуданд. Дар ҳамон вақт вай ба пеши ақош буду шудӣ масъаларо гуфт, арғамчинро аз миён бурид.

— Вақте ки ёш будам, маро нахонондед, аз паси хару гов давондед, акнун «хон, хон!» мегӯед! Ман акнун хонда ҷӣ мешавам! Намехонам, вассалом!

Баъд аз ин тундугезшавӣ вай ситеза қарда, дигар ба ҳавлиашон ҳам нарафт. Дар сарои колхоз, дар хонаи ҷӯрааш Бобоҷони аробакаш, ки ӯ ҳам Шокирчон барин мучаррад буд, ҳобу хез қарда гаштан гирифт.

Шокирчон боварӣ надошт, ки бесаводиашро нест қарда метавониста бошад. Ҳатто ба кӯшиши ҷӯраҳояш, ки дар қорҳои шабона мехонданд, истехзоомез нигоҳ мекард. Вақте ки улфатҳояш: «Мо имрӯз ҳарфи «п»-ро ёд гирифтём. Ана «падар омад» барин гапҳоро навишта метавонем» мегуфтанд, вай писханд мезад ва гурунғос қарда: «Бо ҳамин мулло шудед-мӣ?» Ё худ

«Мулло шуда ҳам ба кучо меравед?» мегуфту дигар гап назада, паи кори худ рафтани мегирифт.

Ҳисоботи солони колхоз ҳам тамош шуд. Ҳар кас мувофиқи меҳнати кардаш ҳаққашро гирифт. Колхозчиҳо бо хушию хурсандӣ пулҳоро ба миён баста, ба ҳар тараф рафтанд. Яке барои чорпоҳарӣ ба бозори мол, дигаре аз барои духтараш ё занаш атлас ё рӯймоли ғичим харидан ба магазинҳо равона шуд.

Ба Шокирҷон ҳам саҳл кам даҳ ҳазор сӯм пули нақд расид. Ӯ наредонист, ки ин пулҳоро ба кучо сарф кунад. Хонаву дар ва зану бача надошт, ки ҳар гуна чихози хона ва либосҳо харад. Модараш бошад, дар хонаи акахояш серупур зиндагӣ мекард ва ба ёрии ӯ эҳтиёче надошт.

Парторги колхоз Шокирҷонро, феъли ӯ ва яқравии ӯро нағз медонист. Вай Шокирҷонро ба назди худ чеғ заду ҳолпурсӣ намуд, хеле чақ-чақ карда нишаст ва дар охири сӯҳбат аз ӯ пурсид, ки ин пулҳоро чӣ кор хоҳад кард?

Худи Шокирҷон ҳам ҳайрон буд. Намедонист, ки ин қадар пули зиёдро ба кучо сарф кунад.

— Надонам, ба ягон чой сарф мешудагист-дия, — гуфт.

Парторг ба ин соддагӣ ва ҳақгӯии Шокирҷон завқ кард. Ҳар ду боз хеле сӯҳбат карда нишастанд. Дар охири гап парторг маслиҳат дод, ки пулҳоро беҳуда сарф накунад ба кассаи амонатгузори бимонад ва дар бораи кассаи амонатгузори ба вай хеле маълумот дод. Ин гапҳои ӯ ба Шокирҷон маъқул шуд.

Дар фардои он рӯз Шокирҷон рост ба бозор рафт. «Аз нӯги хамир, фатир» — гӯён вай барои худаш чомаи беқасаб ва мӯза, барои модараш куртавори ва дигар чизҳои майда-чуйда харид ва нӯх ҳазор сӯм пули нақдро ба кассаи амонати бурда монд.

Рӯзе ҳамширааш, ки чанд сол пеш аз ин ба шавҳар баромада буд, писар зоид. Шокирҷон ягон тӯхфаи нағз харида, рафта ҳамшираашро дидани шуд. Ва барои пулгирӣ ба кассаи амонати рафт.

Дар пеши даричаи касса ду кас истода буд. Онҳо қорашонро баробар карданду навбат ба Шокирҷон расид. Вай:

— Ба ман сесад сӯм тед, — гуфт.

Контролёр ном ва номи падари ўро пурсид. Аз куттича карточкаи ба номи ў навишташударо пайдо намуд. Ба як парча ордерчаи чопӣ ном ва номи падари ўро навишта ва онро ба вай дароз карда:

— Ба ин имзо кунед, — гуфт.

Шокирчон дарҳол мақсади ўро нафаҳмид. Вай фикр кард, ки «Боз ин зан пул мемонад гуфт ҳаёл кардагист». Чун ҳамон рӯзе ки Шокирчон пул мемонд, бо таълими як марди бегонаи босавод, ки дар ҳамин ҷо ҳозир буд, вай ба азоб ба як кунҷаки ҳамин карточка номашро навишта буд. Дар ҳамон рӯз «ғалатӣ, ҳам пул монаму ҳам даст монам-а» — гӯён вай ҳайрон шуда буд. Ҳозир боз ба ин як парча қоғаз даст монед гуфтани контролёр ўро дар тааҷҷуб мононд. Вай:

— Не, ба ман сесад сӯм диҳед, — гуфт.

— Хуб, ба ин даст монед, — гуфт он зан, боз бо табассум.

Шокирчон ин хушмуомилагии контролёрро ҳамчун шӯхӣ ва нозу ишваи занона фаҳмид. Барои ин ки дар пеши мардум одами содда набуда, шахси чиддӣ будани худро нишон диҳад, андаке чеҳраашро турш намуда:

— Не, даст наместонам, — гуфт.

Контролёр ҳам ҳайрон шуда, боз бо нармӣ.

— Набошад, мо пул дода наметавонем, — гуфт.

Ин ҷавоб Шокирчонро тамоман таҷанг кард. Аммо чӣ гуфтанаширо надониста:

— Монед, ҳазл накунад, — гуфт.

Контролёр дарҳол фаҳмид, ки ин одам тариқи ба касса пулмониро ва аз он пулгириро дуруст наметавонистааст. Инро ба ў нағз фаҳмонд.

Шокирчон аз кирдор ва гуфтори худ шарм карда, андаке таб баровард, бе гап аз дасти зан ордерчаро гирифт ва ба он чашм дӯхта истод. Ҳеҷ ба ёдаш оварда наметавонист, ки яку ним моҳ пеш аз ин бо таълими як марди бегона ба рӯи он қоғази ғафс чӣ хел даст монда буд. Аз шармсори ба обу арақ ғӯтида, оҳистекак:

— Дастамро фаромӯш кардаам, — гуфт.

Контролёр боз табассум карда, карточкаро ба назди Шокирчон монд ва ба имзояш ишора кард. Ҳангоме ки Шокирчон ба харфҳои қаччу килеби ба рӯи қоғаз кашидаи худ синча намуда, нуқтаҳои борики онро меомӯхт, он зан оҳистекак:

— Магар шарм намедоред? — гуфт.

Шокирчон пулро гирифт ба контролёр бо як оҳанги узр-хоҳонае:

— Акнун ба мактаб меравам, — гуфт ва зуд аз дар баромада рафт.

Ба қавли худи Шокирчон ин гапи он зани хушмуомила «ба ҳафт пушташ бас буд». Вай дар сари роҳ «то хату саводамро тамоман набарорам, дигар ба пеши ин зани дилбар намеоям» — гӯён қасам хӯрд.

Дар ҳақиқат ҳам Шокирчон ба қавли худ вафо кард. Аз худи ҳамон рӯз сар карда, ба мактаби маҳви бесаводӣ, ки дар колхозашон кушода шуда буд, рафта ба хондан даромад.

Баъд аз ду ним моҳи дигар ба кассаи амонатӣ омад. Пеш аз он, ки ба он зан матлабашро гӯяд:

— Ана, акнун мо ҳам хату саводнок шудем, — гуфт.

Ин гапи Шокирчон воқеаи ду ним моҳ пеш аз ин рӯйдодаро ба хотири контролёр овард. Вай завқ кард. Худи Шокирчон ҳам қоҳ-қоҳ зада хандида фиристод.

1937

МАКТУБ

Тобистони гузашта дар хонаводаи Машариф амак як мусибати бисёр калон рӯй дода буд, яъне духтари ба қад расидаю ба ҷой лоиқи онҳо дар як рӯзи равшан гум шуда буд. Ман ғаму ғуссаи хонаводаро тасвир намекунам, фақат ҳаминро мегӯям, ки кампири бечора — модари духтар — аз пагоҳ то поси шаб овоз андохта, гиряву нола мекард.

Сабаби ғайб задани духтарро ҳеҷ кас намедонист. Аъзоёни оила баъзе сабабҳои беасосро баён мекарданд. Бо вучуди он дар шаҳр дар ин хусус баъзе овозҳо паҳн шуда буд. «Ҳар касу ҳар чӣ» гуфтагӣ барин, ҳар кас ҳар чӣ мехост, мегуфт. Дар ин бора ҳам мо даҳон намекушоем. Фақат ҳаминро мегӯем, ки дар рӯзҳои аввали рӯй додани ин воқеа Машариф амак аз ғусса ба ҳадди девона шудан расида буд. Намедонам, аз беҳобӣ ё аз шиддати асабият бошад, ки чашмонашро хун пахш карда буд, суп-сурх буд. Худи ӯ духтарашро кофтуков намуда, то ба Душанбе, Қўрғонтеппа, ҳатто ба тарафҳои Кўлоб рафта омад. Писарашро ба тарафҳои Фарғона, додарзодаашро ба Тошкент равона кард. Лекин аз ҳеҷ ҷой дараки духтарро ёфта натавонистанд.

Панҷ-шаш моҳ гузашт. Гӯё хонавода дигар ба тақдир тан доду каме ором гардид. Гапу калочаи мардум ҳам каму беш паст шуд.

Дирӯз дар ин оила боз мағалу ғавго сар шуд. Гӯё аввал ин мағал бо нидоҳои хурсандӣ сар шуду дар охир боз бо гиряву нолаи кампир ба анҷом расид. Ман дар ҳайрат будам, ки худи кампир бо марди калон даҳонашонро инч карда, ба хона даромада омаданд. Якбора баробар омадани ин ду мӯйсафед аз як ҷиҳат ғалатӣ бошад, аз ҷиҳати дигар аз ҳодисаи фавқулӯдае, ки аз хафагӣ бештар ба хурсандӣ наздик буд, хабар меод.

— Бачем, ина хонед, — гуфта кампир аз даруни остинаш мактуберо бо пакеташ бароварда ба ман дароз кард ва боз табассум намуда: — Ҳар чӣ ҳам бошад, ба ҳоли ман раҳм карда хат кардааст, — гуфт.

Ман дарҳол кӣ будани нависандаи хатро дониستم ва ба хондан сар кардам. Мактуб ҳақиқатан ҳам ғалатӣ буд, хатто гуфтан мумкин аст, ки таълимомез буд ва ба бисёр падарони аз олам беҳабари мо барои чизҳои бисёрро фаҳмиданашон мадад мерасонид. Бинобар он ман ҳам нусхаи онро айнан бардоштаму ба диққати хонандагон тақдим намудам. Ана дар мактуб чиҳо навишта шудагӣ буд:

«Бибиҷон, салом!

Албатта аз гуноҳам мегузари. Ман боиси чӣ қадарҳо азобу кулфат кашидани ту шудам. Лекин маҷбур будам, дигар илоҷ надоштам.

Бибиҷон, худат фикр кун, агар ман ҳоло дар ҳавлӣ мебудам, ё кушта мешудам, ё ба зӯрӣ ба шӯй дода мешудам. Ин аниқ буд. Охир, ман мактаби миёнаро тамоm кардам, барои боз хондан ба Душанбе ё ба Тошкент рафтани будам. Ба ин на ту розӣ шудӣ, на падарам. «Хайр» гуфтаму ба кори идора даромадам. Мисли одамони дуппадуруст қор карда мегаштам, ҳатто ба шумо мӯсафедон ёрӣ расонда меистодам. Ба ҳаёлам аз ин ҳар дуягон розӣ будед. Намедонам, чӣ бало заду дадом ба касалии «қор нақун, дар хона шин, ба деғу табақи бибиат нигоҳубин кун» гирифторм шуданд. Пештар ин фикр на дар майнаи ту буд ва на дар майнаи дадом. Ман нағз медонам, ки ин аз таъсири имоми маҳаллаамон буд. Бо касофати вай дар маҳаллаамон духтарони бисёро падару модаронашон ба фаранҷигирӣ маҷбур карда буданд».

Кампир нохост оҳе кашида «Бачем рост мегӯяд» гуфта монд. Мӯйсафед гап назада, ба вай чашмонашро ало карда монд.

«...Аз барои савоб, худатон гӯед, аз хонашин кардани ман ва ба сарам фаранҷӣ гирондан муддао чӣ буд? Агар дар вақти хурдиам маро ба мактаб наемондед, ба сарам фаранҷии лаънати ро мегирондед, балки ба қисматам розӣ мешудам, чунки он вақт кӯр будам. Охир ман дар мактаб хондам, аз олам бохабар шудам, чашмонам кушода шуданд. Шумо акнун пас аз он ки ман фаранҷӣ гирифтани он тараф истад, ба решаи он оташ мезадагӣ шуда будам, якбора ба ман фаранҷӣ гирондани шудед.

Ман он рӯзеро, ки дадом маро ба хона қава карда дошта заданд ва ба гулӯям корд монда куштани шуданд, фаромӯш намекунам. Ман метавонистам инро ба идораҳои дахлдор хабар диҳам, камаш панҷ солро ба гардани дадом бор кунонам. Лекин боз андеша кардам: ростӣ, ба ҳоли модарам раҳмам омаду чим шиштан гирифтам. Бибӣ, ҳар чӣ бошад аз шумо ҳам хафаам, ки падари якравамро андаке бошад ҳам, ба роҳатон надаровардед. Лекин барои ин ки ҳамон рӯз маро аз кушта шудан халос кардед, ман то абад аз шумо миннатдорам.

Хайр, ин ҳам гузашт. Агар ман аз як сирри шумо бохабар намешудам, балки намегурехтам ҳам. Пеш аз рӯзи ғайб заданам, аз як шахс (номашро қасдан намегӯям, одами дилпур мешудагӣ) шунидам, ки шумо маро ба мудирани магазини маҳаллаамон меодаед. Ба ин ҳамон домуллоимоми лаънатӣ миёнаравак будааст. Гӯё шумо ҳам ба ин розӣ шудаед. Ин кирдори шумо тоқати маро тоқ кард.

Агар ман мисли баъзе дугонаҳоям «духтари зери фаранҷӣ, «мусичаи уболакак» мебудам, шумо бо ман ҳар чизе ки мехостед, карда метавонистед. Лекин ман аз дугонаҳоям фарқ мекардам. Ғайр аз он, чӣ тавр розӣ шудетон, ки маро ба як одами зандидае, ки ман агар ба афташ нигоҳ кунам, дилам беҳузур шудан

мегирад, бароварда дихед? Ояндаи маро ҳеч фикр накардетон? Ба дилатон сахт расад ҳам, росташро мегӯям: пой ҳар дуютон ҳам ба лаби гӯр расидааст, охир, дар оянда зиндагӣ мекардагӣ ман бошам, чӣ тавр бо як одаме, ки асло дилам намекашад, зиндагӣ ба сар мебурдаам?»

— Рост мегӯяд, — гуфт кампир. Мӯйсафед хомӯш буд, дамаш намебаромад. Ман ба рӯи ӯ нигоҳ карда, аз чеҳрааш аломатҳои пушаймониро ҷустуҷӯ намудам. Вале чизе пай набурдам.

«...Охир, воқеаи духтари амакам — Соробучаи берӯзиам, магар ба шумо дарс нашуда буд? Бечора ба шавҳараш маъқул набуд, ҳар рӯз шӯяш ӯро як бор дошта мезад, ниҳоят аз ғаму ғусса мурда рафт. Ё ки дур наравем, акаи худамро гирем. Азбаски ба занаш маъқул нашуд, келинатон баромада нарафт-мӣ? Ин хел мисолҳо бисёранд. Лекин ба ҳамаи ин шумо бо суханҳои «никоҳашон хунук афтодааст», «ситораашон тӯғрӣ наомадааст» ҷавоб медиҳетону ҷонатонро халос мекунетон. Лекин дар болои сабабҳои он ҳеч андеша намекунетон.

Ғайр аз он лоқаал аз барои дилам шуда, ягон бор дар ин хусус ба ман мазмун накардетон, ризомандӣ як тараф истад, хоҳишамро ҳам напурсидетон! Беинсофӣ, зулм бар ҳаққи фарзанди худ ҳам ба эбаш-дия!

Хуб, ҳар чӣ буд, гузашт, ман хушбахтам, ки аз зулму тааддӣ халос шудам ва ба муроду мақсадам расида, дар оғӯши мактаби олий машғули хондан ҳастам.

Акнун саргузашти маро шунаветон: худи ҳамон рӯзе, ки ба ҳавлии холаам меравам гуфта аз ҳавлӣ баромада рафтам, аз идора пул гирифта будам. Аз моҳонаҳои пештараам каму беш сарфа карда мондагӣ пулҳоям ҳам буд. Рост рафтаму ба автобус савор шуда ба стансия баромадам. Билетро рост ба Москва

гирифтам. Ба ин чо омада чанд рӯз овора шуда ба баъзе идораҳо даву тоз намудам. Ниҳоят ба институти тиббӣ имтиҳон дода даромадам. Имсол курси якумашро тамом мекунам. Баъд аз чор соли дигар мактабамро тамом карда духтур мешавам. Баъд аз он мебинам, ки ба шаҳрамон рафтан даркор ё ба ягон вилояти дигари ин мамлакати бузургамон рафтан беҳтар аст. Ба ҳар ҳол оянда нишон медиҳад. Дар вақти каникул барои истироҳат ба Қрим меравам, аз ҳозир путёвка заказ карда мондам.

Дар поёни хат адресамро менависам. Агар хоҳед, хат нависед. Лекин ба дадом гӯед, мабодо якравӣ карда, барои гирифта бурдан ё ки барои бо ман ҳисобашонро баробар кардан ба ин чойҳо набиёнд, фоида надорад.

Хайр, духтари дӯстдорандаи шумо:

Муҳаррама.

Москва. 17 феввали соли 1940».

Кампир ашки хурсандӣ равон намуда, хоҳиш кард, ки аз номи ӯ ба духтараш як мактуб навишта диҳам. Вай таъкид намуд, ки онҳо тамоман аз нияти пештарашон гаштаанд, минбаъд ба майлу хоҳиши духтарашон нигоҳ карда кор мекунанд. Ман мактуби дуру дарозе навишта додам. Муйсафед ханӯз ҳам дам буд, фақат гоҳ-гоҳе «аҳмак» гуфта мемонд. Лекин дар ин гапаш заррае ҳам оҳанги хашмгинӣ набуд. Бо вучуди он ман барои фикри ӯро доништан мактуби навиштаамро хонда шуда аз вай:

— Чӣ тавр? — гуфта пурсидам.

— Нағз, — гуфт муйсафед ба ҷавоби гапи ман ва табассум намуд.

Маълум буд, ки хуб танбеҳашро хӯрдааст.

1940

ГУЛБОНУ

Чанд рӯз боз димоғи шавҳари Гулбону сӯхтагӣ барин менамуд. Вай дар рӯзҳои охир мисли ҳамавақта аз дар бо чеҳраи хандон ва суҳанҳои ширин ва навозишкорона даромада намеомад. Агар ягон чиз даркор бошад — мепурсид, набошад, ба дарёи ҳаёлот ғарқ шуда, дар чояш гап назада шиштан мегирифт ва дам ба дам ба чашмони занаш нигоҳ мекард. Аз ин чашмдӯзиҳои ӯ Гулбону боз бештар ҳайрон мешуд. Худаш чӣ гап? Аз ман чӣ кӯтоҳӣ гузашта бошад? — барин фикрҳо ба майнааш меомаданд. Лекин вақте ки ба афт ва ба чашмони шавҳараш дурусттар синча мекард, тааччубаш боз зиёдтар мешуд. Охир, ин нигоҳҳо нигоҳҳои узрхоҳонаи шахси гунаҳкор барин-ку! Пас шавҳараш чӣ гуноҳ карда бошад? Наход ки вай ягон хиёнат карда, акнун дар пеши рафиқаи дӯстдоштаи худ азоби вичдонӣ мекашад? Не, ин нодуруст. Охир вай дирӯзакак чӣ гапҳо гуфта буд? Наход ишқ ҳамин тавр чизе бошад, ки одамизод даррав — дар байни як-ду рӯз — як шахси дигарро нағз бинаду аз одами нағз медидагиаш дилаш хунук шавад?!

Аммо фикру ҳаёли шавҳари ӯ тамоман дар ҷои дигар буд. Вай дар ин наздикиҳо ҳаёли хонадор шуданро надошт. Лекин падару модараш, хусусан модари солхӯрдааш бо мӯйҳои сафедаш рӯйҳояшро ба замин молида, гирёну нолон ӯро ба хонадор шудан розӣ карда буд, то ки пеш аз чашм пӯшиданааш аз дунё тӯю сури ӯро бинад ва орзӯю ҳавасаш шиканад. Вай ниҳоят ба гапи онҳо даромада се моҳ пеш аз ин Гулбонуро гирифта буд. Занаш дуруст, муддаои табъаш буд. Аз ҳусну чамол камӣ надошт, илова бар ин, гарчи ягон мактаби миёнаро тамом накарда, духтари хона шуда ҷафат корҳои хона — рӯбучин, пухтупаз, дӯзу бурро ёд гирифта бошад ҳам, чала-чулпа хату савод ҳам дошт. Лекин шавҳари

Гулбону як орзӯи дерина дошт, он ҳам бошад хонданаширо давом кунонидан буд. Соли гузашта баъд аз тамои кардани мактаби миёна вай ба Академияи ҳарбии тиббӣ ариза дода буд. Аммо оқибаташ маълум нашуда монда буд. Имсол дар аввали баҳор ба воситаи военкомати районшон боз як ариза фиристода буд, ки дирӯз ҷавобаш омад. Ӯро ба академия қабул карда буданд.

Акнун ӯ дар миёни «обу оташ» буд. Ҳанӯз ҷӣ кор карданаширо наметавонист. Ба як қарори қатъӣ омада наметавонист. Агар ба мактаб наравад, орзӯи чандинсолааш барбод мерафт ва ғайр аз он дар пеши ӯ як чизи дигар истода буд, ин ҳам бошад шараф, шарафи граждании ватан буд. Хӯш, вай аз ҷӣ, аз кӣ камӣ дорад? Охир вай шалу кӯр ва маъюбу маслуқ не-ку! Чаро вай мисли рафиканаш, ҳамсолонаш дар ҳар вазифае, ки набошад пеш аз мактабро тамои кардан ё баъд аз он дар Армияи Сурх хизмат накунад? Дар ин кор ҷӣ ҷои дудилағӣ ҳаст?! Лекин зан, зани ҷавонаш, ки фақат се моҳ пеш аз ин ба умед хонадор шудааст, низ одам аст. Охир, вай додгӯён наметавонад-мӣ? Пас ҷӣ бояд кард? Муддао ва матлабро ба вай ҷӣ хел фаҳмонад?

Имрӯз ҳам вай аз кор бо ҳамон вазъияти дирӯза, бо хотири парешон баргашт. Хӯрокро зану шӯ як даҳон гап назада хӯрданд. Лекин дами дарунии шавҳараш Гулбонуро аз ҷонаш сер кард. Вай як харбузаи калон, корд ва лаълиро ба болои дастурхон, ба пеши шавҳараш оварда монда, бо як оҳанги хузноварона:

— Барои ҷӣ шумо дам, тобатон не-мӣ? — гуфт.

— Не, ман дуруст, — гуфт шавҳараш бо табассум.

Харбуза ҳам тамои шуд. Чехраи ба назар андак кушоди рафикаш Гулбонуро анча хурсанд кард. Вай акнун ба пеши рафиқи худ якчанд саволро қатор карда монданӣ буд, ки худӣ шавҳараш:

— Гул, хабар дорӣ? — гӯён ба гап даромад. Ва аз занаш ҷавоби «не»-ро гирифта, — ман баъд аз чанд рӯз ба аскарӣ меравам! — гуфт.

Гулбону ба ҷавоби ин гапи ӯ, бо як вазъияти бепарвоёна:

— Ҳа, ман ина медонам! — гуфт.

Ин гапи Гулбону шавҳарашро тамоман дар ҳайрат мононд.
Вай пурсид, ки:

— Ту аз кучо медонӣ?

— Охир шумо дар соли 20-ум зоида шудагӣ не-мӣ?

— Ҳа.

— Имсол ҷавонони дар солҳои 20 ва 21 зоидашудагӣ ба аскарӣ мераванд-ку.

Ин гап дуруст буд, лекин бо вучуди он шавҳараш бо ҳисси кунҷковӣ:

— Ту аз кучо медонӣ? — гуфта пурсид.

— Дирӯз фармони рафиқ Тимошенко¹ дар газетаҳо чоп шуда буд-ку!

Маълум шуд, ки Гулбону ҳамаи газетаҳои марказӣ ва маҳаллии тоҷикиро, ки ҳар рӯз шавҳараш аз идора меовард ва баъд аз хондан дар як тоқчаи алоҳида таҳ карда мемонд, рӯзҳо дар вақти бекориаш бодикқат хонда мебаромадааст. Вай на танҳо аз хабарҳои дохилии мамлакат, балки аз равиши ҷанги Англияву Германия ҳам каму беш хабар доштааст. Ин шавҳари ўро бисёр дилшод кард. Вай бо як оҳанге ки гӯё ба занаш эркагӣ мекарда бошад:

— Хайр, Гул, кани гап зан, ба аскарӣ равам-мӣ? — гуфт.

Гулбону бо вазъияти ҷиддӣ:

— Ҳа, намеравед-мӣ? — гуфт. Аз ин саволи ў ҳам бӯи таҳдид меомад, ҳам бӯи тарс.

Ин аҳволи Гулбону шавҳарашро саросема карда монд. Вай барои ин ки занаш бедарак наранҷад:

— Не, Гулҷон, даррав ҷаҳл нақун, меравам, ин вазифаи ҳар як гражданини бовиҷдон аст, — гуфта ўро осуда намуд.

Гулбону ханда кард, шавҳараш ҳам. Ҳар ду ба якдигар бо ҷашми муҳаббат нигоҳ карда, каме хомӯш монданд. Ниҳоят Гулбону хомӯширо вайрон намуда:

— Хайр, гап занед, барои ҷӣ ду-се рӯз боз ин қадар димоғатон сӯхтагӣ? Гап намезанед? — гуфт.

1. Тимошенко С.К. — Маршали Иттифоқи Советӣ, ҳамонвақта Комиссари Халқии Мудоғиа.

Шавҳараш орзӯ ва хаёлхояш ва тамоми воқиаи зангирӣ ва имрӯз маҳз барои ӯ, яъне занаш, дар азоб будани худро як ба як нақл намуд. Аз оҳанги гап ва ҷиддияти он маълум буд, ки шавҳараш бо ӯ ҳамчун бо рафиқи самимии бо худаш баробар гап зада истодааст. Вай интизори як даҳан гапи Гулбону аст. Агар ҳозир вай «агар шумо равед, ман чи кор мекунам» барин гапҳоро қатор карда монда, мағалу ғавго бардорад, мумкин аст, ки ба хондан ва ба хизмати шавҳараш ва ба ояндаи ӯ, ояндаи худаш халал расонад. Файр аз он, магар вай одам нест, магар вай дасту панча надорад, чаро худаш якчанд вақт рӯзашро гузаронида натавонад?!

Вай ба гапҳои шавҳараш бо диққат гӯш андохт. Ҳамин ки шавҳараш суҳанашро ба охир расонд, вай саросема нашуда:

— Ҳамаи ин гапҳоятон ҳақ аст. Ман бовар мекунам. Чанд рӯз боз беҳуда худатонро дар азоб монондед. Ба мактаб равед, хонед. Аз хусуси ман ва падару модаратон бошад, ҳаргиз ғам нахӯред. Ман ин ду мӯйсафедро ба рӯи дастам бардошта, нигоҳубин мекунам ва иззаташонро баҷо меоварам. Калонпартоӣ нашавад-ку, рӯзҳо кор мекунам, шабҳо мехонам, камаш баъд аз ду соли дигар ба Академияи ҳарбии тиббӣ набошад ҳам, ба Институти тиббии шаҳри худамон мебароям. Баъд, ҳардуямон ҳам духтур шуда, дар як қисми Армияи Сурх ба хизмат камар мебандем.

Ин гапҳои Гулбону шавҳарашро тамои дилшод кард ва дилдорӣ калон бахшид. Вай фардои ҳамон рӯз ба военкомат рафту корхояшро дуруст кард ва баъд аз ду рӯзи дигар бо хушу ҳурсандӣ ба Ленинград равона шуд.

1940

БЕВА

I

Аз вафоти шавҳари Одинамоҳхола хеле солҳо гузашта буд. Баъд аз сари ӯ хола дигар ихтиёри шавҳарбароиро накард. Вай қариб рӯи понздаҳ нафар фарзандро дида буд, лекин ҳамаи онҳо дар айёми ҷавониашон мурда буданд. Кенчааш Моҳбону буд. Хола ин духтаракашро гурба барин лесида калон кард.

Ғаму андӯхи фарзандон, ки агар онҳо ҳоло дар қайди ҳаёт мебуданд, ҳар яке соҳиби хонаву дар ва зану бача мешуданд, мӯйҳои холаро сафед карданд.

Умре ки баъд аз вафоти шавҳараш дар дари мардум мегузaronид, таоми бадастае ки аз деги ҳамсоягон ба ивази меҳнат ва машаққатҳои беандозааш меҳӯрд, захми забони занони ҳамсол, ки ӯ канизи бебаҳои онҳо шуда буд, сафедор барин қадди ростии холаро қамон барин қат карданд, лола барин руҳсорай сурхашро захир ва пур аз чин намуданд.

Одинамоҳхола дар рӯзҳои аввали ҷудой аз қарибонаш ба ҳаёти ғарибона розӣ нашуд. Шабҳои торро бо гираву нола рӯз кард. Лекин ба ҳоли ӯ на оху нола мададгор шуд ва на оби дида. Ниҳоят вай худ ба худ: «тақдир ҳамин будааст-дия» гуфт ва ба «қисмати рӯзи азалаш» тан дод. Баъд на пешро пеш зад, на пасро пас. Ба будаш ҳам «шукр» кард, ба нобудаш ҳам. Дар зиндагии ӯ ҷои ҳаёти хушро маъъюси ва навмедӣ ишғол намуд.

Дар ҳаёти ҳазоншудаи Одинамоҳхола умед ва дилпурии ягонааш Моҳбону буд. Лекин ин ҳам холаи бенаворо дар биёбони ғарибӣ танҳо партофта, домани шавҳарро гирифтӣ рафт. Дигар барои хола ҳавлиаш — дашти фарох, хонааш — лонаи танҳои гардид ва худӣ ӯ бошад, дар ин макон паррандаи болу паррехта шуда монд.

Хола чӣ кунад? Ба хонаи духтараш биравад ва дастнигари домодаш бишавад? Не, инро вай ба худ нанг медонист. Шиори ягонаи ӯ «то зиндаам, нонамро ёфта мехӯрам!» буд. Пас аз он ки Моҳбону хонаи модарашро тарк намуд, хола ҳам бисёртар умрашро ба дари мардум мегузaronдагӣ шуд. Аввалҳо, вақте ки ханӯз Моҳбонуро ба шавҳар надода буд, рӯзҳо рафта кор кунад ҳам, шабҳо албатта ба хонааш бармегашт, духтараки азизашро навозиш мекард ва ӯро ба синааш пахш намуда, афсонаи сарсахтиашро ба вай нақл менамуд.

Махсусан дар солҳои охир вай қариб ҳеч ба хонааш намеомад. Ба қавли худи ӯ «ба хотири арвоҳи гузаштагон» фақат дар бегоҳҳои чумъа ва душанбе меомад ва алову чароғ мекард. Дар рӯзҳои чумъа ба ҳеч чой намерафт. Гирду пеши ҳавлиашро мерӯфт, хонаашро тоза мекард ва куртаю пойчомаи дар дари мардум қарқбастаашро бо собун набошад, бо оби чӯй шуста, ҳалол мекард, бо дигар корҳои хона машғул мегардид ва камтар чархашро ҳам мересид.

II

Яке аз рӯзҳои чумъаи соли 1931 буд. Ҳангоми қиём. Дарахтон пар намезаданд. Тугмачагуле ки хола бо дастони ларзонаш лаби чӯи ҳавлиашро канда корида буд, аз гармии ҳаво пажмурда шуда буд. Як бех офтобпарастии худрӯй, ки дар поёни суфай ҳавлӣ буд, коматашро рост намуда, осмонро бӯсиданӣ мешуд. Сафедори баланди дар лаби чӯй будагӣ сояи худро гум карда буд. Оби чӯй зулол барин соф буд ва бо оҳанг шилдирраскунон чорӣ мешуд.

Одинамоҳхола корҳояшро тамом кард. Ба рӯи бӯрӯ кӯрпачаашро андохта, ба сари чархаш нишаста буд, ки дуп-дупи қадаммонии бошиддат ба гӯшаш расид ва ин садо ҳавоси ӯро парешон намуд. Вай аз дарича каллаашро бароварда, ба рӯи ҳавлӣ нигоҳ кард. Як ҷавони ба назар бисту се — бисту панҷ-солаи сиёҳтоб, қадбаланде ки дар тан либоси комсомолӣ дошт, ранги рӯяш паридагӣ буд, давида ба сӯи хона меомад. На рус

буданаш маълум буд ва на тоҷик буданаш. Одинамоҳхола дар сонияи аввал ҳайрон шуд, ҳатто андаке тарсид ҳам. Ва зуд аз ҷояш бархест.

Он ҷавон зада ба хона даромад. Вай базӯр нафас мекашид. Чашмони бечояш саросемавор ҳама ҷоро тақопӯ мекарданд. Холаро дида:

— Мама, босмач! — гуфт ва ҷӣ кор карданашро надониста, якбора ба пешгоҳи хона давид ва ба сатили пур аз обе ки дар пеши дар истода буд, пешпо хӯрда, рӯ ба замин афтод.

Дигар барои Одинамоҳхола шарҳи воқеа даркор набуд. Вай мақсадро фаҳмид. Беихтиёр аз даҳонаш калимаи «бечора!» баромад. Аз он ҷавон ҳам ӯ саросематар шуд. Ба гирду атрофи хонааш чашм андохт, лекин ягон ҷои боб наёфт, ки ин ҷавонро пинҳон кунад. Ногаҳон чашмаш ба танӯри заминӣ, ки дар пеши бӯрӯ буд, афтод ва ҷавонро ба даруни он имо карда:

— Биё, бачем, даро! — гуфт.

Дар ин гуна мавридҳо ҳочат ба тарҷимон нест. Худи қалб, ҳаяҷон ва изтироб муддаоро нағз ифода мекунанд. Ҷавон ҳам зуд ба даруни танӯр даромад. Хола як бари бӯрӯро болои он кашиду «ба лабаш кулӯҳ молида», ба сари кораш нишаст ва чархашро ресидан гирифт. Гӯё аз ҳеч чиз хабаре надошт.

Фикр ва ҳаёлотии тақдири ин ҷавон дарҳол тамоми ҳастии холаро фаро гирифт. «Бечора, балки ин модар доштагист, ки вай ҳам ман барин муштипар ва барҷомонда будагист. Шояд чашми пиразани берӯзӣ дар роҳи фарзанди азизаш чор бошад. Эй худо, ин босмачиҳо ҷӣ балоянд, мардумро талаву тороч карданашон бас набуд, ки боз одамиздро гӯсфанд барин сар мезананд, гӯсола барин бузқашӣ мекунанд. Охир ин русбача ҳам одам аст, фарзанди одамизод аст. Бо умед ба дунё омадааст. Ин бечора ҷӣ гуноҳ дорад?..»

Ҳанӯз риштаи ҳаёлотии Одинамоҳхола канда нашуда аз пушти хона садои тапар-тупури аспдавонӣ шунида шуд ва ба ҳавлӣ чанд нафар саворагон даромада омаданд, яке аз онҳо зуд аз асп фууромада:

— Ҳой кампир, вай урус канӣ? — гӯён давида ба хона даромад.

Хола каллаашро бардошту бо як нофаҳмие ба он кас чашм дӯхт. Аз ин нигоҳи ӯ аз тарсу бим бештар аломати таачҷуб ва ғазаб намоён буд. Тамоми хастии хола бо як ҳисси ҷавобгарӣ барои ҳаёти як нафар аз зодагони одам ддр-дрр меларзид, дилаш бо шиддат метапид. Дар айни ҳол вай тайёр буд, ки тамоми овозашро сар диҳаду ба ин ваҳшиёни одамшакл шервор ҳамла кунад ва дар ин чанги нобаробар тамоми ин нобакоронро нобуд созад, ё аз дасти ин даррандагон пештар аз он ҷавони пинҳонкардааш, ки муҳофизати ҳаёти ӯро вазифаи худ медонист, ҳалок гардад.

Бо як овози сохтаи нарм:

— Бачем, кадом урус? — гуфт.

— Урусе ки ҳозир ба хона даромад!

Ин гуна ҷавоби муайян ва муқаррари он шахс дами аввалаи холаро андаке паст кард, ӯро музтариб намуд. Вале бо вучуди он худ ба худ: «майлаш, ҳар чи бодо бод» — гӯён пешонаашро чин намуда ва китфҳояшро чунбонида:

— Бачем, надидаам, — гуфт.

— Дурӯғ!

— Садқаат шавам, бачем, надидаам.

— Кампири далла, чаро дурӯғ мегӯӣ? Ман худам дидам, ки вай ба ҳамин ҳавлӣ даромад, — гуфт он мард овозашро баланд намуда ва бо лагадаш ба кифти хола якта зад.

Он мард ва чанд нафар саворони дигаре, ки низ аз аспҳояшон фууромада ба хона даромада буданд, латтакӯхнаҳои холаро тит карда, хонаро тағу рӯй намуда, кофтан гирифтанд. Онҳо холаро яке бо мушташ, дигаре бо лагадаш мезад ва ҳамагӣ беором дашномаш медоданд.

Ҳанӯз кофтуков тамом нашуда буд, ки аз беруни қишлоқ садои панҷтирае баромад. Ин садо гӯши кобандагони хонаро сих намуд. Яке аз онҳо ба дигариаш:

— Баро, чӣ гап шуд? — гуфт.

Дақиқае нагузашта дар берун ва дар дохили қишлоқ тир-парронӣ авҷ гирифт. Ҳамон шахсе ки аз ҳама пеш ба хона даромада буд, шамшерашро аз ғилоф кашида, ба хола:

— Падарлаънат, кампир! Агар ҳозир урусро ёфта надихӣ, мекушамат! — гуфт бо як овози шиддатнок ва пур аз таҳдид. Шариконаш дар ҳолати дудилағӣ гоҳ ба берун нигоҳ мекарданд, гоҳ ба хола.

Хола хатарнокии лаҳзаро ҳис мекард. Вай медонист, ки агар ҳозир аз даҳонаш ягон калимаи дашномомезе ё пӯписаангезе барояд, ин қассобон сарашро аз танаш чудо карда рафтани мегиранд. Аз ҳамин сабаб ҳам ӯ бо хунсардии тамои:

— Майлаш, бикуш, бачем, — гуфт.

Баҳсу ҷавоби инҳо ханӯз тамои нашуда буд. Ҳамон шахсе ки барои хабаргирӣ баромада буд, аз рӯи ҳавлӣ бо овози баланд:

— Зуд бароед, аскарони сурх пахш карданд! — гӯён фарёд зад.

Ҳамагӣ саросема давида берун баромада ба аспҳояшон часпиданд. Ҳамон шахсе ки шамшерашро луч карда дар теппаи сари хола истода буд:

— Уух, падарлаънат, чодугар! — гуфта бо шамшераш хола-ро якто зад. Хола беҳуш шуда афтоду монд. Як дасташ аз танаш чудо шуда буд.

III

Одинамоҳхоларо дар беморхонаи район ҷо карданд. Вақте ки вай андаке ба худ омад, ҳамроҳи доктори калони беморхона марди ношиносе ба теппаи сараш омад ва табассумкунон аз вай:

— Ҳа, хола, чӣ тавр ҳастӣ? — гӯён ҳолпурсӣ намуд.

— Шукр, андаке дуруст, — гуфт хола ва ҳайрон шуда ба рӯи ин кас синча карда истод. Вай медонист, ки ғайр аз Моҳбону дигар фарзанд ё хеше надорад, ки барои хабаргирӣ аз холи ӯ биёяд. Гарчи «айб» бошад ҳам:

— Ту кистӣ? — гӯён ба он кас савол дод.

— Ман командири отряд, — гуфт ба ҷавобаш он шахс.

— Шуморо ҳамин кас ба ин чо оварда буд, — гуфт доктор.

Хола дар тааччуб монд. Худ ба худ фикр мекард, ки бо ин марде ки худро командири отряд меномад, чӣ гуна робитаи хешу таборӣ дошта бошад. Командир гӯё ки аз фикру хаёли хола пай бурда бошад ва бо мақсади он ки ўро аз ин андешаҳои бемаъно раҳо кунад:

— Оча, акнун парво накунед, ба тухми босмачиҳо оташ задем, — гуфт.

Ин хушхабар чашмони холаро чароғ барин равшан намуд. Вай аз шодӣ ва хурсандӣ чӣ гуфтанаширо надониста, табассумкунон:

— Худоро шукр, — гуфт.

Командир боз:

— Се рӯз пеш аз ин Иброҳимбек ба даст афтод, — гуфт.

Ба ҷавоби ӯ хола, монанди кӯдаке, ки аз кашф кардани ягон чизи ғалатӣ ниҳоят хурсанд мешавад ва саросема мегардад, ногаҳон:

— Ба вай чӣ шуд? — гӯён ба командир чашм дӯхт.

Командир аввал кӣ будани «вай»-ро надонист. Доктор мақсади холаро фаҳмида:

— Вай дуруст шуда рафт, — гуфт.

— Ҳа, бухгалтерии пункти пахтагайёркунӣ-мӣ? — гуфт командир ва гапашро давом дода: — Хола, агар ҳамон рӯз шумо ўро пинҳон намекардед, босмачиҳо бечораро мекуштанд. Офарин ба шумо! — гуфт.

Доктор ҳам дар навбати худ:

— Даруни танӯр нафас кашида натавониста, беҳуш шуда, будааст. Як-ду рӯз дар ин чо хоб карда сихат шуда рафт, — гӯён маълумот дод.

— Бечора, — гуфт хола ва ба рухсораш табассуми шодмонӣ дамид ва аз чашмонаш чанд қатра ашки фараҳ ва хушнудӣ равон шуд.

1934—1937

КАМПИР

Кампир Одинамоҳ, ки ду рӯз пеш аз ин бо зарби теги босмачиҳо аз як дасти худ маҳрум шуда дар касалхонаи район мехобид, имшаб хангоме ки чашмашро боз намуд, дар кучо будани худро надонист. Шаб аз нисф гузашта буд. Ҳамшираи шафқат, ки дар теппаи сари ӯ дам ба дам компрессашро иваз карда меистод ва беором бо бодбезак вайро бод мекард, ба ӯ нигоҳ карда ширин табассум намуд.

Дар хона ғайр аз дуи онҳо дигар ҳеҷ кас набуд. Хонаи сафед, ки ба он ранги равшанин дода шудааст, каравоти зебо, бистари мулоим, рӯйҷои сафед, болишти пари қу ва илова ба ҳамаи ин паризоди сафедпӯше ки вайро, Одинамоҳ кампири қариб ба ҳафтад расидаи бекасу бечораро, ҳамчун модари барҷомондаи азизаш парасторӣ мекард, ҳаёли кампирро дар кӯчаҳои гуногун сайр мекунонд.

«Ҳа, ман мурдаам, рӯҳи ман дар биҳишт аст, ин хона хонаи абадии ман аст, ки парвардигор ба ивази азоб ва уқубатҳои дар дунёи бебақо кашидагиам додааст. Ин паризод, албатта, яке аз ҳурони биҳишт аст, ки худо ҳудаш инро ба хизмати ман мондааст» — бо ҳамин ҳаёлҳо каллаашро ба сӯи хизматгораши «хури чаннат» гардонида, ба вай синча қарданӣ шуд, чашмаш ба стакани пур аз обе ки дар болои стол истода буд, афтод ва худ ба худ — «албатта, ин оби кавсар аст» — гӯён аз он нӯшиданӣ шуд. Дасти росташро, ки дар тарафи стол буд, ба стакан дароз қарданӣ шуд, вале ба ин муваффақ нашуд. Аз набудани ин дасташ ҳудаш беҳабар буд ва дар айни замон ҳам бо кайфу сафои «биҳишт» набудани як дасташро ҳис накард. Ин ҳаракати вайро ҳамшира мушоҳида намуда:

— Об мехӯред-мӣ? — гуфт ва стаканро ба лаби ӯ наздик овард. Вале ӯ ба ин савол ҷавоб нагардонд ва барои нӯшидани

об даҳанашро ҳам накушод ва чашмонашро ба шифти хона дӯхта, гарки дарёи хаёл гардид. Худ ба худ чанд бор «албатта, ин бихишт аст» — гуфт ва дар мағзи сари худ сабабҳои ин қадар шалха ва пажмурда гардидани худро ҷустуҷӯ намуд. Ниҳоят ба ҳамин қарор омад, ки «ин кори мункар-накирони беинсоф аст». Аммо аз истеъмоли калимаи «беинсоф» ҳаросида ду-се бор «астағфируллоҳ»-ро такрор намуд. Ва бо завқи он ки вай аз гудоз гузаштааст ва имрӯз худааш — ҳудои якка ва яғона — вайро лоиқи бихишти худ дидааст, якбора бо садои баланд қоҳ-қоҳ зада хандид. Ин хандаи ғайримунтазира ҳамшираро ба ҳайрат мононд, вай сарашро ба рӯи кампир ҳам намуда, дар маънои «чӣ шуд?» табассуми ширине кард.

Кампир чашмони бенурашро ба чехраи гулгуни ӯ дӯхт. Вале аз ҳеч чиз пай набурд ва аз кирдори худ беҳабар буд. Ҳамшира аз пешонаи ӯ компрессро гирифт. Латтаи сафеди тар хеле тафсидагӣ буд. Ба пешонаи кампир дасташро монда, дараҷаи ҳарорати ӯро санҷид, ки хеле баланд шудааст. Компрессро нав кард. Сардии компресс кампирро андак ба худ овард ва ӯ рӯяшро ба сӯи ҳамшира гардонд ва бо ӯ гап заданӣ шуд, вале ин дафъа ҳам боз як ҳодисае вайро ба ҳайрат мононд.

— Дуруст-мӣ шумо? — гуфт ҳамшираи шафқат бо овози маҳин ва бо табассум. Ин дафъа ҳам вай ҷавоб надод ва чашмонашро аз ҷароғи электрик, ки хонаро рӯз барин равшан карда буд, намеканд. Аз тирезаи бози хона ситораҳои дурахшони шаби торики тобистон медурахшиданд. Аммо ин ҷароғ на ба он ҷароғаки сиёҳи бобогӣ ва на ба лампаҳое ки вай дар хонаи ҳамсоягонаш медид, монанд набуд. «Ҷароғи бихишт ҳамин тавр мешудааст-дия, ин ҳам аз қудраташ-дия» гӯён аз дил гузаронд. Лекин дар ҳамин он боз як муаммои дигар вайро бесаранҷом кард.

— Дар бихишт ҳам шаб мешавад-мӣ? — ба ҳамшира муроҷиат намуд.

— Чӣ, бихишт? — гуфта ҳамшира худдорӣ карда натаво-ниста, ин дафъа қоҳ-қоҳ хандид. Ин духтараки 17-18-солаи бомалоҳат, ки имрӯз ба дилдорӣ ва парастории мудофиакунан-

дагони мамлакат аз тарафи ташкилоташ — комсомол ба ин чо гузошта шудааст, аз ин кирдори худ шармгин шуд ва «ба дилаш сахт расидагист» гуфту ба баёни ҳечу пуч будани афсонаҳои бихишту дӯзах шурӯъ намуд.

Кампир Одинамоҳ чашмонашро аз вай намеканд. Ба назар гӯё ниҳоят ҳам ба диққат гӯш меандоخت. Лекин аз он гапҳои ҳамшира вай чизе намефаҳмид, зеро ки тамоми хаёлотӣ ӯ фақат дар як нуқтаи муҳим банд буд.

Аз ин панҷоҳу чанд сол пеш, хангоме ки вай духтари нозанине буд, камаш ҳар ҳафта як бор номзадаш ба қинғолбозӣ пеши ӯ меомад. Ҳоло мулло никоҳи шаръиашро нахонда буд. Шабе, дар яке аз омадҳои номзадаш, чи шуду чи монду «шайтон ғолиб омад». Баъд аз ин чанд шабу чанд рӯзхоро то хангоми никоҳ вай ба равон намудани чӯйбори ашк гузаронида буд. Фақат ақди никоҳ ва лаззати бениҳояти чандрӯзаи домоду арӯсии нав ба ин ғаму гуссаи Одинамоҳ ҳад монда буд. Ҳоло тамоми фикру хаёли кампир дар болои ҳамин гуноҳаш банд буд. Одинамоҳ фикр мекард, ки худо ин гуноҳи давраи чавониашро чӣ тавр бахшида бошад. Агарчи айёми чавонӣ бошад ҳам, вале вай гуноҳи азим карда буд, охир! Дар айни гармогармии суханронии ҳамшира, вай:

— Ман бандаи осӣ, — гуфт.

Ҳамшира мақсади кампирро нафаҳмида ҳайрон шуд. Чӣ гуфтанашро надонист. Ба ҷавобаш компресси пешонаи кампирро иваз кард ва дарҳол аз хонаи дигар доктори навбатчиरो даъват намуд. Вай ба мушакҳои пур аз рағу паи кампир ба воситаи сӯзан дору фиристод ва ин Одинамоҳро хеле осуда намуд ва ӯ то субҳ, яъне то омадани доктори калони касалхона, осуда хоб рафт.

Вақте ки пагоҳӣ доктори калон барои хабаргирӣ аз аҳволи Одинамоҳ ба ин хона даромад, ҳамшира:

— Ин холаи мо тамоми шабро бо сайру саёҳати бихишт гузарониданд, — гуфт. Доктор ҳам дар навбати худ хандида:

— Дарди кампир гӯза-дия, — гуфт.

Ин гапҳо кампир Одинамоҳро аз хобаш бедор карданд.

1934

РАИСА

Раиса ин деҳқонро ҳеч писанд намекард. Ба вай дӯғ мезад. Деҳқони қадбаланде, ки ба гапҳои ӯ гӯш меандоخت, чим буд. Гӯё ба фикри ин деҳқон, қоида ва қонун ҳаминро, яъне дар пеши раиси ҷамоа ором буданро талаб мекарданд. Раиса кампири оддӣ буд. Дар танаш се қабат куртаи калон дошт, ки остинҳои онҳоро қат карда барзада монда буд. Як қабза мӯйҳои сафедаш аз таги рӯймолчаи сурх, ки ба сараш баста буд ва онро ба муносибати кадом иде дастаи пионерони қишлоқ ба вай тӯхфа карда буданд, баромада истода буд. Рухсори пур аз очинг, мӯйҳои пахтаранг ва рӯймолчаи қирмизии кампир ба ҳамдигар тамоман мувофиқат надоштанд. Вай, кампир, дар паси stole ки болои он ҳам бо латтаи сурх пӯшида шудааст, дар рӯи курсӣ ба болои стол ҳам шуда нишаста буд. Чашмонашро аз ҳамон деҳқон намеканд. Деҳқонони дигар мунтазири гап задан бо ӯ дар ҳар гӯшаи идора нишаста буданд. Баъзеи онҳо аз ин кирдор, дӯғ ва пӯписаи кампир чашми худро намеканданд. Як ҳиссаи дигарашон ба гӯши ҳамдигар пичир-кучур карда, ба ин ҳоли ҳар дуи онҳо писханд мезаданд.

Деҳқон дигар ба гапҳои раиса тоб оварда натавонист ва бо садои баланд:

— Дигар нест. Вақте ки нест, ба ту чӣ медиҳам? — гуфт. Овозаш гиряолуд буд.

Раиса ҳам аз ӯ паст наомад.

— Ҳой Бобо, — гуфт, — магар ман туро намешиносам? Ту бо кӣ гап зада истодаӣ? Нағз дон, ки дар даруни дилат чӣ мақсад ва ниятҳо дорӣ, ҳамаашро ман медонам. Ту дигар гап назан ва дӯғ ҳам назан ва боқимондашро оварда додан гир. Гап тамом.

— Бо ҳамин анҷом ёфтани муколимаро ифода намуда, рӯяшро сӯи деҳқонони дигар гардонд.

Он деҳқон, ки Бобо ном дошт, худ ба худ чӣ гапҳоеро гуфт ва ба пеши дар наздик шуд. Аз суханхояш фақат калимаи «нест»-ро фаҳмидан мумкин буд, ки инро вай чанд дафъа такрор намуд.

Раиса арзи деҳқони дигарро напурсида, шикоятomezона гуфт:

— Охир, худи ман ҳар рӯз рафта кирмаки вайро хабар мегирифтам. Ду куттӣ кирмаки ӯ камаш панҷ пуд пилла кард. Имрӯз вай як пуду панҷ қадоқи онро овардаасту мегӯяд, ки «валлоҳ биллоҳ, дигар нест».

Бобо ҳоло аз дар набаромада буд.

— Ҳой Бобо, — гуфт раиса. Бобо рӯяшро гардонд. — Ту кӯрнамак ҳастӣ. Ёд дорӣ — дар соли гуруснагӣ ҳукумат ба ту нон дод, барои кишт тухм дод, худат ва бачагонатро аз балои гуруснагӣ халос кард. Имрӯз ту ҳукуматро фиреб додани мешавӣ. Дурӯғ мегӯӣ. Магар шарм намедорӣ?

Бобо дигар ба гапҳои ӯ гӯш наандоخت ва аз дар баромада рафт.

Аз қиёфааш маълум буд, ки раиса ниҳоят асабӣ аст. Барои он деҳқон вай вичдонан азоб мекашад. Рухсори пур аз чини ӯ таб баровардагӣ барин сурх шуда буданд. Мижгонаш беором зада меистоданд. Агар дар ҳамин вақт дар болои столи раёсат наменишаст ва дар хонааш мебуд, эҳтимол рӯймолчаро ба даст гирифта, тамоми овозашро сар дода, гирия карда, дилашро холӣ менамуд.

Деҳқононе ки ба арзи доди худ омада буданд, ин кайфияти раисаро дида, дар андеша монда, ба ӯ гап намезаданд. Баъзеи онҳо барои дилдорӣ раиса Боборо маломат мекарданд.

— Ман ба вай ба нағзӣ гӯям, гапамро гӯш намекунад, — раиса боз ба гап сар кард, — агар вай кулак мебуд, ман бо вай дигар хел гап мезадам. Мегуфтам, ки «фалон қадар пилла оварда супор, дигар гап нест, тамом, вассалом». Охир ман ин сиёҳбахтро медонам, ки дирӯз панҷяккор буд. Ба хӯрдан нон надошт. Имрӯз, агарчи ба колхоз надаромада бошад ҳам, хеле ба

худ осуда шудааст, ҳамаи ин дар сояи ёрмандии ҳукумат аст. Кӣ инро намедонад?!

Яке аз деҳқонон:

— Рост, ҳамаамон ҳам медонем, — гуфт.

Пас аз ин раиса Қурбон ном аъзои правленияи колхозро фармуд, то ки ба пеши Бобо биравад ва ба ӯ бифаҳмонад, ки ин кораш хуб нест ва бояд ӯ тамоми пиллаашро ба давлат бисупорад. Баъд боз хеле гап зад. Дар охир бо садои ситезакорона:

— Ёд доред-мӣ? — гӯён ба деҳқонон муроҷиат намуд, — вақте ки се сол пеш аз ин босмачиён як дасти маро бурида рафтанд, ман хеле вақт дар касалхона хобидам. На дар беморхона, на дар хонаам, маро ҳеч кас ҳолпурсӣ накард. Боз худи ҳамин ҳукумат маро дастгир шуд. Мани кампирро барои хондан ба мактаби роҳбарони кирмакдорӣ район фиристод. Ҳангоме ки мани кампир хонда, чала-чулпа мулло шуда омадам ва чанд вақт дар ҳамин қишлоқамон кор кардам, худи шумо — деҳқонон маро ба раиси чамоатамон хостед. Агар шумо намехостед, кӣ ҳақ дошт? Акнун худи шумо гапи маро гӯш намекунед. Ба қонун ва қоидаҳои ҳукумат риоя намекунед...

Баъзе деҳқонон ин гапҳои ба ҳамдигар часпону ночаспони раисаро шунида, бо каллаҷунбонӣ ҳақ будани онҳоро тасдиқ менамуданд. Як гурӯҳашон сарҳояшон ҳам, бо нӯги биниашон ба замин хат мекашиданд ва гӯё бо ҳамин «гунаҳкор»-и ҳамин корҳо будани худро эътироф менамуданд. Ҳиссаи дигарашон, махсусан ҷавонон, лабҳояшон инч ба ҳамдигар чашмак мезаданд ва он қадар ҳам ба гапҳои раиса диққат намекарданд.

Ҳоло раиса «нутқ»-ашро тамома накарда буд, ки аз дари идора як зан дар сараш челак (тӯйяктак), дар дасташ як лингаи калони пур аз пилла, ҳамроҳи Қурбон, дар дасти ин ҳам як лингаи пур, даромада ва бо ситеза:

— Одинамоҳ, ма, бигир, — гуфт ба сӯи раиса.

— Духтаракам, оташин нашав, ҳаққи ҳукуматро ҳазм кардан кори саҳт аст ва фаромӯш накун, ки ин ҳукумат аз они худамон аст, — гуфт ба ҷавобаш Одинамоҳ.

1934

ХУН БА ХУН!

*Ба хотираи Саша
Тишкевичи 14 сола.*

Саша дар кӯчаи калони шаҳри чанд рӯз пеш аз ин ба харобазор гардонда шудагӣ, бар болои хоктеппае, ки дар ҷои универмаги калон ба вуқӯъ омада буд, манаҳашро дар байни ду зонаш монда менишаст. Ин шаҳри дирӯза — валангористони имрӯза айнан ба лонаи бумҳо монанд шудагӣ буд. Иморотҳои ба замин яксонгардида ва дар алангаи оташ бартамом сӯхта, хокистару ангишт шудагӣ намунае аз кирдорҳои беҳаёнаи ғоратгарони фашистӣ буданд. Чуқуриҳои дар ҳар ҷо-ҳар ҷо аз снаряду бомбаҳо ба вучуд омадагӣ, мурдаҳои занон, мардон ва кӯдакон — бошандагони ин шаҳр, ки дар ҳар гӯшаву канор ба хуну хокшон оғушта шуда хобиданд, аз «адолатпарварию» меҳмонони ноҳонда шаҳодат медоданд.

Шаҳр ҳақиқатан ҳам мурда буд. Дар кӯчаҳои шаклу намуди кӯчагии худро гумкардаи он ҷонзоде наменамад. Пашша ҳам пар намезад. Саге ҳам аккас намекард. Хомӯшӣ, хомӯшии даҳшатангезе ҳукмфармо буд. Гоҳ-гоҳе аз дур ва наздик дар ин харобазор гашту гузори патрулҳо дида мешуд, ки онҳо мисли кафандуздон дар ғӯристон роҳ мегаштанд.

Ба назари Саша чизе наменамад. Вай на рафту омади патрулҳоро медид, на гуфтугӯи онҳоро мешунид. Вай аз кӯлмаке, ки аз борони дирӯза ва аз хуни ҳо ана вай марди хушмӯйлаби дар пеши он кӯлмак хобидагӣ ҳосил шудааст, чашм намеканд. Дар кӯлмак баргҳои зарди дарахтон, хасу хасрӯба ва ангиштпораҳои чӯбу тахтаи хонаҳои сӯхтагӣ ба ҳам омехта буданд ва бо вазиши боди тирамоҳ онҳо оҳиста-оҳиста ҳаракат мекарданд.

Димоғи ҳаво ҳам сӯхтагӣ буд. Офтоби оламтоб ҳам гӯё, ки манзараи дилсӯз ва чигаркабобкунандаро набинам гуфта, дар қабати абрҳо пинҳон шуда буд. Саша ба кӯлмак чашм дӯхта буд. Аммо вай мавҷи бемадоронаи кӯлмакро намедид, дурусташ ин ки аз он пай намебурд. Вай дар ин оби кӯлмак, дар ин нуқта фақат он манзараи даҳшатнокеро медид, ки се рӯз пеш аз ин дар хонаи худашон дида, қариб девона шуда буд.

Бале, вай Саша се рӯз пеш аз ин бо хоҳиши падараш барои доси дастдарози тағояшро бурда додан ба қишлоқи ҳамсоя, ба ҳавлии бобояш рафта буд. Пагоҳӣ, вақте ки ӯ аз хона мебаромад, хоҳарчаи ҳафтсолааш Раичка «Ман ҳам меравам» гӯён ба ӯ саҳт часпида гирифта буд. Лекин вай: «Ман туро дар рӯзи якшанбе кӯзиқандичинӣ ба ҷангал мебарам» гӯён хоҳарчаашро алда карда буд. Раичка, дар як он аз хурсандӣ ба ҳавлии тағояш рафтанро фаромӯш карда, бо дастчаояш чапак зада-чапак зада, давида се бор хонаро давр зада баромада, баъд омада ӯро — акаашро бўсида, сонӣ рафта, модарашро оғӯш карда буд.

...Вай, Саша, онро намедонист, ки он бўса бўсаи охирини акаву хоҳар будааст! Раичкаи лӯхтак барин хушрӯ ва нозук бо бародари калонаш видоъ карда будааст! Вай, Раичкаи ҳамешабахор бо дастчаҳои сап-сафедаш аз куртаи модараш саҳт қапида хобидааст. Аз чашмони фирӯзааш фақат яктааш мондааст ва он ҳам калон кушодагӣ аст... Дигарашро кофта гирифтаанд... Эҳтимол вай кӯдак ба дард тоб оварда натавониста, додгӯён ба часади модараш часпида бошад, куртаи ӯро газида хобидааст...

...Модар, модари баақл ва меҳнатдӯст, бо як дасти пурзӯраш синаашро паҳш карда, рӯ ба осмон хобидааст. Аз қабати ангуштонаш хуни қирмизӣ часта баромада, шорида, дар байни панҷаҳояш шах шуда мондааст. Рӯи ӯ, рухсораи ӯро мӯйҳои паҳн ва парешони андаке нукратоб гардидааш пинҳон кардаанд. Не, дигар модар, модари меҳрубонаш бо чашмони хирадмандонаи худ рост ба чашмони вай, Саша нигоҳ карда:

«—Саша, Сашачон, писарам, акнун ту калон шудай, шӯхӣ нақун, баақл шав, нағз хон, моро хафа нақун...» намегӯяд ва навозиш карда сари ӯро сила намекунад.

Аз чорбоғи шаҳрӣ, ки аз павилон ва рестораноҳои зебо ва ободаш осоре намондааст ва шохаву баргҳои дарахтони азим ва баландаш сӯхта, сип-сиёҳ ангишт шудаанд, зоғе «Ғо-Ғо» гӯён парида рафт. Гӯё ки ин зоғ ҳам аз намуди ғамангези ин боғи дилкушои дирӯза ҳазар кард. «Ғо-Ғо»-и зоғ ба гӯши Саша садои ким-чизе барин расид.

Вай ба гирду атроф, ба замину осмон нигоҳ кард. Вай зоғро дид. Лекин сарфаҳм нарафт. Вай ба назари ӯ мисли нуктачае намуд, ки дар партави офтоб чим-чимақ зада, ба чашми одам метобад. Вай ба чорбоғ чашм дӯхт, аммо онро дарҳол нашинохт. Ин чо кучо бошад? Бале, ин дарахтони пару болрехта-чӣ охир? Ин чорбоғ, чорбоғи шаҳр аст! Аранг-аранг ба хотираш расид ки ӯ рӯзе, дар аввали ҳамин тобистон ҳамроҳи падараш ба шаҳр омада, дар ҳамин боғ мударои табъ ба морожений сер шуда буд.

Падар, ҳамон падари вазнин ва ҳалимаш, ки ҳатто ба пашшаро ҳам озор додан дилаш намешуд, чӣ гуноҳ карда бошад? Не, вай ба худ ин саволро наметод. Вай медонист, ки ҳамон падари ботамкинаш, модараш, модаркалонаш ва ҳамон Раичкаи азиз ҳам намехост ва намехостанд, ки юғи бандагиро ба гардан гиранд. Ана, решаи гап дар ҳамин буд...

Ҷасади падараш аз пеши чашмаш ҳеҷ дур намешуд. Вай, дар дасташ табар, дар тағи дари даромад хобида буд. Косахонаи сараш ҷудо шудагӣ, майнаш ба дару девори пойғаҳ чошу пош хӯрдагӣ буд... Гарчи ҳаво андаке сард бошад ҳам, аммо Саша хунукро ҳис намекард. Гӯё се рӯз боз ӯро таб мегирифта бошад, ҳаракати аъзои баданаш ҳаргиз паст намешуд; гӯё ки ӯ масти мустағрақ буд. Вай тасаввур намекард, ки ин се шабу се рӯзро чӣ тавр ва дар кучо гузаронидааст. Ҳатто дар ёд надошт, ки баъд аз ин воқеаи мудҳиш ба даҳон ягон чиз бурдааст ё не?

Ҳангоме ки манзараи ин тавр ваҳшиёна кушта шудани падараш дар пеши чашмонаш намудор шуд ва ногаҳи хунук хӯрдагӣ барин шуда, тамоми аъзои баданаш вичиррос зад, дандонҳояш ба ҳам хӯрда, ғичиррос заданд ва беихтиёр дасташ ба хоктӯдае, ки дар паҳлуаш сохта монда буд, дароз шуд.

Вай ханӯз хоктӯдаро ханчар кашида накушода, гӯё ки маст буду якбора хушёр шуд ва ба гирду атроф нигоҳ кард. Кӯча мисли аввала холи буд. Фақат аз ӯ ду қадам дуртар, мӯйсафеди қадхамидае мегузашт. Дар дасти ӯ асо буд, вай ба зӯр қадам мемонд. Саша гап назада ба вай синча карда истод, пирамард ӯро надида, оҳиста-оҳиста ба роҳаш рафтани гирифт. Лекин риши калони пирамард, чашмони ба қаъри кашидаи бенуршудаи ӯ дарҳол модаркалонашро ба ёд оварданд.

Мӯйҳои кӯтоҳи модаркалонаш ҳам ҳамин тавр барф барин сап-сафед буданд; ӯ ҳам андаке ҳам шуда роҳ мегашт. Аммо вай ханӯз тетик буд. Ҳар рӯз модараш ба қор мерафту модаркалон дар хона монда, тамоми қорҳои рӯзгорро саришта мекард. Хона ва рӯи ҳавлиро мерӯфт ва тоза мекард, гов мечӯшид, ба мурғу ғозон дон медод, ба укаҳои ӯ нигоҳубинӣ мекард, агар вақти холиашро ёбад, ба бӯстон даромада, пиёз ё картошқаро хишома мекард.

...Раичка ханӯз хурд буд. Кампир дар шабҳои зимистон, дар ошхона кӯдакро ба бағалаш гирифта шишта, ё ба беленчак андохта ва онро ҷумбонда-ҷумбонда, ба Саша, ки дар паҳлуи ӯ «оча, очачон, якта афсона гӯед» — гуфта тавалло карда мешишт, афсонаҳо гуфта медод. Саша ханӯз ҳам фаромӯш карда наметавонист, ки модаркалонаш мудом афсонаашро «аз будааст, набудааст, як подшоҳ будааст...» сар мекард. Аз ин гапҳои кампир вай равшан намефаҳмид, ки дарвоқеъ он будааст ё набудааст. Аммо вай гапи очаашро намебурид, саволҳо дода ӯро гаранг намекард, милт-милт карда ба даҳони ӯ нигоҳ карда шиштан мегирифт ва мудом худро дар ҷои қаҳрамони афсона хис мекард...

...Ҷасади модаркалонаш аз ҷасади падараш андаке дуртар, дар даромадгоҳи хона хобидааст. Куртааш лаҳ-лаҳ шудааст. Дида мешуд, ки ӯ ба осонӣ ҷон надодааст. Даҳони калон кушодагии ӯ, гӯё ки ҳозир, дар ҳолати мурда буданаш ҳам, ба қотилон лаънат ва нафратҳо мехонд...

Аз дур садои моторҳо, гулдурраси ба санг хӯрдани оҳанҳо шунида шуд. Ин садоҳо ва боз ким-чи хел садоҳо ба ҳам печида ба

гирду атроф салобат меандохтанд ва бомбаборониҳои дирӯзаро, ки Саша шоҳиди зиндаи он буд, ба ёд меоварданд. Аз дур, аз беруни шаҳр қатор-қатор танкҳо мисли хонаҳои сиёҳтоби калони чӯланда, хазида меомаданд, аз ақиби онҳо боз чи гуна машинаҳо ва гӯё ки одамони бисёре низ ҳаракат карда меомаданд. Саша аз чӣ сабабе ногаҳон хурсанд шуд. Ҳатто лабҳои ба табассум моил шуда, андаке аз ҳам гусехтанд ва чеҳрааш ҳам гӯё ки кушода шуд.

Танкҳо наздик мешуданд. Саша аз онҳо чашм намеканд. Ниҳоят онҳо ба ӯ наздик расиданд ва ҳатто танкҳои дар пеш буда аз паҳлуи ӯ гузаштанд ҳам. Саша аз чояш намечунбид, мисли ҳайкал дар чояш шах шуда монда буд. Як, ду...се... Не, ҳисобкунӣ ҳам ба дилаш нағунҷид... Фурсат ғанимат буд. Ин фурсати қулайро аз даст додан хиёнат ва ҷиноят буд. Гӯё ки дар ҳамин дам Раичка дар пеши назари ӯ пайдо шуда, «Саша, ту тарсончак» мегуфт ва оҳиста-оҳиста хоктӯдаро кофта гранатаро ба даст гирифтанаширо ҳам надониста монд, фақат сардии оҳан «ман дар дастат, хушёр бош!» гуфтагӣ барин ўро бохабар кард ва ба худ оваронд.

Танкҳо, аз ақиби онҳо бронемашинаҳо, тўпу тўпхонаҳо низ гузаштанд. Саша ҳанўз ҳам ба як қарор омада наметавонист. Аробакаши колхоз Митя амак гуфта буд, ки «падар, модарат, модаркалонат ва укаҳоятро офитсерҳо куштаанд. Онҳо падаратро маҷбур кардаанд, ки ўраҳои гандуми колхозро нишон диҳад, вай «ман намедонам» гуфта ҳап шиштан гирифтааст. Ана аз барои ҳамин на фақат падаратро, балки хамаи авлодатро куштаанд». Дар охир аз хама ақиб, чорнафарӣ қатор шуда, як гала солдатҳои пиёда низ гузаштан гирифтанд. Даре нагузашта думи ин колонна ҳам канда шуд.

Аз паси онҳо як машинаи калон меомад. Дар он ҳафт ё ҳашт нафар офитсерон шишта буданд. Машина оҳиста-оҳиста роҳ мегашт. Гӯё ки ин машина хари ақибрави ин корвони қотилон буду офитсерони басавлати дар он буда, сорбонон буданд.

Саша часта аз чояш хест, шиппас зада ба поён фаромад ва тир барин ба сӯи машина давид. Дар ин дам чашмони ўро

ашкҳои хашму ғазаб, сиришкҳои интиқом фаро гирифта буданд. Аз офитсерони дар машина будагӣ ягон кас ҳам наздик омадани ўро надида монд. Вақте ки ба машина ду қадам барин масофа монд, Саша бо тамоми овозаш:

— Ма, нобакорон! — гуфту гранатаи худро ба машина ҳаво дод.

Сонияе нагузашта, садои пурхайбати таркиш баланд шуд. Хокистари машина ва бошандагони он бо хоки кӯча ба ҳам омехта шуда, барбод рафт.

Ин — марг ба марг, хун — ба хун буд.

1941

МАҲТОБХОЛА

Маҳтобхола ба колхоз фақат ҳамин сол даромада буд. Пул ва ғаллаи яклухте, ки имрӯз ӯ мегирифт, фароштуруки аввалини мавсими баҳори меҳнати ӯ буд. Имшаб хола мижа таҳ накард. Ӯ ғарқи хаёлоту гуногун буд: як ба як плани сарф кардани пули меҳнаташ, ба вучуд овардани орзу ва хавасҳои деринаашро мекашид. Аз гахвораи нав ва гахворапӯши нав барои нахустин наберааш сар карда, то харидани шонаи нав барои худаш, тамоми ҷои сарфкунии пулро фикр карда баромад. Ҳатто ранги абра ва астари гахворапӯши шохиро ба худ тасаввур намуд ва бевосита аз кооператив рафта харидани худашро муқаррар кард. Аз хушнудӣ ҷӣ кор карданаширо намедонист ва дам ба дам худ ба худ: «Ман-ку, рӯи шохӣ ва кимхобашро надида, мӯямро сафед кардам, мон, ки акнун аз давлати ман набераам пӯшад», — мегуфт.

Имрӯз бедорхобӣ ба хола он қадар таъсир накарда буд. Ӯ назар ба ҳаррӯза далертар буд. Ҳатто баъзе шариконашро шалпар карда монд. Аммо тез-тез ба офтоб нигоҳ мекард, ба ҳамидани соя диққат менамуд ва фурӯ рафтани хуршедро мепоид.

Бегоҳирӯз ба назди кассир аз ҳама пеш хола ҳозир шуд ва «балам»-гӯӣ карда, зудтар баробар кардани ҳисобашро хошиш намуд. Баъзе колхозчиён ҳам:

— Ҳа, аввал кампирро гусел кунед, — гӯён ӯро тарафдорӣ карданд.

Кассир, марди камгап, бадқавоқ, чӯтзаниашро бас кард ва онро ба як сӯ монду ба рӯйхат нигоҳ кард ва номи холаро ёфта:

— Мана, дар ҳамин чо даст монед, — гуфту бегану гуп ангушти калони холаро бо сиёҳӣ ранг кард ва ба ҷои имзо ба рӯи қоғаз пахш намуд. Яқбора ду ғалладони мизро кушода, аз якеаш ҷаҳор дона заёми «соли ҷаҳоруми хотимадиҳандаи панҷсола»-ро, ки ҳар якеаш 25 сӯмӣ буд ва ҳамааш як облигатсияи бутунро ташкил меод ва аз ғалладони дигар чанд дона червони навро гирифта, бо заём як карда, ин дафъа ҳам бе гап, ба дасти хола дод ва сарашро набардошта колхозчии дигарро ҷеғ зад.

Хола аз хурсандӣ ба пӯсташ намегунҷид. Рост ба сӯи ҳавлиаш равон шуд. Дар сари роҳ бо ҳаёли он ки «даҳани набераашро ширин кунад» барои харидани чанд дона конфет ё ки қанди сафед ба кооператив даромад. Дар дӯкон ба облигатсияҳо синҷа карда, то ки ҷӣ гуна пул ва чандсӯмӣ будани ин «пулҳои» навро бидонад, сипоҳиро бой надода, ба ҷиддият ба ивази конфетҳое, ки фақат чанд тин меистоданд, яке аз он 25 сӯмиҳоро ба фурӯшанда дароз кард.

— Оча, мо инҳоро намегирем, ин пул не, — гуфт бо табассум кооперативчӣ ва заёмро ба дасти хола баргардонд.

Хола ҳозир ҳам ҷӣ будани онҳоро намедонист. Фигонаш баромад. Рост баргашта ба пеши ҳамон кассири бадҳазм рафтани ва титӯ ғози онро баровардани шуд. Аммо торикии беғоҳ ғалаба мекард. Мадораш хушк шуд. Ҷору ночор бо ҳаши томи ба хонааш равон шуд.

Писараш кайҳо аз кор омада буд. Ба ин дермони модараш дар тааҷҷуб буд. Димоғи сӯхтаи модарашро дида:

— Ҳа, боз ҷӣ шуд? — гӯён аз ӯ ҳолпурсӣ намуд.

— Рӯи вай гунгро мурдашӯ шӯяд, бадбахт маро фиреб додааст, ба ҷои пул ба ман паттаҳо додааст, — гуфту хола ба ашкрзӣ шурӯъ кард. Червонҳоро нишон надода ва фақат чор дона заёмро бароварда, ба пеши писараш партофт ва воқеаи дар кооператив рӯйдодаро ба ӯ нақл кард.

Писараш хандид. Патта набуда, заём будани онро ва албатта, бурдани онро ба модараш фаҳмонд. Хола ба ин гапҳои

ӯ бовар намекард. Дар ниҳоят писараш ҳамон рӯзи маҷлисро, ки ҳамагӣ барои нависондан ба заёми нав даст бардошта буданд ва хола ҳам дар он ҷо ҳозир буд, ба ӯ хотиррасон кард. Ба ҷавобаш хола:

— Бӣ, аз девона мепурсӣ, ки моҳ чанд? Дина чӣ хӯрок хӯрдӣ гӯй, дар ёдам ҳаст-мӣ? — гуфт ва ба унвони кассири бегуноҳ дуои бадкуниашро бас накард. Ҳангоме ки писараш баъд аз насихати бисёре баромада, ба хонаи ҳудаш рафт, «ин акнун ба ман насихатгӯ шуда баромад», гуён аз ӯ ҳам хафа шуда, облигатсияхоро ба яке аз тоқчаҳои хонааш ҳаво дод. Чанд рӯз ғами ин чор дона «патта» аз ӯ дур нашуд. Вақту бевақт дар ҳар як фурсати қуллай ба ҳар кӣ он «фочиа»-ро, ки бо ӯ рӯй дода буд, ҳикоят мекард. Дар қалбаш роҳи аз он кассир қасосгириро ҷустуҷӯ мекард. Худ ба худ плани интиқомро мекашид. Аммо ба иҷрои ҳеҷ якеаш ҷуръат карда наметавонист.

Рӯзҳо, ҳафтаҳо, моҳҳо гузаштанд. Пулхое, ки ҳар бор кассир ба ивази меҳнаташ ба хола дода меистод, дар ҳузури ӯ ин гуноҳашро оҳиста-оҳиста шуста рафтанд, ки ҳудаш ҳам надониста монд. Хола дигар он «паттаҳо»-ро ва аз кассир қасосгириро низ фаромӯш кард.

Сол гузашт.

Имрӯз боз ҳамон кассири бадқавоқ ба колхозчиён пул меод. Ба хола боз аз ҳамон «паттаҳо» чандто дод.

— Не, мулло Раҳмат, акнун мана ин дафъа шумо фиреб дода наметавонед, — гуфт Махтобхола.

Кассир дар тааҷҷуб монд.

— Ин паттаҳотона ман намегирам. Ун вақт ман ҳеҷ чия намедонистам, акнун ман ҳам чала чулпа саводнок шудагӣ, ман ҳам камтар доно шудагӣ, — гуфт боз бо кибру дабдаба хола.

Гап ва насихатҳои кассир ва атрофиён ба ӯ ҳеҷ таъсир намекарданд. Ба ҳаёли хола ҳамагӣ ўро душман буданд. Гӯё ҳеҷ кас беҳбудии ўро намехост. Хола пулро нагирифт ва бо овози баланд мағалро сар кард. Ниҳоят, ба ин ҷанҷол котиби яҷейка

мудохала кард. Тамоми арзи холаро бо диққат шунавид. Хола қирраи чашмашро ба кассир, ки бо додани пул ва заём бо колхозчиён банд буд, мепартофт ва дар дилаш «хуб боб кардам-мӣ? Ана, айбата фош кардам-мӣ?» мегуфт.

Котиби ячейка марди ширинкор буд. Ба ин гӯли ва соддагии хола ботинан завқ мекард. Аммо «сар равад ҳам, сир наравад» гуфтагӣ барин чиддиятро бой намедод.

Ҳангоме ки хола «сирру асрори» кассирро фош карда шуд, котиб монанди одаме, ки ба ин «фиребдихии» кассир тамоман бовар карда бошад:

— Рост-мӣ? Канӣ, ман ҳамонҳоро бинам, чӣ хел «паттаҳо» будааст. Даррав биёред. Худи аз рӯи меҳнати кассир гирифта медиҳам, — гуфт.

Набераи ёздаҳсолааш чанги хонаи кампирро ба осмон дакка занонида, он облигатсияхоро ёфта овард.

Котиби ячейка онҳоро як аз назар гузаронду гап назада, ба дасти котиби колхоз дод. Котиб табассумкунон газетпарчаҳоро ба варақ задан сар кард. Хола гоҳ ба котиби ячейка, гоҳ ба котиби колхоз нигоҳ мекард. Ҳайрон буд, котиби ячейка бо ду нафар колхозчиён гап зада истода буд.

— Оча, канӣ, ба ман чӣ медиҳед? — гуфт котиби колхоз хандида.

— Барои чӣ? Ман чиз медодаам ба шумо? — гуфт хола бо истеза.

— Се ҳазор сӯм баред ҳам, моро як зиёфат намекунед-мӣ? Ба ҳамаи колхозчиён тӯй карда диҳед ҳам, меарзад, — гуфт боз котиб.

Хола ба бедории худ бовар намекард. Ба хаёлаш гӯё ин дар хобаш буд. Чӣ гуфтанаширо намедонист.

Котиби ячейка монанди шахсе, ки ин гапҳоро нашунидааст:

— Ҳа, оча, чӣ шудааст? — гуфт ва рӯяшро ба кампир гардонд.

— Балам, балам, ман се ҳазор... се ҳазор сӯм бурдаам, —
гуфт хола ҳамчун духтарчаи шармгине, ки дар рӯзи ид бо нозу
нуз аз падараш идӣ мепурсад, аз даҳонаш гапҳояш меафтанд,
лабҳояшро идора карда наметавонист.

Ҳангоме ки ҳамон кассир боз чанд дона облигатсияҳои
навро ҳамроҳи пул ба пеши хола монд:

— Аз он паттаҳо боз тед, ин қадар кам метед? — гуфт хола
ва ба замин нигоҳ карда хандид.

1935

ПАТРИОТҲО (Қайдҳои нависанда)

1. Телеграмма

Командири запас, коркуни хочагӣ — Аҳмадҷон Қодиров командировка шуда ба қишлоқи дурдасте рафта буд. Вақте ки ӯ тамоми рӯз роҳ гашта, ба ҳавлиашон омад, чароғҳои электрикӣ шаҳро рӯз барин равшан карда буданд. Дар ҳавлӣ ғайр аз модари кӯҳансолаш дигар ҳеч кас набуд. Занаш ҳамроҳи хоҳараш ба кино рафта буд, харду писар дар лагери пионерон буданд. Кампир писарашро гарму чӯшон пешвоз гирифта ва ба пеши ӯ хӯрок оварда монд. Ҳанӯз ӯ ба дастархон даст дароз накарда, кампир:

— Аз гап хабар дорӣ-мӣ? Чанг шудааст, — гӯён гапҳои аз келинаш шунидаашро баён кард.

Аҳмадҷон аз оҳанги гапҳои модараш хашму ғазаби пинҳониеро ҳис кард. Гарчи модараш кинояомезона: «хӯш, марди майдон, шумо чим мешинед-мӣ?» нагӯяд ҳам, вале гапҳои оромонаи кампир таъна ва мазаммат барин расиданд. Вай хӯрокашро чала-чулпа хӯрда:

— Ман як давр зада меоям, — гуфта ба кӯча баромад. Аҳмадҷон ниҳоят оташин буд. Чӣ? Фашизм ба хоки муқаддаси мо ҳучум кардааст?! Ин чӣ густоҳӣ ва беҳаёӣ? Не, фашизм тушбераро хом шумурдааст! Аҳмадҷон оҳиста-оҳиста роҳ мерафт. Дар кӯчаи ором ва сокит аз равуокунандагон касе ба чашмаш наменамуд. Аъзои баданаширо ким-чи гуна ларзае фаро гирифта буд. Худи ӯ пай намебурд, ки ин аз шиддати қаҳр ва ғазаб аст.

Аҳмадҷон ба фикру хаёл ғӯтавар шуда, ба военкомати район расиданаширо надониста монд. Фақат дар он ҷо ба худ омад. Хонаи навбатдор пур аз одам. Аз мӯйсафедони солхӯрда то ҷавонони наврасе, ки ба қавли одамон ҳоло аз даҳанашон бӯи шир меояд. Мардон ва занон. Доктори кӯҳансоли кадрдони аҳолии шаҳр, звеноводи садсентнерчии колхозии номдор, толибагони техникуми тиббӣ ва дигарҳо. Ғалатӣ! Кӣ нест? Гӯё ки ҳама дар ин ҷо. Рус, тоҷик, ўзбек, яҳудӣ, арманӣ... Командири полки давраи ҷанги граждани, ҳозир сардори як корхонаи калон оҳиста-оҳиста ба навбатӣ гап мезанад. Ҷавони қадбаланде, ки чор значоки мудофиавӣ синаашро оро додаанд, ба навбатӣ гапашро маъқул кардани шуда, бебоконе:

— Ман якумин тирандози ворошилови ҳастам. Бояд аввал маро фиристонед, — мегӯяд.

Лекин дар хона мағалу ғавғо нест. Ҳар кас бо навбат ба пеши навбатӣ меояд, гап назада аризаашро медиҳад ё даҳонакӣ дар ҳар дақиқа тайёр будани худро баён мекунад. Навбатӣ ба ҳар яке:

— Бисёр хуб, рафик, ин арзи шуморо ба назар мегирем. Агар даркор шавед, ҷеғ мезанем, — мегуфт.

Аҳмадҷон ба навбатӣ:

— Ман командири запас ҳастам. Имрӯз дар шаҳр набудам. Ҳозир омадам...

Аҳмадҷон ҳанӯз гапашро тамома накарда, навбатӣ бо ҳамон гапҳо ба ӯ ҳам ҷавоб гардонд.

Аҳмадҷон дар военкомат ҳамин қадар одамро дида дар ҳайрат намонда, аммо дарҳол фаҳмида буд, ки дар ин наздикиҳо ба вай навбат намерасидагӣ барин менамояд. Гапҳое, ки навбатӣ бо табассум ба дигарон мегуфт ва ба ӯ ҳам гуфт, тамоман ӯро ноумед кард. Ба кӯча баромад. Ба хаёли «чӣ бояд кард?» ба тарафи ҳавлиашон равона шуд. Вале ҳанӯз чанд қадам роҳ нагашта, ба майнааш як фикри нав омад ва қариб давондагон ба телеграфхона равона шуд.

Аз телеграфисткаи навбатчӣ як дона бланка гирифта, ба паси стол нишаст. Ба даст қалам гирифта, андаке фикр кард ва ниҳоят гапҳои зеринро ба рӯи бланка навишт:

«Москва, ба маршал Тимошенко.

Рафиқ комиссари халқӣ. Хучуми фашизми мурдор ба ватани азизамон хашму ғазабамро ба чӯш овард. Дигар тоқат карда истодан бароям бисёр мушкил аст. Иҷозат диҳед, ба даст яроқ гирам ва ба чанг равон шавам. Барои ватан, барои партия чонамро дарег намедорам. Адреси ман райвоенкомат аст.

Командири запас Аҳмадҷон Қодиров».

Вақте ки Аҳмадҷон телеграммаро дода, ба хонааш гашта омад, соат қариб як буд, ҳама хоб буданд.

1941

2. Мактуб

Бибифазилат — зани миёнсол, чаққон, чобук. Вай ҳамроҳи як гурӯҳ занон ва духтарон дар майдони калони колхоз саргарми зардолучинӣ буд. Ҳанӯз офтоб нашишта, ӯ ва шариконашро ба маҷлис ҷеғ заданд. Ин даъвати бемаҳал ба онҳо чандон маъқул нашуд. Онҳо:

— Дар вақти кор ин чутунгин маҷлис будааст?

— Тағрезҳо пӯсида равад ҳам, калонҳои колхозии мо парво намекунанд... — гӯён, ғут-ғуткунон, саросема нашуда, дилу нодилон ба чойхонаи колхоз омаданд.

Дар чойхона чамъият чамъ буд. Гӯё ки ҳама мунтазири ҳамин гурӯҳи зардолучинон буданд. Митинг дарҳол кушода шуд. Котиби партком баромада гап зад... Аммо ин дафъа гапи котиб бисёртар аз чангу туфанг ва тӯпу самолёт буд. Фақат дар охири гапаш як қатор вазифаҳои таъхирнопазири колхозчиёноро як ба як баён карда гузашту халос.

Тамоми аҳли маҷлис мисли як одам гапҳои маърӯзачиро шунид. Баъд раис, баъзе колхозчиёни миёнсол ва ҷавон, муаллима, котиби ташкилоти комсомоли ва дигарон ба гап барома-

данд. Нутқҳои оташин, пур аз хашму ғазаб. Бале, гап задан ва дар баробари ин дар майдони чанг, дар сари станок, дар сахроҳои колхозӣ ва дар ҳама соҳаҳо муҳаббат, садоқат, ҷонфидоӣ ва ҷонсупорино боз садҳо маротиба зиёдтар дар амал нишон додан даркор аст. Кӣ инро ҳис намекунад? Оё чунин касе ёфт мешавад?

Бибифазилат ҳам хеста, бо тамоми овозаш гап заданӣ ва тамоми хашму ғазабашро баён карда, дилашро ҳолӣ карданӣ буд. Магар ин ҳазл аст? Як тӯда сағони дайду, ки фашизм ном доранд, ба хоки мо медаромаданду ҳаёти фаровон ва осудаи моро вайрон мекардан. Дар ин дам кӣ хомӯш монда ва ором шишта метавонад? Вай фикр кард. Баромада чӣ гӯяд? Дил пур, аммо гап ёфтани, гапдон будан даркор аст. Дили пуру аммо забони бурро набошад, ба одам бисёр алам мекунад.

Бибифазилат ҳанӯз фикр карда, гапҳои меғуфтагиашро ёфта ва дар мағзи сараш пазонда, бо суҳан набаромада, митинг ба охир расид. Ҳатто ӯ мазмуни қарореро, ки маҷлис бо тантана ва гулгула қабул кард, нағз нафаҳмида монд. Ин ба вай аз ҳама зиёдтар алам кард.

Ҳанӯз тамоми аҳли маҷлис пароканда нашуда, Бибифазилат ба сари столи президиум омад. Котиб коғазҳои рӯи столро меғундошт. Бибифазилат аз вай хоҳиш кард, ки ба номи писараш якта мактуб навишта диҳад. Аммо котиб:

— Хола, ҳолӣ сонитар навишта медиҳам, — гуфт.

— Укаҷон, шумо ҳам мана доғ накунед, — гуфт Бибифазилат.

Котиб аз оҳанги гапи ӯ фаҳмид, ки агар боз як бори дигар гапашро гардонад, Бибифазилат бемалол хунгас зада гиря карда мефиристонад.

— Хайр, хола шинед, ҳозир навишта медиҳам, — гуфт ба ӯ аз паҳлуаш ба стуле ҷой нишон дод ва як тахта коғазро ба пешаш монда, ба дасташ қаламро гирифта:

— Хӯш, гап занед, чӣ нависам, ба кӣ нависам? — пурсид.

Бибифазилат саросема нашуда:

— Ба писарам, ба ҷӯраатон Маҳмудҷон нависед. Нависед, ки писари азизам Маҳмудҷон! Ин хатро ба ту модарат, модари

меҳрубонат, ки туро аз чони худ азизтар медонад, модари чоночонат, ки шабҳои дарози зимистонро дар сари гаҳвораи ту рӯз карда, алла балам гуфтааст, аз пистони худ ба ту шир додааст ва навозиш намуда калон кардааст, ин хатро ба ту менависад.

Нависед... нависед, ки ту фарзанди азизам ба гапҳои ман гӯш кун. Ҳозир мо шунавидем, ки як тӯда сағҳои девона — фашистони ба хун ташна ба хоки мо зер карда даромадаанд. Ин хабар оташи хашму ғазаби маро аланга гиронд. Писарам, ба ту чӣ гӯям, қаҳру ғазаби ҳамаи колхозчиёноро ба ту чӣ тавр паҳн кунам? Аммо ба ту ҳаминро мегӯям, ки ин хабари дахшатнок тамоми колхозчиёни моро, зану мардро ба по рост кард. Мо ҳама тайёрем, ки барои Ватан, барои саҳроҳои зарбахши колхозиамон чони худро фидо кунем. Ҳозир маҷлис шуд. Як тӯда колхозчиёни мо ба шаҳр, ба военкомат равона шуданд, то ки худро ба Армияи Сурх нависонанд. Дар байни онҳо духтари аммаат Бибилатофат ва се нафар дугонаҳояш ҳам ҳастанд...

Нависед, нависед, ки писарам, писарҷонам, ҳаминро аз ёдат набарор, ки Ватан — ин модарат аст, модари ҳамаи мост. Бинобар ин ба Ватан хиёнат кардан — ба модари худ хиёнат кардан аст. Ана аз ҳамин сабаб мегӯям, ки чӣ қадар ба ман, ба модарат вафодор бошӣ, ҳамон қадар ба Ватан содиқ бош!

Котиб аз болои қоғаз сар бардошт ва аз ин сухандони Бибифазилат дар ҳайрат монда, ба чеҳраи ӯ синча карда истод. Гӯё ки ӯро дар умраш яқум маротиба медид. Бибифазилат ба вай:

— Нависед, — гӯён амр кард, — нависед, ки фарзанди азизам, нури чашмам, имрӯз мамлакатамон ба ту яроқ дода, туро ба муҳофизати Ватан равона кардааст. Дон ва нағз дон, ки ин шараф аст, шарафи бузург аст. Аз тахти дил хизмат кун, дар роҳи муҳофизат кардани Ватан ҷонатро дарег надор, агар лозим шавад, барои он қатра-қатра хунатро дех. Дон, ки хурсандӣ ва хушбахтии ман дар ҳамин аст.

Нависед, дар охираш нависед, ки писарам Маҳмудҷон, аз ту умедам калон аст. Умеду орзуҳоямро барбод надох. Ҳаминро фаромӯш накун, ки мардони майдон аз тахтапушташон тир наме-

хӯранд ва ана аз ҳамин сабаб ҳам ғолиб меоянд. Агар шунавам, ки ту аз тахтапуштат тир хӯрдӣ, дон, ки ту дигар фарзанди ман нестӣ, ман то мурданам аз ту розӣ нестам. Ширҳои додаамро асло ба ту намебахшам.

Нависед, дар охираш ҳаминро ҳам қайд кунед, ки Маҳмудҷон, азизам, аз хусуси мо асло ғам нахӯр, хотирҷамъ бош. Мо ҳам тамоми қувваамонро сарф мекунем, ғайрат мекунем, сад баробар зиёд кор мекунем, то ин ки бо муҳаббат ва садоқати бепоёни худ ба кори мудофияи Ватанамон ёрӣ диҳем.

Хайр, саломат бош, ғолиб шаву мағлуб нашав. Модари хушбахти ту: Бибифазилат.

Котиб мактубро тамош карда, ба конверт андохта, ба рӯяш адресро навишта ба дасти Бибифазилат дод. Дар бегоҳии ҳамон рӯз Бибифазилат мактубро оварда ба почта партофт.

1941

3. Красногвардеес

Красногвардееси кӯҳна, Шодибой амак — одами хоксор, шикастанафс ва бисёр камгап аст. Манманӣ ба вай бегона аст. Вай дар маҷлисо баромада дахонашро кафк кунонида гап заданро дӯст надорад ва аз паси одам гап зада гаштанро бад мебинад. Аммо, агар дар кори корхонашон ягон камбудиро бинад, маҷлисро поида намешинаду рост ба пеши директор ё котиби партком медарояду: «Ука, ин кор нодуруст аст, ба фаҳми ман ана ҳамин тавр шавад бехтар не-мӣ?» мегӯяд.

Дар корхона Шодибой амакро ҳама мешиносанд. Характери ӯро ҳама нағз медонанд. Аз ҳақгӯии ӯ ҳеҷ намеранҷанд. Баръакс, аз директори корхона сар карда то коргарони ҷавон ҳама ӯро дӯст медоранд, «падар, падар» гӯён бо вай муомила мекунанд.

Дар корхона бештарини коргарон саргузашти Шодибой амакро дуруст намедонанд. Ҳама медонанд, ки вай аз аввали ташкил шудани корхона боз кор мекунад. Гӯё ки вай дар замони ҷанги гражданий фаёлона дар он иштирок кардааст. Дигар ҳеҷ.

Дирӯз, вақте ки дар корхона митинг барпо шуд, Шодибой амак дар як канор шишта буд. Касе аз вазъияти ӯ хабар надошт. Аз шиддати хашм ва ғазаб дандонҳояш ба ҳам фушурда мешуданд. Вай аз нотикон чашм намеканд. Дар майнаи ӯ рӯзҳои гузашта, он рӯзҳое, ки барои Ҳокимияти Советӣ дар дашт ва саҳроҳои беканори сарзаминамон ҳамроҳи рафиқонаш — чанговарони полкашон ҷонфидой карда буд, баъд замони осудагӣ, зану бачаю качча, кор дар корхона... чилвагар мешуданд. Дар охириҳои маҷлис вай аз ҷояш нимхез шуда, аз раис хоҳиш кард, ки ба ӯ суҳан диҳад. Саросема нашуда, ба минбар баромад.

— Коргарон, коргарзанон — гуфт ӯ. Овозаш меларзид. Ҳама пай бурданд, ки тамоми вучуди ин одами осударо оташи ғазаб фаро гирифтааст. Чашмҳо ба ӯ дӯхта шуданд. Вай давом намуд:

— Ман ба шумо ҳаминро мегӯям, ки мо ғалаба мекунем, ба ин шакку шубҳа нест. Чунки кори мо — кори ҳаққонист. Ҳақ ҳамеша ба рӯ мебарояд. — Шодибой амак хомӯш шуд.

Касе чуруққӣ намекард. Ҳама бо диққат ба ӯ нигоҳ мекарданд. Шодибой амак гапҳои бисёре гуфтани буд. Дар умри худ аввалин маротиба саргузашти худро ба рафиқонаш нақл кардани буд, ки чӣ тавр дар вақти мардикоргири ба окопковӣ рафтааст, чӣ тавр баъд аз револүтсия ба гвардияи сурх даромадааст, дар кадом ҷангҳо иштирок кардааст, чӣ тавр ҳафт бор ярадор шудааст, чӣ тавр дивизияшон аз ботлокзори Сиваш гузашта Перекопро штурм кардааст ва чӣ тавр дар ҳамин ҷанг вай аз се ҷояш тир хӯрдааст... Вай бисёр чизҳо гуфтани буд, аммо натавонист... ниҳоят:

— Рафиқон, — гуфт ва ба зал нигоҳ карда истода илова намуд: — Аҷали фашизм расидааст, ки ба мо хучум кард. Коргарон, барои ғалаба кардан бояд мо ҳама сафарбар бошем. Интизом ва муташаккилӣ — яке аз гаравҳои ғалабаи мост... Коргарон, шумо ба ман, ба красногвардееси кӯҳна иҷозат диҳед, то ки ҳамроҳи писари хурдиам ба майдони ҷанг равона шавам. Писари калониам, ки лейтенанти калон мебошад, дар он ҷост.

Ҳамон рӯз, баъд аз кор Шодибой амак ҳамроҳи писари хурдиаш, ки дар завод машинист аст, ба военкомат рафт. Ҳарду хоҳиш карданд, ки онҳоро ба ҳамон қисме, ки писари калонии амак — лейтенанти калон фармондеҳи мекунад, равона кунанд.

1941, шон.

4. Соҳибхонаҳо

Вақте ки радио хабари сар шудани ҷангро ба тамоми мамлакат паҳн мекард, Шарофат дар ошхона дар тараддуди хӯроқтайёркунӣ буд. Ду бачаи калонаш дар рӯи ҳавлӣ бозӣ карда мегаштанд, кӯдаки ширхӯрдааш дар белинчак хоб буд. Шарофат аввал ба гапҳои радио диққат накарда, корашро қардан гирифт. Сабзию пиёзро пора карда монда, ҳанӯз ба тағи дег алав накарда, бачаашро хабар гирифтани шуда, ба гапҳои радио гӯш андохт. Дар ҳамин вақт радиостансияи Москва поёни ахбор гуфта эълон кард. Шарофат таассуф кард, ки гӯш накардааст. Вай аз бачааш хотирҷамъ шуда, ба рӯи ҳавлӣ баромад.

Дар сояи беда калон як тӯда бачаҳо ғалоғули карда, бозӣ карда мегаштанд. Шарофат дар рӯи ҳавлӣ ягон одами калонсолро надид. Тирезаи квартираи ҳамсояи дасти росташ — инженери калони корхона кушода буд, вай ба тағи тиреза омада:

— Мария Григоревна, шумо дар хона-мӣ? — гӯён ба зани инженер хитоб кард.

Аз даруни хона «ҳа», гуфтагӣ садо баромад ва дар пеши тиреза Мария Григоревна пайдо шуд.

— Мария Григоревна, суханони радиоро ман нашунуда мондам, — гуфт.

Мария Григоревна бо ҳаяҷони пурзӯре мазмуни онро ба Шарофат ҳикоят карда дод. Ба қавли ҳуди Шарофат ба хоки мо зер карда даромадани фашистҳои мурдор ва хунхор «фиғонашро баровард». Ҳанӯз ҳардуи инҳо гапро тамом накарда, оҳиста-оҳиста дар пеши тиреза занони дар ҳавлӣ зиндагӣ мекардагӣ — соҳибхонаҳо ҷамъ шудан гирифтанд. Дар байни онҳо зани ҷавони шофер Петров, ки онҳо се моҳ пеш аз ин занушӯ шуда

буданд, модари стахановчии номдор Шаҳидов, кампири уччак шудагӣ ва дигарон буданд. Як қисми ин занҳо «чӣ гап, барои чӣ дар ин ҷо чамъ шудетон» гуфта оянд, қисми дигарашон аллақай хабарро шунида, маҳз барои ин ки бо дугонаҳояшон чақ-чақ карда, оташи ғазабашонро андаке бошад ҳам, фурӯ нишонанд, омада буданд.

Нисбат ба сагтӯдагони фашистӣ, ки ба Ватани поки мо ҳучум кардаанд, ҳар кас нафрат ва ғзаби худро бо ҳар гуна суханҳо ифода кард. Баъд муҳокима сар шуд ва хеле авҷ гирифт. Гарчи ба таври ғайримуфассал, бо суханҳои алоҳида бошад ҳам, аз хусуси одамхӯрии фашистҳо, душмани инсоният ва маданият будани онҳо маълумоти хеле пурра дода шуд. Дар охир завҷаи устои сеҳ, зани сергӯшти хушмуомила, Оля Семёновна:

— Мо занҳо, чӣ кор карда, ба кори мудофия ёрӣ дода метавонем? — гуфта пурсид.

— Шӯйҳоямонро ба ҷанг мефиристонем ва дар ҷои онҳо худамон кор мекунем, — ана ҳамин ёрии мо мешавад, — гуфт Мария Григоревна ба ҷавоби ин.

Коргарзан, комсомолка Ҳафиза ба сабаби ҳомиладор буданаш ба отпускаи қонунӣ баромада буд, осудавор:

— Агар лозим шавад, ба даст яроқ гирифта, ба ҷанг меравем, — гуфт.

Худи ҳаёт на танҳо дар назди ин як гурӯҳ занон, балки дар пеши тамоми халқ масъаларо кундаланг мегузорад. Вақти дудилагӣ ё «ин кори ман нест»-гӯӣ гузаштааст. Ҳаёт ба саф гузаштанро талаб мекунад. Ба саф гузаштан хоҳ дар майдони ҷанг бошад, хоҳ дар ақибгоҳ — ҷанговар буданро ифода мекунад. Аз ҷанговар интизомнокӣ ва шуурнокӣ талаб карда мешавад. Интизомнокӣ ва бошуурӣ — хоҳ дар ҷанггоҳ бошад, хоҳ дар истехсолот — гавари ғалаба аст.

Ин соҳибхонаҳоро ҳеҷ кас ташвиқ накард. Худашон қарор доданд, ки аз пагоҳ ба корхона рафта, ба ҷои шавҳарҳояшон ба кор медароянд. Онҳо ҳисоб карда баромаданд, ки дар ин истиқоматгоҳи калони корхона ҳамааш шуда чи қадар зан ҳаст. Чӣ қадари онҳо хозир дар истехсолот ва дар идораҳо кор

мекунанд, чӣ қадарашон дар хона овораи дегу табақ ҳастанд ва чанд нафарашон кампирони барҷомондаи аз дасташон кор намеомадагӣ мебошанд. Ба Шарофат, Мария Григоревна ва Ҳафиза супурданд, ки бо дигар занҳои ҳозир дар ҳамин ҷо набудагӣ гапзанон кунанд, ки корро ташкил намуда, умуман мутасаддии ҳамин кор шаванд.

Бегоҳӣ, Шарофат аз ин қарори занҳо ба шавҳараш ҳеҷ чиз нагуфт, чунки чанд бор шавҳараш «ба кор даро, дар кори чамбиягӣ фаъол шудан даркор» гуфта буд, аммо ӯ ба ин розӣ нашуда ҳар гуна тақалҳо мекард.

Дар пагоҳи дигар 18 нафар соҳибхона ба пеши директори корхона аризаи коллективӣ бардошта рафтанд, ки онҳоро ба кор қабул кунанд.

Шарофат дар сеҳ шавҳарашро дида:

— Мо ҳам омадем, — гуфт.

Ба ҷавоби ин шавҳараш хандида:

— Хуш омадед, корхона пешкаш! — гӯён ҷавоб дод.

1941, июл

МУСОБАҚА

(Порчае аз очерки «Ўрунхола»)

Не, инро напурсед. Бисёр ғалатӣ аст. Чудо ҳам қизиқ шуда буд. Бечора бача ҳоло ҳам шарм медорад. Лекин ҳамин тавр шуданаш ҳам мумкин буд. Ин сарқорҳои калонро андак «дам-хӯр» карда мондан зарур буд. Набошад, мо занонро асло писанд намекарданд. Ҳамон воқиа боз дамашон ба дарунашон афтида монд. Чим шуда монданд. Лом намегӯянд.

Он бача Зокир Қурбон ном дорад. Ба худ бовариаш калон буд. Шумо худатон медонед-ку, деҳқонбачаҳои мо бисёр бақувват ва тандуруст мешаванд. Ҳар чӣ гуна кор ба вайҳо ҳеҷ гап не. Агар кор мекунем гӯянд, замини замонро чаппа карда мефиристонанд.

Ҳа, гапро андак дароз кардам-мӣ? Акнун худи воқиаи шудагиро ба шумо гӯяму монам-дия. Рӯзе тамоми колхозчиҳо ана ҳамин роҳеро, ки аз роҳи калон то пеши чойхонаамон кашол шудааст-ку, ана ҳамин роҳро ҳашар карда месохтем. Аробаҳо рег ва шағал мекашониданд. Сарқорҳо сангфарш мекарданд. Мо бо занбарҳо ба вайҳо сангу регро расонида меистодем. Кор мечӯшид. Худи тӯй барин буд. Чунки мо ин чойхонаамонро, ки ҳоло дар тамоми мамлакатҳои Осиёи Миёна ҳамин барин чойхонаи калон ва хушрӯй нест мегӯянд ва ба қавли одамон чанд борҳо дар газетаҳои Маскав ва Душанбе суратҳояш баромадааст, бино карда истода будем. Аз роҳи калон то пеши чойхона ба лой ғӯтида омадан худаш айб аст. Барои коминтернчиён ин нангу номус буд.

Ана боз гапро кашол кардам. Хайр, акнун ба болои мақсад меоям. Барои ин корро зудтар тамом кардан байни бригадаҳо, байни колхозчиҳои ҷудогона мусобиқа баста шуд. Ана ҳамон

Зокир Қурбон «Ман бо Ӯрунбойсаркор мусобиқа мебандам» гӯён овозашро сар дод. Аз оҳанги гапаш ва писхандзаниаш намоён буд, ки маро назараш намегирад. Вай ин гапхоро фақат барои маро таҷанг кардан мегуфт. «Бача, холо ту ҷавонӣ мекунӣ» гуфтам. Ба ҷавобаш вай қаҳ-қаҳ зада хандид. Ва ин хандаи вай маро тамоман чурт-чурт карда фиристод. «Хуб, биё!» гуфтаму аз дастаи занбараш гирифтам. Дикқати ҳама ба мо равона карда шуд. Ҳар кас аз ҳар гӯша бо овози баланд ҳарчи мегуфт, яке маро, дигаре ӯро дилдорӣ мекард. Ба назарам чунон намуда, ки гӯё ҳамаи ин одамон мағлуб шудани маро орзӯманд ҳастанд. Ин кори мо боз ҳам боиси зиёдтар ба ҷӯш омадани кор шуд. Қариб одамони мусобиқа набастагӣ намонд. Ба ин бисёр завқам омад. Ин ҳолро дида аз хурсандӣ худ ба худам: «мусобақаро бой диҳам ҳам майлаш, аммо кор пеш рафт-ку!» — гуфтам.

— Канӣ ба занбар регро каш, — ман ҳам дӯғ задам. Ман ба шумо гуфта будам-ку, ин бача аз бачаҳои хузарби колхозии мо буд. Вай ҳам боз бо ҳамон писхандзани ба занбар регро кашидан гирифт. Ман гап назада истодам. Ба назарам ба занбаре мо назар ба занбаре дигарон ду — ҳатто се баробар регро зиёд андохт. Баъзе деҳқонон инро дида: «Ҳой Зокирбой, ба ту чӣ шуд? Регро камтар андоз, интур кунӣ ҳоларо миёнгу карда мемонӣ» гуфтанд. Вай ба гапҳои ҳеч яке аз онҳо гӯш накард. Ман ҳам гап назадам. Чунки вай ба бузбалагиаш бовар кунад, ман ҳам ба худам боварӣ доштам. Ростии гапро гӯям, ман ҳам ӯро писанд намекардам. «Ҳоло ин кӯдак аст, ин хом аст, чиро дидааст?» гуфтам худ ба худ.

Шумо намедонед, дар ҳақиқат ҳам ман ба ин тавр фикр кардан ҳақ доштам ва ҳақ дорам. Зеро ки ман дар дунё чӣ гунаҳкориҳоеро накардаам. Бо чӣ гуна азобҳо ва хорӣ ва зориҳо ин панҷоҳу ду солавро нагузаронидаам. Ин мошубиринчи мӯйҳоям оқибати ҳамон рӯзҳои ҳаёти талхам аст. Лекин вай бача хабар надошт, ки ин рағу паи ман, ин устухонҳои ман бо кор, бо меҳнати саҳт шах шудаанд. Бача, бачагиашро кард.

Хуб, занбаре якумро бурда рехтам. Дуввум ва саввумашро ҳам кашонидем. Вақте ки вай дафъаи панҷум ба занбар регро

меандохт, хеле паст шудагӣ буд. Дигар вай мағрурона табассум намекард. Ба занбар ҳам ин дафъа регро хеле кам андохт. Ман ҳам дар навбати худ табассум намуда, «ҳа» гуфтам. Ҳамин «ҳа» барои ӯ бас буд. Якбора суп-сурх шуда рафт. Ва боз ба занбар тез-тез регро андохтан гирифт. Намоён буд, ки бача бисёр таҷанг шудааст. Барои ин ки шарм надорад, ман ҳам чим шудам. Аз ин гапу кирдори мо ҳеҷ кас хабар надошт.

Эҳ, ҳазор нагӯям ҳам бача-дия. Охир вай дар ҳамин бист-бисту ду сол зиндагиаш чиро дида аст? Қадам рӯзҳои сахро аз сар гузаронидааст? Агар ман ҳоло гап занам, насихат кунам, ҳамин Зокир Қурбон барин бачаҳо ба гапҳои ман дуруст гӯш намекунад. Дар пеши назарам «ҳа, ҳа» гӯянд ҳам, боз доништашонро мекунад. Инҳо сахтиро надидаанд. Имрӯз ба оши тайёр бакавул шуда баромадаанд. Медонед-мӣ, ҳамон соли, ки мо аз даргоҳи хӯчаин — Қобилқорвон ронда шуда, ба хонаи модарам кӯчида рафтем, илоҷе карда як хона бачаро нигоҳ кардан даркор буд. Хоҳаронам ва бачагонам майда буданд. Шавҳарам ба боёни дигар чоряккор шуд. Даромади шавҳарам ба рӯзгори калони мо ҳеҷ чӣ намешуд. Ман ва модарам шабҳо дар пеши чароғи сиёҳ часпаки остини фаранҷиро медӯхтем ва рӯзҳо кори ҳар касро мекардем. Ҷомашӯиашонро мекардем. Нонашонро пухта медедем.

Ана ҳамон корҳои шабҳои торик чашмони маро аз кор баровардаанд. Ҳоло ман бе айнак хат хонда наметавонам. Бинобар ин ҳам ба газетаҳои ин қадар пухта нашудаам. Ба ин чашмони хираи худам ҳам ба аз об саводамро баровардам-дия. Медонед-мӣ, ду зимистон ғайрат карда хондам-а.

Баъд аз шаш сол бо модарам гапамон гурехт. Чунон ҳаёл кардам, ки гӯё бо ин бачаву кача зиёд зиндагӣ кардани мо ба вай малол омадааст. Агарчи худам бечизу беҳонаву ҷой бошам ҳам, бисёр баномусу нангин будам. Ба шавҳарам гапамро маъқул кардам, рост ба ҳавлии Муллоамин ном касе кӯчида рафтам ва дар он ҷо ду сол зиндагӣ кардем. Дар ҳамин муддат барои ҳамон кораш тамоман бо модарам рафту омад накардам. Аз пагоҳ то бегоҳ шавҳарам дар сахро, ман бошам бо бачагони майдаам дар

дари мардум «уф» нагуфта кор мекардем. Аммо нахостам, ки миннати модарам барин одамро бардорам. Гадоӣ будем, аммо гадоӣ баномус будем.

Баъд аз ду соли ин воқиа модарам рафта бо гиряву таваллоу зорӣ моро ба хонааш кӯчонила овард. Ин бачаҳо ин корҳо, ин гапҳоро чӣ медонанд.

«Ман бо фалончӣ мусобақа мебандам» гӯён, даҳанкалонӣ ва ҳатто масҳара ҳам мекунанд.

Оббо, нашуд-дия. Ҳарчанде ки гапро ба тарафи дигар набарам гӯям ҳам, боз худӣ гап ба ҳар сӯ рафта мегирад. Баъд, чӣ шуд гуфтед-мӣ? Хайр, ҳамон занбари чорум, ё панҷум буд-мӣ, дар хотирам нест, бардоштем. Ҳаққи гапро гӯям ҳардуямон ҳам зӯр-базӯр қадам монда бо азоб то ба марра расидем. Ин дафъа занбарро оварда мондему бо табассум ба ҳамдигар нигоҳ карда гирифтем. Гӯё ҳардуямон ҳам ду паҳлавони майдон будем ва умеди тамошобинҳоро пуч карда, ҳеҷ якеамон мағлуб нашуда, аз майдон баромада будем.

Хуб ҳам чоғам таспид-дия. Ҳай-ҳай накунам худамонро қариб «паҳлавони майдон» карда монда будем. Охир худатон гӯед, магар ҳамин мамлақати калони мо — мамлақати паҳлавонон нест-мӣ? Ҳамин мардуми мо — паҳлавонон нестанд-мӣ? Некалай барин як оқпошшоӣ калонро несту нобуд карда, бо тухму авлодаш алав сар доданд. Ман-ман гуфтагӣ бойҳоро кулак кунониданд. Ана имрӯз мо дар заминҳои онон, дар боғу майдонҳои онон колхозҳо ташкил намуда, ба роҳат зиндагӣ мекунем. Дигар роҳати меҳнати моро вайҳо намечашад. Албатта ин корҳои паҳлавонон аст-дия. Ана, чунончи райси калонамон — Пӯлодбой-акаро гиред.

Дар гӯшаи хотири касе набуд ва ҳатто ба хоби шаби худӣ ӯ ҳам надаромада буд, ки вай райси ҳукумат мешавад. Худатон фикр кунед. Ин корҳои мо, пас ин гапҳои мо худӣ афсона барин менамояд. Аммо ин афсона нест, ин ҳақиқат аст. Баъд аз чил-панҷоҳ соли дигар набераҳоямон ба фарзандони худ хоҳанд гуфт, ки:

«Писарам, ё духтарам, медонед-мӣ? Чанд солҳо пеш дар ҳамин Хучанди мо, ки таърихи чандҳазорсола дорад, дар ҳамин кӯчаи калони ба номи Маскав, ки пеш Масҷиди сурх мегуфтаанд, як нафар Бобокалонов ном мӯйсафеди барҷомондае будааст. Ҳамон Бобокалонов амак аз хурдсолиаш то Ҳангоми вафоташ хизмати одамонро кардааст. Аммо ҳеҷ вақт на ҳудаи фарзандонаш дуруст сер нашудаанд. Бечора мӯйсафед бо ҳамин азобу укубат мурда рафтааст. Аз вай Дадобой, Ҷӯрабой ва Пӯлодбой ном се писар мондааст. Ҳар писар ҳам касби падарашонро мекардаанд. Каланд мезадаанд. Инқилоб шудааст. Замона тамоман дигар шудааст. Бойҳо сарнагун шудаанд ва камбағалон ба рӯи об баромадаанд. Дар қатори дигар бечораҳо ин писарони Бобокалонов амак ҳам ба рӯзи рӯшноӣ баромадаанд. Ана ҳамин писари хурдии ҳамон мӯйсафед, ки номаш Пӯлод будааст, бисёр ҳам бачаи боақл, зирак ва қорчаллон будааст. На фақат ҳудаи гуфтааст, балки ба камбағалони бисёр ёри додааст. Колхозҳо ташкил кардааст. Фақирон вайро бисёр нағз меидомаанд. Охир вайро ба раиси ҳукуматашон бардоштаанд, вай боз чанд солҳо ба хизмати онҳо қамар баста истодааст ва боз чандин қадар қорҳои нағз кардааст».

Ин қорҳои афсонавор фақат дар замони мо, дар мамлақати мо мешавад ва шуда метавонад. Дида истодаам, ки дар пеши назарам дунё дигаргун мешавад. Одамон, камбағалон ва нотавонони дирӯза гул барин сабзида ва шукуфта истодаанд. Охир, инҳоро дида ман хурсанд нашоам, боз кӣ хурсанд шавад? Ман қор накунам, ман мусобақа набандам, кӣ қор қунад, кӣ мусобақа бандад? Ҳар қасе, ки ба ман васиқаи кӯҳансолиро меидомад, номақул кардааст. Ҳоло ман аз ҳеҷ як қавоне монданӣ нестам. Ба қавли бобоҳоямон: «агар кӯҳро занам, талқон мекунам» ҳо, ҳо, ҳо.

Таноби гапро боз аз даст додам-дия. Ҳоло ман чӣ мегуфтам? Ҳа, занбари панҷумро бурда ҳолӣ қардем гуфтам-а? Ин дафъа ҳам қавонмард гаюриро аз даст надоданӣ шуд. Ба занбар хеле зиёдтар регро пур қард. Ростӣ гапро гӯям, маро андак воҳима пахш қард. Лекин сирро фаш накардам. «Хуб, қарчи бодобод»

гуфтаму дастаи занбарро даст гирифтам. Ҳарду онро аз замин бардоштем. Ба марра наздик ду-се қадам монда буд, ки Зокирбой «ӯх» гуфту дастаи занбарро сар дода фиристод. Занбар рафта ба замин зад ва дастаҳои тарафи дигараш ҳам аз дасти ман баромада рафтанд.

Ба ӯ нигоҳ кардам. Ранги рӯяш парیداгӣ буд. Ва намоён буд, ки бача азоб кашида истодааст. Бо як дасташ банди дасти дигарашро саҳт қапида буд. Ба кӯчаи мардӣ базӯр худдорӣ мекард ва намегирист.

«Хола, ту пирча, бачаро маиб кардӣ» гӯён Иброҳимҷонаком омаданд. Дигарон ҳам ғун шуданд. Бозори «ха, чӣ шудааст, чӣ шудааст»-гӯӣ авҷ гирифт. Ҳамагӣ хайрон буданд. Мардум ба ин қор «гурбаро бозию мушро чонканӣ» гуфтагӣ барин механдиданд, завқ мекарданд.

Қасе аз мӯйсафедон: «Банди дасташ баромадааст» гӯён эълон намуд. Аз ҳамон ҷо бачаро ба аробаи қолхоз савор қарда, барои муолиҷа ба шаҳр фиристодем.

М У Н Д А Р И Ч А

Оқшуда.....	3
Ҳикояи духтараки чингиламӯй	21
Одам дар халта	26
Рашк	31
Марҳабо, баҳор!	36
Муҳаббат	39
«Дастамро фаромӯш кардаам».....	43
Мактуб	47
Гулбону	52
Бева	56
Кампир.....	62
Раиса	65
Хун ба хун!	68
Маҳтобхола	74
Патриотҳо.....	79
Мусобақа	89

Ҳаким Карим

ОДАМ ДАР ХАЛТА

(Ҳикояҳо)

Мураттибон	<i>М. Саидова</i>
	<i>Х. Ҷӯраева</i>
Мусаввир	<i>У. Ашӯров</i>
Мухаррири ороиш	<i>А. Муҳаммадиев</i>
Мухаррири	
саҳифабандӣ	<i>М. Саидова</i>
Мусахҳех	<i>Р. Атоева</i>
Тарроҳ	<i>Ф. Раҳимов</i>

Ба матбаа 25.01.2005 супорида шуд. Ба чопаш 29.03.2005 имзо шуд. Андозаи 60x84¹/₁₆. Коғазӣ офсетӣ. Чопи офсетӣ. Хуруфаш адабӣ. Ҷузъи чопии шартӣ 6,0. Адади нашр 500 нусха. Супориши №16/05.

Нашриёти «Адиб»-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 37.

Дар матбааи нашриёти «ЭҶОД» чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 21-95-43. E-mail: ejod@tadjik.net.